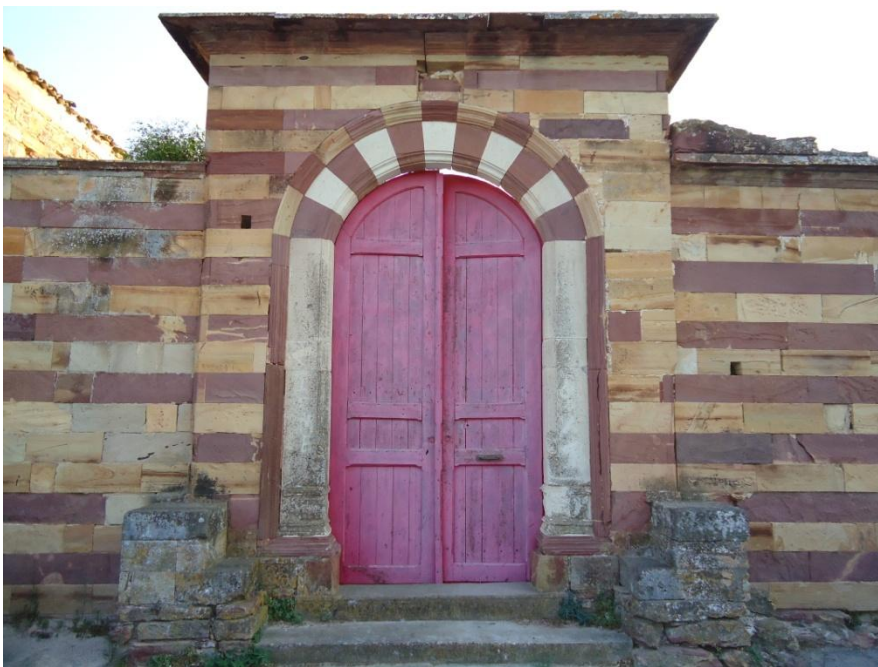

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ
Π.Μ.Σ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ

“Τα «περιβόλια» των αρχοντικών στον Κάμπο της Χίου :Ιστορική αναδρομή ,καταγραφή και αποτύπωση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων”.

Πτυχιακή μελέτη
Αποστολίδης Ευάγγελος
Χίος , 2012

Τριμελής Συμβουλευτική Εξεταστική Επιτροπή

Μαρία Παπαφωτίου – Αναπληρώτρια Καθηγήτρια - Επιβλέπουσα

Αγγελική Παρασκευοπούλου –Λέκτορας- Μέλος

Άννα- Μαρία Βισίλια–Λέκτορας- Μέλος

Ευχαριστίες

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κ. Μ. Παπαφωτίου για την καθοδήγηση της, τη συνεργασία και την επιτυχή διεκπεραίωση της εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την Λέκτορα κ. Αγγελική Παρασκευοπούλου για την συμμετοχή της στην εξεταστική επιτροπή. Ομοίως για την συμμετοχή της στην επιτροπή ευχαριστώ την Λέκτορα κ Άννα-Μαρία Βισίλια.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους ιδιοκτήτες των αρχοντικών που επιστεύτηκα στον Κάμπο, που μου επέτρεψαν να εισέλθω στα κτήματα τους και να συλλέξω ένα πλούσιο φωτογραφικό υλικό, μέρος του οποίου παρουσιάζεται στην ακόλουθη εργασία.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
1. <u>Η πεδιάδα του Κάμπου</u>	
1.1. Περιγραφή της περιοχής.....	8
1.2. Πανοραμικές εικόνες	11
2. <u>Η Ιστορία του Κάμπου</u>	
2.1. Ιστορική αναδρομή.....	17
2.1.1. Γενοβέζικη περίοδος.....	18
2.1.2. Περίοδος Τουρκοκρατίας.....	21
2.1.3. Περίοδος μετά την Σφαγή.....	23
2.1.4. Μετά τον σεισμό του 1881.....	24
2.1.5. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος έως σήμερα.....	26
2.2. Ο Κάμπος μέσα από τα μάτια των περιηγητών.....	27
3. <u>Τα Αρχοντικά του Κάμπου</u>	
3.1. Παρουσίαση Αρχοντικών.....	32
3.2. Το σχέδιο της οικίας.....	49
3.2.1. Η σκάλα.....	49
3.2.2. Το τσαρδί.....	56
4. <u>Ο χώρος της αυλής</u>	
4.1. Η διάρθρωση του χώρου.....	58
4.2. Η αυλόπορτα.....	61
4.3. Η πύλη προς το περιβόλι.....	71
4.4. Το καθιστικό δίπλα στην στέρνα.....	74
4.5. Καθιστικά-πεζούλες.....	77
4.6. Το δάπεδο της αυλής.....	78
4.6.1. Τα πέτρινα δάπεδα.....	78
4.6.2. Τα βοτσαλωτά δάπεδα.....	79
4.7. Διακοσμητικές λεπτομέρειες.....	87
5. <u>Η πορεία του νερού</u>	
5.1. Το μαγανοπήγαδο.....	91
5.2. Η στέρνα.....	99
5.3. Οι γούρνες.....	104
5.4. Τελικός αποδέκτης :Το περιβόλι.....	110
6. <u>Παρουσίαση τεσσάρων κτημάτων στον Κάμπο</u>	
6.1. Ο Πύργος Πασπάτη.....	112
6.2. Ο Πύργος Καστέλη.....	118
6.3. Το κτήμα Καράλη.....	122
6.4. Το Αργέντικο.....	128
6.4.1. Η Ιστορία του κτήματος.....	128
6.4.2. Η δομή του κτήματος.....	131

6.4.3. Το φυτικό υλικό του κτήματος.....	136
7. <u>Το φυτικό υλικό του Κάμπου</u>	
7.1. Τα φυτά της αυλής.....	139
7.1.1. Αειθαλή δένδρα.....	141
7.1.2. Αειθαλή θάμνοι.....	147
7.1.3. Φυλλοβόλοι θάμνοι.....	147
7.1.4. Αναρριχώμενα.....	14
	8
7.1.5. Υδροχαρή.....	150
7.2. Τα δένδρα του περιβολιού.....	151
7.3. Η καλλιέργεια, η μεταφορά και η εξαγωγή των εσπεριδοειδών.....	161
8. <u>Οι επιρροές που διαμόρφωσαν την αρχιτεκτονική του Κάμπου</u>	
8.1. Η Ιταλική επίδραση στην αρχιτεκτονική του Κάμπου.....	166
8.2. Η Ισλαμική επίδραση στην αρχιτεκτονική του Κάμπου.....	173
8.3. Νεώτερες διακοσμητικές παρεμβάσεις.....	181
9. <u>Συμπεράσματα</u>	182
10. <u>Βιβλιογραφία</u>	185

Περίληψη

Ο Κάμπος της Χίου είναι μια πανέμορφη περιοχή, μοναδική για το φυσικό και πολιτιστικό της πλούτο. Ο τρόπος που έγινε ο σχεδιασμός των «περιβολιών» που βρίσκονται στον Κάμπο αποτελεί πραγματικά σταθμό στην ιστορία της Αρχιτεκτονικής Τοπίου στην Ελλάδα. Στην παρούσα εργασία γίνεται ιστορική αναδρομή της περιοχής και παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία και το φυτικό υλικό των κτημάτων. Η καταγραφή και η αποτύπωση των παραπάνω στοιχείων γίνεται μέσω χαρακτηριστικών παραδειγμάτων με την βοήθεια φωτογραφικού υλικού. Τέλος παρουσιάζονται αναλυτικά, αρχοντικά από διάφορες χρονολογικές περιόδους.

Abstract

Kampos of Chios is a region of exquisite beauty and uniqueness due to its natural and cultural richness. The technique applied on designing the mansions, existing all over Kampos ,constitutes a landmark in the history of Greek landscape architecture. In the present paper,a historical retrospection of Kampos as well as the special architectural elements are fully presented. Moreover, the influences and the horticultural material used are highlighted. The registration and imprint of the elements above are illustrated by photographic material. Finally,mansions from various chromological periods are also presented in detail.

*«Μπορεί κανείς να πλανιέται ώρα πολλή στον Κάμπο , ανάμεσα στους τοίχους ,χωρίς να βλέπει τίποτα από το δάσος, αναπνέοντας μονάχα την ατμόσφαιρα του . Κάποτε ανοίγει μια βαριά πόρτα. Το δάσος επιτέλους απλώνεται να φανερωθεί πλούσιο, ζωντανό ,σπαρταριστό από δροσιά και τρυφερά μουρμουριτά και φλοιφλίσματα. Ένας πλακόστρωτος σκιερός δρομάκος διασχίζει την χλόη. Ένα μαγγανοπήγαδο τρίζει αργά και ρυθμικά. Το νερό στάζει στις πλάκες μονότονα. Μεσ την πυκνή πρασινάδα ένα παλαικό σπίτι κρύβει ζηλιάρικα την μόνωσή του , τις κιτρινισμένες βιβλιοθήκες του και τα μελαγχολικά πορτρέτα των κοριτσιών του 19^{ου} αιώνα . **Ο Κάμπος είναι ο ιδανικός τόπος της ιδιωτικής ζωής, της κλειστής , της εσωτερικής ζωής των περιφραγμένων πολύτιμων πραγμάτων. Ο τόπος που θα ήθελε κανείς σε ορισμένες στιγμές, να σταθμεύσει για πάντα...**»*

Από τον Χιώτη λογοτέχνη

Γεώργιο Θεοτοκά

1 .Η πεδιάδα του Κάμπου

1.1 Περιγραφή της περιοχής

Ο Κάμπος της Χίου είναι ο τόπος όπου ένα μοναδικό οικιστικό σύνολο με ιδιαίτερα τοπικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, συνδυάζετε με το φυσικό τοπίο .

Πρόκειται για μία στενή λωρίδα εύφορης γης, νότια της πόλης της Χίου με μεγαλύτερο πλάτος περίπου 2.5 χιλιόμετρα και μήκος γύρω στα 7 με 8 χιλιόμετρα. Στο παρελθόν η περιοχή άρχιζε από την πόλη της Χίου, αλλά δυστυχώς η ανεξέλεγκτη ανοικοδόμηση των τελευταίων ετών αφαίρεσε από τον Κάμπο περίπου ένα τετραγωνικό χιλιόμετρο από την βόρεια πλευρά του.

Η ανατολική πλευρά του Κάμπου συνόρευε με την θάλασσα. Στις αρχές όμως της δεκαετίας του 70' η εγκατάσταση του αεροδρομίου "Όμηρος" στο σημείο όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα , αφαίρεσε ένα σημαντικό παραλιακό κομμάτι του. Η βόρεια πλευρά του γειτνιάζει με την πόλη, ενώ στα νότια βρίσκεται η περιοχή Βάγεια και το χωριό Θυμιανά. Σε ένα μεγάλο τμήμα της δυτικής του πλευράς εκτίνεται ο λόφος της περιοχής Σπιλάδια. Πρόκειται για το μοναδικό αμφιθεατρικό σημείο του Κάμπου, με εξαιρετική θέα προς τα Μικρασιατικά παράλια.

Οι γειτονιές που συνορεύουν με το κέντρο του Κάμπου (Εικ 1) και όλες μαζί αποτελούν αυτή την εύφορη πεδιάδα είναι οι εξής:

*Ανατολικά- Καρδαμάδα, Αγ Ισίδωρος, Σπηλάδια, Γρού, Λολόδενδρα και Ευρετή

*Βόρεια –Χριστός και Φάρκενα

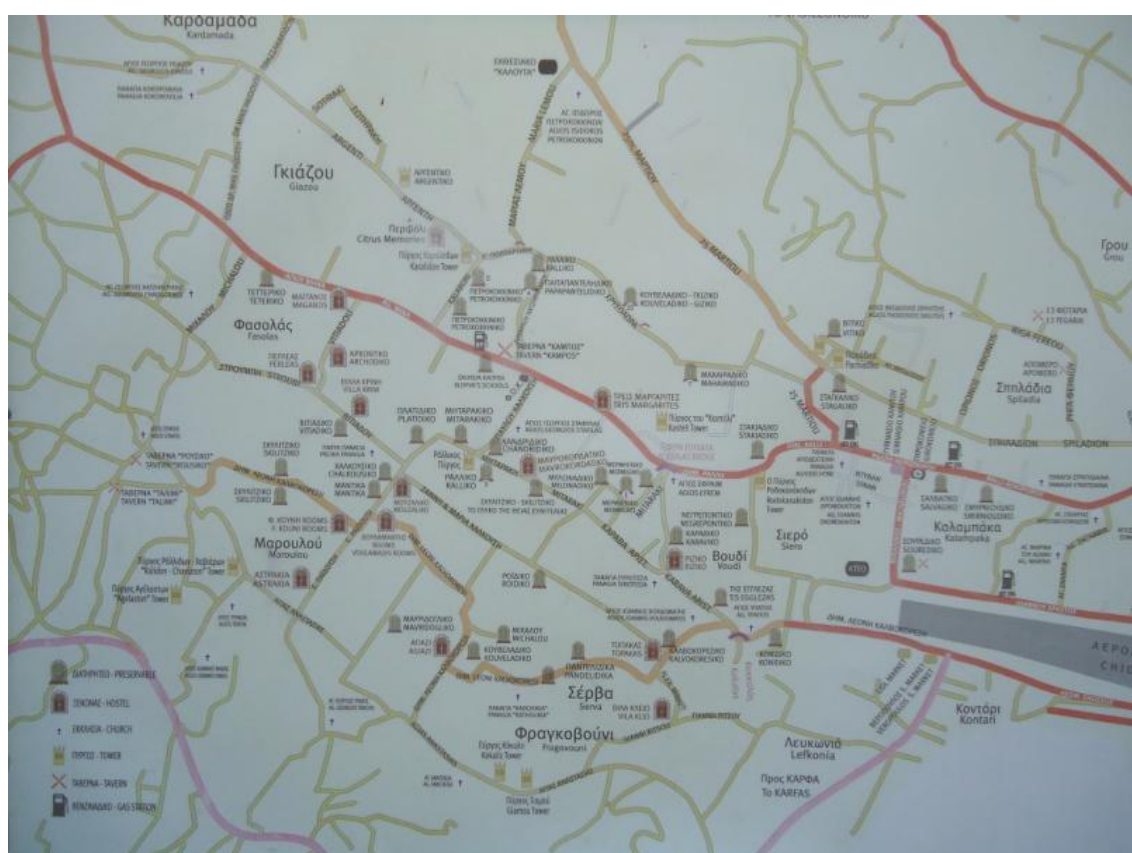
*Δυτικά –Κοντάρι, Λευκωνιά, Φραγκοβούνι και Μαρουλού

* Νότια- Φασολάς και Γκιάζου

Την περιοχή διασχίζουν από Βορρά προς Νότο τρεις δρόμοι που είναι σχεδόν παράλληλοι μεταξύ τους. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς εκτίνεται η οδός Σπηλαδίων που μετονομάζεται σε Οδό Χατζηπολιχρώνη και στο τελευταίο της τμήμα, Αργέντη. Τις γειτονιές που βρίσκονται στο εσωτερικό του Κάμπου, διασχίζει ο κεντρικός δρόμος του Κάμπου ,η οδός Ιωάννου Χανδρή που μετά από κάποιο σημείο μετονομάζεται σε οδό Αεροπόρου Δημητρίου Ράλη. Από την πλευρά του

αεροδρομίου περνάει η Λεωφόρος Ενώσεως που συναντά την οδό Δημάρχου Λεωνή Καλβοκορέση. Στον Κάμπο διακλαδίζεται ένα μεγάλο σύμπλεγμα από στενά δρομάκια.

Δύο χείμαρροι περνάνε μέσα από την πεδιάδα . Στα σύνορα με την πόλη ,βρίσκεται ο ποταμός Παρθένης ενώ στην καρδιά του Κάμπου ρέει ο Κοκκαλάς ποταμός αλλά και πλήθος μικρών ρυακιών και ρεμάτων.Οι χείμαρροι τους καλοκαιρινούς μήνες παραμένουν ξηροί.

Εικ 1. Ο Οδικός χάρτης του Κάμπου, (Μουσείο Citrus)

Σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Μετεωρολογικής Υπηρεσίας, το κλίμα της περιοχής χαρακτηρίζεται ως μεσογειακό, με βόρειους και βορειοδυτικούς ανέμους να επικρατούν τον περισσότερο καιρό, η δε μέση θερμοκρασία δεν ξεπερνά τους 28 °C – 29 °C. Ο χειμώνας είναι ήπιος με λίγες βροχοπτώσεις κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ δεν παρουσιάζονται ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα. Η ηλιοφάνεια και η έλλειψη βροχοπτώσεων είναι ιδιαίτερα υψηλή για μεγάλο τμήμα του έτους (Απρίλιο – Οκτώβριο) (Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Χίου,2000).

Στον Κάμπο υπάρχουν δεκάδες κτήματα με καλλιέργειες εσπεριδοειδών , που είναι περιφραγμένα από ψηλούς πέτρινους μαντρότοιχους. Εκεί τον 14^ο αιώνα πρώτοι έχτισαν τις επαύλεις τους οι Γενοβέζοι κατακτητές. Μερικά από αυτά τα πυργόσπιτα (Πύργος Ράλλη , Πυργος Πασπάτη κ.α) σώζονται έως και σήμερα. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τα νεότερα χρόνια κτίστηκαν μεγαλύτερα αρχοντικά (το Γκίζικο, το Καλβοκορέσικο, το Μηταράκι κ.α)που διατήρησαν όμως την αρχιτεκτονική της περιοχής .

Ένα ακόμα αξιόλογο κομμάτι της αρχιτεκτονικής της περιοχής αποτελούν οι εκκλησίες της. Κατασκευασμένες από το ίδιο πνεύμα και με τα ίδια υλικά με τα υπόλοιπα κτίσματα διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο σκηνικό. Οι περισσότεροι ναοί είναι «κτητορικοί» ανήκαν δηλαδή σε εύπορους Χιώτες, άρχοντες και αξιωματούχους. Μερικές από τις χαρακτηριστικές εκκλησίες είναι :η Παναγιά η Αγιοδεκτινή, ο Άγιος Γεώργιος του Γκάζου, η Παναγιά η Συριώτισσα (εικ.2), ο Άγιος Ισίδωρος, η Παναγιά η Κοκοροβιλιά (εικ.3) κ.α

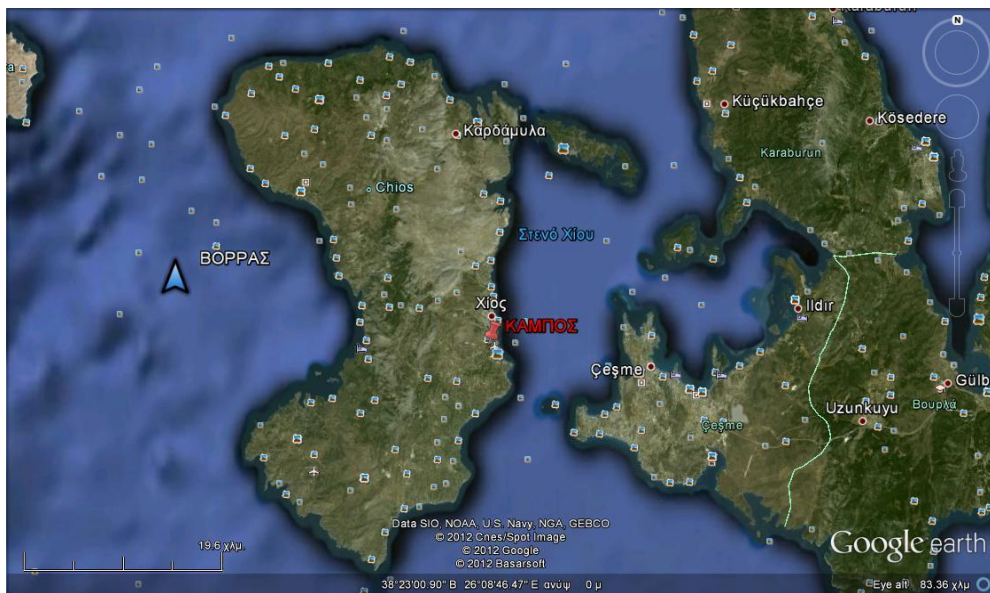

Εικ 2. Ο ιερός ναός της Παναγιάς της Συριώτισσας, (προσωπικό αρχείο)

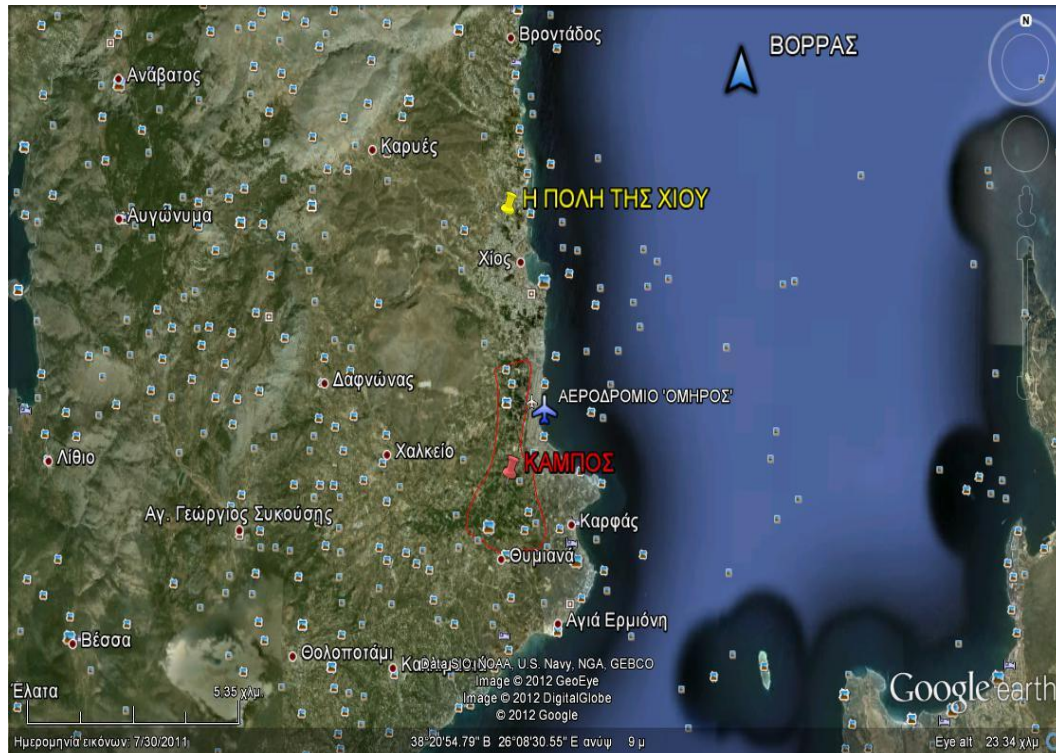

Εικ3 . Η εκκλησία της Παναγιάς της Κοκοροβιλιάς, (προσωπικό αρχείο)

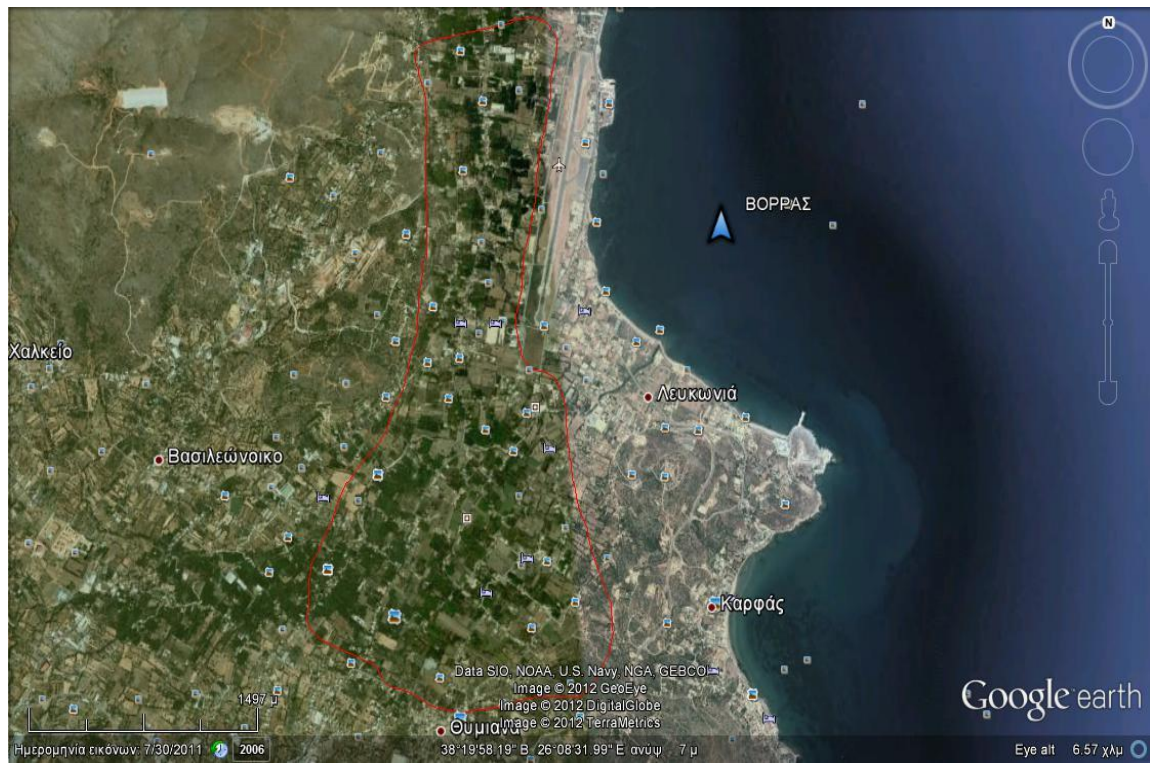
1.2 Πανοραμικές εικόνες

Εικ 4. Πανοραμική εικόνα της Χίου, (Google Earth)

*Εικ 5. Πανοραμική εικόνα της πόλης και της περιοχής του Κάμπου.
Μέσα στο κόκκινο πλαίσιο εκτείνεται η περιοχή του Κάμπου. (Google Earth)*

Εικ 6. Πανοραμική εικόνα της έκτασης του Κάμπου (η κόκκινη γραμμή ορίζει τα σύνορα του Κάμπου), (Google Earth)

Εικ 7. Πανοραμική εικόνα του Κάμπου (στο βάθος διακρίνεται το Αεροδρόμιο «Όμηρος» και τα πρώτα σπίτια της πόλης της Χίου), (προσωπικό αρχείο)

Φωτογραφίες από διάφορα τμήματα της περιοχής του Κάμπου

Εικ 8. Το νοτιο τμήμα του Κάμπου, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 9, Το κεντρικό τμήμα του Κάμπου, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 10. Το βόρειο τμήμα του Κάμπου (στο βάθος διακρίνονται τα πρώτα σπίτια στις πόλεις της Χίου και το αεροδρόμιο), (προσωπικό αρχείο)

Εικ 11. Το νοτιανατολικό τμήμα του Κάμπου , (προσωπικό αρχείο)

2. Η Ιστορία του Κάμπου

2.1. Ιστορική Αναδρομή

Η ιστορία του Κάμπου είναι αρκετά μεγάλη, ξεκινά από το 14^ο με την κατάληψη της Χίου από τους Γενοβέζους και φθάνει ως τις ημέρες μας.

Τους προηγούμενους αιώνες, στα χρόνια της Βυζαντινής εποχής, δεν υπάρχουν πληροφορίες για την περιοχή. Το μόνο κτήριο που φημολογείται ότι είναι της Βυζαντινής περιόδου είναι ο επονομαζόμενος Καμένος Πύργος (εικ 12). Τα ερείπια αυτού του οικοδομήματος βρίσκονται στα περίχωρα της πόλης της Χίου, όπου στο παρελθόν από εκεί άρχιζε η έκταση του Κάμπου (Smith., 1962).

Επειδή τα περισσότερα από τα τοίχους του Καμένου Πύργου είναι γκρεμισμένα είναι δύσκολο να αποτυπωθεί το αρχικό του σχέδιο. Το μέγεθος του κτηρίου μαρτυρά ότι επρόκειτο για το μεγαλύτερο κτήριο στον Κάμπο εκείνη την περίοδο. Ίσως να ήταν εξοχική κατοικία αλλά ο μεγάλος του όγκος σε συνδυασμό με το πόσο κοντά βρίσκεται στην πόλη οδηγούν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο πιθανόν για κάποιο δημόσιο κτήριο. Το οικόσημο των Giustimani (εικ.13) είναι χαραγμένο στο ασβεστολίθινο ανώφλι της πόρτας. Η τοιχοποιία είναι τραχιά, εκτός από τους τετράγωνους γωνιόλιθους, στους οποίους υπάρχουν πυκνά διασκορπισμένα κεραμίδια. Με βάση την ύστερη βυζαντινή τεχνοτροπία δεν υπάρχει εναλλαγή έγχρωμων πετρών. Άλλα σωζόμενα κτήρια εκείνης της εποχής δυστυχώς δεν υπάρχουν στην περιοχή (Smith, 1962).

Εικ 12. Ο Καμένος Πύργος, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 13. Το οικόσημο των Giustimani στο ανώφλι της πόρτας του κτηρίου (προσωπικό αρχείο)

Η ιστορία του Κάμπου χωρίζεται σε πέντε χρονολογικές περιόδους, που είναι οι ακόλουθες :

1^η Περίοδος : Γενοουκρατία (1345-1566)

2^η Περίοδος : Τουρκοκρατία ,πριν την σφαγή της Χίου (1566-1822)

3^η Περίοδος :από την σφαγή της Χίου (1822)- τον μεγάλο σεισμό (1881)

4^η Περίοδος : από τον μεγάλο σεισμό (1881)- ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο

5^η Περίοδος : από ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο – σήμερα

2.1.1 Γενοβέζικη περίοδος

Η δημοκρατία της Γένοβας, μεγάλος ανταγωνιστής της Βενετίας, έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην ιστορία της Χίου. Αμφότερες είχαν εμπορικές βλέψεις προς την Ανατολή. Η θέση της Χίου σε σχέση με τις Γενοβέζικες αποικίες στην Μαύρη Θάλασσα και η γειτνίαση της με τα μεταλλεία της Φώκαιας της έδιναν ιδιαίτερο κύρος. Ακόμα η μεγάλη φυσική παραγωγή και το μονοπώλιο της μαστίχας έκαναν τη Χίο τμήμα των οικονομικών σχεδίων προς την ανατολή της Γενοβέζικης Comune (Smith, 1962).

Το 1346 οι Γενοואτες εκμεταλλεύτηκαν τον εμφύλιο στο Βυζάντιο και κατέλαβαν τη Χίο. Ως επικεφαλής του Γενοβέζικου στόλου ορίστηκε ο Simone Vignoso και έπειτα από τρίμηνη πολιορκία κατέλαβε το νησί. Η Χίος πέρασε επίσημα στα χέρια των Γενοβέζων στις 14 Ιουνίου του 1346. Η Γένοβα, όμως, δεν εκπλήρωνε τις οικονομικές της υποχρεώσεις τόσο στον Vignoso όσο και στους ιδιοκτήτες των πλοίων που συμμετείχαν στην κατάληψη. Με την συνθήκη του 1347 βρέθηκε προσωρινή λύση και παραχωρήθηκε το προνόμιο σε μια εταιρία, έναν σύλλογο εφοπλιστών, την Μαόνα, να εκμεταλλεύεται οικονομικά το νησί (Γυμνάσιο Κάμπου, 1997-1998). Επίσης συμφωνήθηκε η de jure επί κυριαρχία να ανήκει στο Βυζάντιο, ενώ η de facto επί κυριαρχία στη Γένοβα. Υπεύθυνος για την άμυνα του νησιού ήταν η Comune της Γένοβας και της Μαόνας (Smith,1962).Ο κυβερνήτης του νησιού διοριζόταν αμέσως από την Δημοκρατία της Γένοβας και είχε διοικητική και

δικαστική δικαιοδοσία. Τα μέλη της Μαόνας, γνωστά ως Ιουστινιάνη,(εικ 14) κατοικούσαν στο κάστρο της πόλης και από το 1355 ήταν υποχρεωμένοι να παραδίδουν έναν ετήσιο φόρο στον Βυζαντινό Αυτοκράτορα. Το Βυζάντιο προσπάθησε να τροποποιήσει τη συνθήκη και να ξαναπάρει στα χέρια του τον έλεγχο της Χίου αλλά οι Μαονέζοι στάθηκαν αρνητικοί στο ενδεχόμενο αυτό (Γυμνάσιο Κάμπου, 1997-1998).

Το νησί μετατρέπεται σε οικονομικό κέντρο και σταυροδρόμι των εμπορικών δεσμών της Γένοβας με την Κωνσταντινούπολη και άλλων θαλάσσιων δρόμων προς την Μικρά Ασία. Η Χίος εξυπηρετούσε τον έλεγχο του κεντρικού και ανατολικού Αιγαίου και τους κόλπους της Σμύρνης και της Φώκαιας. Το εμπόριο βρίσκεται στο ζενίθ του. Οι άρχοντες του νησιού οργάνωσαν το εμπόριο της μαστίχας με τέτοιο τρόπο που η Χίος έγινε ένα από τα βασικά κέντρα της Ανατολής (Γυμνάσιο Κάμπου, 1997-1998). Η Μαόνα πέτυχε τον έλεγχο της αγροτικής προσφοράς εργασίας και απόδοσης προϊόντων (Συλλογικό Έργο,2008) .

Επίσης κατήργησε το βυζαντινό νόμισμα και εισήγαγε το γενοβέζικο.Ο ντόπιος πληθυσμός προσαρμόστηκε στο λατινικό δίκαιο και επίσημη γλώσσα έγινε η ιταλική (Συλλογικό Έργο ,2008) .

Από τον 14^ο αιώνα οι Γενοβέζοι αξιοποιούν την έκταση του Κάμπου.Οι καλλιέργειες που ήταν πιο κερδοφόρες ήταν τα εσπεριδοειδή, αμπέλια και μουριές (Συλλογικό Έργο ,2008) . Το χιώτικο κρασί και τα μεταξωτά ήταν είδη γνωστά από την βυζαντινή κιόλας περίοδο (Συλλογικό Έργο ,2008) . Τα εσπεριδοειδή τα έφεραν λίγο πριν τον 15^ο αιώνα πιθανότατα από την Σικελία ή την Ισπανία και για πρώτη φορά στον ελλαδικό χώρο καλλιεργήθηκαν στον Κάμπο (Συλλογικό Έργο,2008). Σύμφωνα με τους περιηγητές σε αυτή τη πεδιάδα, κτίστηκαν πύργοι που θύμιζαν κτήρια σε πόλεις της Δύσης και κυρίως της Ιταλίας. Οι πύργοι αποτελούσαν τις θερινές κατοικίες των ευγενών της πόλης που ζούσαν μόνιμα στην περιοχή του Κάστρου (Δαμαλάς,1998) .Τα πυργόσπιτα αυτά κτίζονται δίπλα στο χώρο του περιβολιού (Συλλογικό Έργο ,2008) . Είχαν μήκος 17 m, πλάτος 10 m, και διέθεταν σκάλα και εξώστη (Δαμαλάς,1998) . Περιμετρικά του κτήματος κτίζονται μεγάλοι πέτρινοι τοίχοι για να προστατέψουν τα δένδρα από την ασκοθαλασσιά, και τη σκόνη του δρόμου και τους κλέφτες (Συλλογικό Έργο ,2008) .

*Εικ 14. Το οικόσημο των Ιουστινιανιδων (Τρίπυργο με μονοκέφαλο αετό) βρίσκεται σε ανάγλυφο μάρμαρο στην στέρνα του κτήματος του κ Παναγιώτη Σίμου ,στον Κάμπο ,
(προσωπικό αρχείο)*

Μεταξύ ντόπιων αρχόντων και γενοβέζων κατακτητών αρχίζουν να γίνονται πολλοί γάμοι (Συλλογικό Έργο,2008).Οι άρχοντες που υπέγραψαν την συνθήκη παράδοσης της Χίου στους Γενουάτες διέθεταν επαύλεις στην περιοχή του Κάμπου που φέρουν τα ονόματα τους μέχρι και σήμερα (Δαμαλάς,1998) . Οι Ζυβοί και οι Κορέσοι είχαν πύργο στον Κάμπο. Οι Αργέντηδες είχαν δύο πύργους στην περιοχή Γκιάζου και στον Κοκαλά ποταμό. Οι Δαμαλάδες ήταν ιδιοκτήτες μεγάλου περιβολιού με πύργο στο εσωτερικό του (Δαμαλάς,1998) .Οι παραπάνω ήταν μερικές από τις πιο σημαντικές οικογένειες εκείνης της εποχής που επηρέασαν πολύ την ιστορία της Χίου. Οι άρχοντες, από τους πύργους τους, μπορούσαν να ελέγχουν την περιοχή που τους άνηκε.

Από τον 15^ο αιώνα επικίνδυνοι εχθροί για το νησί αρχίζουν να γίνονται οι Οθωμανοί Τούρκοι. Ο σουλτάνος Μοχάμετ Α΄,το 1415, ζήτησε από απεσταλμένους της Γένοβας στη Χίο ετήσιο φόρο τεσσάρων χιλιάδων χρυσών δουκάτων αλλιώς θα τους έδιωχνε από το νησί. Η επαναλαμβανόμενη αυτή πίεση κράτησε αρκετό καιρό και κορυφώθηκε το 1566 (Smith,1962).Μετά το 1453 οι Μαονέζοι κατέβαλαν κεφαλικό φόρο, χαράτσι, έξι χιλιάδων δουκάτων. Στα τέλη του 15^{ου} αιώνα ο βενετός έμπορος Bembo ενδιαφέρεται για το νησί,ενώ στα χρόνια 1511 με 1534 Άγγλοι έμποροι έχουν επικοινωνία με τη Χίο .Εκείνη την εποχή η τούρκικη απειλή γίνεται ολοένα και πιο έντονη (Smith,1962).

2.1.2 Περίοδος Τουρκοκρατίας

Στις 14 Απριλίου του 1566 ο ναύαρχος Πιαλί Πασάς έρχεται με το στόλο του στη Χίο και απαιτεί να του καταβληθούν οι καθυστερημένοι φόροι υποτέλειας (Γυμνάσιο Κάμπου, 1997-1998). Παρέμεινε στο νησί για λίγες μέρες και ζήτησε να περιηγηθεί στη περιοχή του Κάμπου για να θαυμάσει τους ξακουστούς κήπους του. Έπειτα από την ξενάγηση ύψωσε την τούρκικη σημαία στο Κάστρο και ζήτησε να καταστραφεί οποιοδήποτε άγαλμα Αγίου υπήρχε στις εκκλησίες του νησιού. Στα μέλη της Μαόνας επιτράπηκε να εξαγοράσουν την ελευθερία τους με αντίτιμο την καταβολή χιλίων δουκάτων ο καθένας. Πολλοί, όμως, από αυτούς δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να δώσουν αυτό το ποσό και αναγκάστηκαν να πουλήσουν στους Τούρκους τις περιουσίες τους στον Κάμπο (Smith,1962). Η Χίος είχε περάσει επίσημα πλέον στα χέρια των Τούρκων. Η επιρροή όμως, της ιταλικής κουλτούρας δεν σταμάτησε εδώ· πολλοί Μαονέζοι εξαγόρασαν την ελευθερία τους και παρέμειναν στο νησί. Όταν εγκαταστάθηκε στη Χίο ο σουλτάνος Σελίμ ο Β΄ παραχώρησε προνόμια στους κατοίκους (Smith,1962). Το σουλτανικό αυτό έγγραφο «αχτιναμέ» προέβλεπε για την ντόπια κοινωνία τα εξής : α) ανεμπόδιστη τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων,β) μη βίαιος εξισλαμισμός ,γ) ελεύθερη επίσκεψη των εκκλησιών,δ) μη επιβολή χαρατσιού στους οικονομικά αδύνατους ,ε) μη είσπραξη της δεκάτης από τις καλλιέργειες των περιβολιών, και στ) απαλλαγή από την υποχρεωτική αγγαρεία .Οι τοπικοί αγάδες δεν εισέπρατταν πια επιπλέον δικαιώματα από τις εμπορικές εισαγωγές και εξαγωγές των κατοίκων(Συλλογικό Έργο ,2008).Η Χίος ήταν απαλλαγμένη από επιπλέον δασμούς για τις συναλλαγές που γίνονταν με τον Τσεσμέ και την Κωνσταντινούπολη (Συλλογικό Έργο ,2008) . Το διοικητικό σύστημα τροποποιήθηκε. Η διοικητική, η δικαστική και κατά το ήμισυ η εκτελεστική εξουσία ανήκαν πλέον στην Δημογεροντία, όργανο αυτοδιοίκησης των Χιωτών στις θέσεις του οποίου βρίσκονταν ορθόδοξοι και καθολικοί (Συλλογικό Έργο ,2008). Η Χίος γνώρισε διαφορετική αντιμετώπιση από τους κατακτητές σε σχέση με άλλα μέρη της Ελλάδας λόγω του μονοπωλίου της μαστίχας και της κλίσεις των κατοίκων σε θέματα εμπορίου και ναυτιλίας (Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009).

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο Κάμπος βρίσκεται σε ανοδική πορεία. νέοι εμπορικοί δρόμοι χαράζονται, αλλάζοντας τα οικονομικά σχέδια της Δύσης. Κέντρο

του εμπορίου γίνεται η Σμύρνη και εκεί ανοίγουν τα καταστήματα τους πολλοί Χιώτες έμποροι. Με την πάροδο του χρόνου δημιουργούνται υποκαταστήματα σε πόλεις της Δυτικής Ευρώπης και της Μαύρης Θάλασσας , όπως στη Μασσαλία, Λίβανο, Τεριέστη, Άμστερνταμ, Οδυσσό και Κωνσταντινούπολη(Συλλογικό Έργο ,2008). Οι Χιώτες είχαν τις πιο κερδοφόρες εμπορικές δραστηριότητες από τους άλλους νησιώτες (Smith. A, 1962). Οι επενδύσεις τους απλώνονται ακόμη και στο τραπεζικό και ναυτιλιακό κεφάλαιο (Συλλογικό Έργο ,2008). Η μεγάλη οικονομική άνθιση είχε σαν αποτέλεσμα και πνευματική πρόοδο στο νησί (Γυμνάσιο Κάμπου ,1997-1998) . Γιατροί και άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών ζουν στο νησί. Φροντιστήρια, καθολικά, λειτουργούν από φιλοσόφους και δασκάλους (Συλλογικό Έργο ,2008). Πολλοί μαθητές φοιτούν με υποτροφίες στο Collegio Greco της Ρώμης. Μάλιστα, ο Χιώτης Λέων Αλλάτιος, σημαντικός Έλληνας στην Ιταλία, υπήρξε πνεύμα ξεχωριστό και ένας από τους μεγαλύτερους σοφούς του 17^{ου} αιώνα (Smith, 1962). Το 1792 ο Αθανάσιος Πάριος ίδρυσε τη γνωστή Σχολή της Χίου (Smith, 1962). Εκεί, τα παιδιά που προορίζονταν για έμποροι λάμβαναν βασική και πρακτική μόρφωση. Διδάσκονταν εμπορικά μαθήματα, ξένες γλώσσες και άρχιζαν να έχουν τις δικές τους συνεταιριστικές επιχειρήσεις (Συλλογικό Έργο ,2008). . Οι Χιώτες που έφυγαν στην διασπορά, για εμπορικούς λόγους, δεν ξέχασαν τον τόπο τους. Απόδειξη ότι τα μέλη των οικογενειών τους εγκαταστάθηκαν στον Κάμπο και μετέτρεψαν τα αρχικά, γενοβέζικα πυργόσπιτα σε αρχοντικές εξοχικές κατοικίες. Εκεί παρέμεναν οκτώ περίπου μήνες τον χρόνο από την άνοιξη ως το φθινόπωρο. Ελάχιστοι Οθωμανοί διέθεταν δικές τους επαύλεις στην περιοχή(Συλλογικό Έργο ,2008). Ο Κάμπος ανήκε κυρίως σε ορθόδοξους Έλληνες, οι οποίοι , με τα αρχοντικά τους, που ήταν σύνθεση της γενοβέζικης και τούρκικης αρχιτεκτονικής, μαρτυρούσαν την κοινωνική τους θέση. Τα μέλη αυτής της κοινωνικής τάξης επεδίωκαν να προβάλλουν τον πλούτο τους, δημιουργώντας οικόσημα και έτσι εδραίωναν την οικογενειακή τους φήμη. Σε πολλά κτήματα έκτιζαν εκκλησίες και ιδιωτικά μαυσολία, όπου έθαβαν τους προγόνους τους. Το κάθε κτήμα διέθετε επιστάτη που είχε υπό την ευθύνη του τη συντήρηση του αρχοντικού, της αυλής και του περιβολιού. Ο επιστάτης έμενε μόνιμα μέσα στο κτήμα, ενώ στην έπαυλη η αρχοντική οικογένεια με το υπηρετικό προσωπικό της (Συλλογικό Έργο ,2008).Το κτήμα λειτουργούσε σαν αυτάρκης μονάδα. Εκτός από τα εσπεριδοειδή υπήρχαν κηπευτικές καλλιέργειες και στάβλοι με οικόσιτα ζώα όπως πέρδικες, περιστέρια,ζώα κρεατοπαραγωγής κ.α. Οι αποθήκες ήταν γεμάτες με πορτοκάλια, λεμόνια ,ξηρούς

καρπούς, σταφύλια, ρόδια κ.α.. Πολλοί περιηγητές είχαν τη τύχη να δεχτούν τη φιλοξενία από τις Καμπούσικες οικογένειες εκείνη την αποχή (Συλλογικό Έργο ,2008). Οι γυναίκες στο Κάμπο ήταν πραγματικές αρχόντισσες, πάντα περιποιημένες, μάζευαν πίσω τα μαλλιά τους με κομψά κεφαλοδέσματα, στόλιζαν το λαιμό τους με μαργαριτένια περιδέραια και ντύνονταν με ακριβά ενδύματα από μετάξι, βαμβάκι, λινό και βελούδο.

2.1.3 Περίοδος μετά τη σφαγή

Στα χρόνια της επανάστασης του 1821 η Χίος σημείωνε ακμή. Η εικόνα, όμως, του νησιού άλλαξε ριζικά μετά τη μεγάλη καταστροφή στις 2 Απριλίου του 1822. Δεκαπέντε χιλιάδες Τούρκοι λεηλάτησαν, έσφαξαν και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο πληθυσμός της Χίου ανερχόταν στους εκατό χιλιάδες ,ενώ μετά την σφαγή παρέμειναν λιγότεροι από δύο χιλιάδες και τριάντα χιλιάδες θανατώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. Οι περισσότεροι Χιώτες που γλίτωσαν από την μανία των Τούρκων έφυγαν με ψαριανά πλοία προς τις Κυκλάδες και την Πελοπόννησο (Smith,1962).

Ο Κάμπος, όπως και όλο το νησί, παρουσίαζε ερημωμένη εικόνα (Συλλογικό Έργο ,2008). Ο Fustel de Coulanges που επισκέφτηκε την Χίο το 1856 γράφει: « Οι Τούρκοι δεν προξένησαν τις καταστροφές μέσα σε μια στιγμή οργής αλλά ψύχραιμα σπίτι με σπίτι , με σύστημα και υπομονετική ωμότητα κατέστρεψαν εκείνο που παραποιούσε τη μεγαλύτερη τιμή στην Ελλάδα» (Μουτσάτσος, 1986) . Ακόμα και η αστική τάξη που ζούσε εκεί αποτέλεσε στόχο των Τούρκων. Πολλοί κάτοικοι που επέζησαν, κατεστραμμένοι οικονομικά, αναζήτησαν στέγη σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Μερικά όμως, από τα αρχοντικά ανήκαν στο γνωστό «χιώτικο δίκτυο», ένα εμποροναυτικό δίκτυο που από το 1830 διακινούσε προϊόντα από και προς την Ευρώπη, τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι και την ανατολική Μεσόγειο. Οι χιώτικες οικογένειες που ευημερούσαν στις ελληνικές παροικίες της Ρωσίας, Ρουμανίας, Τεριέστης και Αλεξάνδρειας δεν αποκόπηκαν από το νησί και σιγά σιγά άρχιζαν να επιστρέφουν στον τόπο τους (Συλλογικό Έργο ,2008). Η επιστροφή, όμως, δεν έγινε αμέσως. Μετά το 1840 άρχισαν να επανέρχονται στην περιοχή και να παραθερίζουν στα σπίτια τους .

Στον Κάμπο, κοντά στον Κοκαλά ποταμό, υπήρχε μια έπαυλη γνωστή ως Καζίνο ή Καζινάκι, όπου συγκεντρώνονταν μόνο άνδρες από τις αριστοκρατικές οικογένειες.

Στο κτίριο αυτό διασκεδάζαν, έπιναν το καφέ και το τσάι τους, έπαιζαν σκάκι και άλλα παιχνίδια (Βίος, Καλβοκορέση) .

Η εύφορη πεδιάδα, όμως, θα δοκιμαστεί και πάλι τον χειμώνα του 1849-1850. Ένας φοβερός παγετός που έμεινε στη μνήμη πολλών ως η «Καυτριά» , κατέστρεψε όλα τα εσπεριδοειδή. Η ζημιά στα περιβόλια ήταν τόσο μεγάλη που οι ιδιοκτήτες τους σταμάτησαν την επιχειρηματική δραστηριότητά τους(Συλλογικό Έργο ,2008). Λίγα χρόνια μετά απο αυτήν την καταστροφή, ένας Χιώτης της διασποράς με αξιόλογη δράση, ο Γιάννης Χωρέμης, έκανε μια καινοτομία, φέρνοντας στο Κάμπο το μανταρίνι, που είχε μεγαλύτερη αντοχή στις χαμηλές θερμοκρασίες. Το χιώτικο μανταρίνι έγινε γρήγορα γνωστό και απλώθηκε σε πολλές αγορές για περίπου ένα χρόνο επιφέροντας αρκετά κέρδη (Συλλογικό Έργο ,2008).

2.1.4 Μετά το σεισμό του 1881

Η χαρακτηριστική βολή για τη Χίο ήρθε στις 22 Μαρτίου του 1881 με τον μεγάλο σεισμό. Ο απολογισμός ήταν πάνω από πέντε χιλιάδες νεκροί, χιλιάδες τραυματίες και σπίτια ερείπια. Οι ιδιοκτήτες των αρχοντικών έφυγαν σε διάφορα μέρη του εξωτερικού. Στην περιοχή είχαν απομείνει 30 έως 40 οικογένειες της καλής κοινωνικής τάξης (Βίος,Καλβοκορέση). Οι μεγάλες οικογένειες (Καραλή, Μαχαιριάδου, Πατρινού, Μηταράκη , Καλβοκορέση κ.α.) που είχαν εγκατασταθεί στην Αίγυπτο έρχονται και παραθερίζουν στο Κάμπο (Βίος, Καλβοκορέση) .Μετά την απελευθέρωση της Χίου αγοράστηκαν πολλά περιβόλια και αρχοντικά από Χιώτες που είχαν πλουτίσει στην Αίγυπτο και την Αμερική (Βίος, Καλβοκορέση). Στα κτήματα συνεχίζονταν η καλλιέργεια των εσπεριδοειδών γίνονται και εξαγωγές σε Ευρώπη και Ανατολή. Εκτός από τα εσπεριδοειδή γίνεται ενασχόληση με την κτηνοτροφία και πτηνοτροφία (Συλλογικό Έργο ,2008).

*Εικ 15. Ο κήπος του Αρχοντικού του Καραβά, στον Κοκκαλά ποταμό
Η λήψη της φωτογραφία χρονολογείται μεταξύ των ετών 1898 και 1920.
(Μουτσάτσος, 2002)*

Τα νέα αρχοντικά (εικ 16) είναι νεοκλασικά κτίρια που κτίστηκαν πάνω σε ερείπια των παλιών κατοικιών, διατηρώντας όμως την καμπύσικη αρχιτεκτονική παράδοση (Συλλογικό Έργο, 2008). Το κτίριο του Καζίνου υπέστη μεγάλες ζημιές. Μετά το σεισμό έγινε ανεπιτυχής προσπάθεια αναστήλωσής του. Οι κάτοικοι αναζήτησαν νέα έπαυλη για τις συνάξεις τους στην περιοχή Κοντάρι, η οποία όμως δεν είχε την αίγλη του παλιού Καζίνου (Βίος, Καλβοκορέση) .

*Εικ 16. Ταχυδρομικό δελτίο εποχής όπου απεικονίζεται η τότε οικία Πατρινού (νύν Σ. Φαφαλιού).
(Συλλογικό Έργο, 2008)*

2.1.5 Β Παγκόσμιος Πόλεμος έως Σήμερα

Στα χρόνια που ακολούθησαν μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου οι κάτοικοι στον Κάμπο αγωνίζονταν καθημερινά για την επιβίωσή τους. Η παραγωγή και η εξαγωγή προϊόντων καθώς και η συντήρηση των κτημάτων γίνονταν κάτω από δύσκολες συνθήκες. Τα μεγάλα περιβόλια άρχιζαν να χωρίζονται σε μικρότερες εκτάσεις αλλάζοντας την φυσιογνωμία της περιοχής. Στα μικρότερα, αυτά, τεμάχια γης υπήρχαν προβλήματα άρδευσης. Η παραγωγή των περιβολιών περιορίστηκε σαν συμπληρωματικό εισόδημα των ιδιοκτητών τους (Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009).

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 80 για τις επισκευές και τα καινούρια κτίρια ίσχυαν οι όροι δόμησης «οικισμών προ του 1923». Αυτοί οι όροι σε συνδυασμό με τον ανεπαρκή έλεγχο που γινόταν είχαν σαν αποτέλεσμα να κτιστούν ανεξέλεγκτα νέες οικοδομές, που η αρχιτεκτονική τους δεν θύμιζε το ύφος της περιοχής. Στους κεντρικούς δρόμους εμφανίστηκαν διάφορες εμπορικές και βιομηχανικές μονάδες καθώς η πόλη επεκτεινόταν προς την πεδιάδα των εσπεριδοειδών (Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009).

Το 1990 το Υπουργείο Πολιτισμού χαρακτήρισε τον οικισμό του Κάμπου ως Ιστορικό Τόπο (ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2492/33922 και ΦΕΚ 578/Β/6.9.1990.διότι :

Α) Ο Κάμπος αποτελεί μοναδικό οικιστικό γεωργικό σύνολο στον Ελλαδικό χώρο όπου συνυπάρχουν αρμονικά η κατοικία με τις γεωργικές λειτουργίες σε χωροθετημένα διακόσια (200) περίπου κτήματα, περιβαλλόμενα από ψηλούς πέτρινους μαντρότοιχους (Αρχαιολογική Υπηρεσία Χίου).

Β) Τα αρχοντικά που αντιστοιχούν σε κάθε τμήμα είναι εξαιρετικά δείγματα έργων τέχνης στο σύνολο τους, αλλά και στα επιμέρους μορφολογικά και αρχιτεκτονικά τους στοιχεία υψίστης ιστορικής και αρχιτεκτονικής σημασίας (Αρχαιολογική Υπηρεσία Χίου).

2.2 Ο Κάμπος μέσα από τα μάτια των περιηγητών

Από τον 17^ο αιώνα και έπειτα Ευρωπαίοι περιηγητές αναφέρουν στα κείμενά τους τις εντυπώσεις τους από τα αρχοντικά και τα περιβόλια του Κάμπου. Τα κείμενα αυτά περιέχουν σημαντικές πληροφορίες για την περιοχή και την ιστορία της Χίου.

Οι περιηγητές ήταν προσκυνητές, διπλωμάτες, ζωγράφοι, αρχαιολόγοι, λογοτέχνες, συγγραφείς, επιστήμονες αλλά και απλοί ταξιδιώτες που πέρασαν ή παρέμειναν για ορισμένο χρονικό διάστημα. Μερικά από τα ταξίδια τους γίνονταν για θρησκευτικούς, πολιτικούς και εμπορικούς λόγους. Οι περισσότεροι ταξιδιώτες έφταναν στην Κωνσταντινούπολη και τους Αγίους Τόπους μέσω της Βενετίας. Ενδιάμεση στάση στα ταξίδια τους ήταν το λιμάνι της γενουάτικης Χίου (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης,2008) . Ο τοπικός βίος, τα έθιμα, οι αρχαιότητες, τα μνημεία, τα κτίσματα και τα πολλά από τα γεγονότα που διαδραματίζονταν στο νησί τους προηγούμενους αιώνες αναφέρονται στα κείμενά τους (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης ,2008). Πολλές φορές οι περιηγητές εμφανίζονται εντυπωσιασμένοι από την καθημερινή ζωή, τη φιλοξενία των ντόπιων κατοίκων αλλά και το υψηλό βιοτικό επίπεδο που είχε το νησί.

Την πρώτη αναφορά του τοπωνυμίου Κάμπος έχουμε από τον Johan Michael Wansleben που βρέθηκε στην Χίο στα 1673-1674 : «...μετέβην εν συνοδεία πολλών κυρίων εις πύργον του Vincenzo Firilli ,είναι αρίστη έπαυλις μεταξύ όλων των επαύλεων των ευγενών της Χίου και ιδιαιτέρως των ευρισκομένων εις το μέρος τούτο της νήσου ,το οποίον ονομάζουν *il campo* (κάμπον)» (Συλλογικό Έργο ,2008) .

Παρακάτω παρουσιάζονται οι πιο σημαντικές αναφορές των περιηγητών σχετικά με την πεδιάδα του Κάμπου. Μερικές από τις αναφορές είχαν σαν επίκεντρο τα αρχοντικά και ενώ σε άλλες σχολιάζονται τα περιβόλια, το φυτικό υλικό τους οι διαφορές κατασκευές μέσα σε αυτά.

A) Αναφορές για τα αρχοντικά

Ο **Jean de Contact Biron** , ήταν βαρόνος του Σαλινιακ (Baron de Salignac) και πρεσβευτής της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη. Το 1605 γοητευμένος από την εικόνα της Χίο, σύγκρινε την αρχιτεκτονική του νησιού με τους μυθικούς κήπους του Amadis de Gaule στην Ιβηρική χερσόνησο. Παρατηρεί ότι υπήρχαν παλιά σπίτια, πολύ στενά κτισμένα, από πέτρα που έμοιαζαν στη δομή και το υλικό κατασκευής τους με εκείνα της Γένοβας (Smith,1962).

Ο Γάλλος **Melchisedech Thêvenot** ταξίδεψε στο νησί το 1648 και μεταξύ άλλων επισημαίνει: «Όλη η ύπαιθρος είναι πλήρως οικοδομών ή μικρών επαύλεων, αι οποίαι αποτελούνται εξ' ενός τεμαχίου γής και ενός μικρού πύργου με τρία ή τέσσερα δωμάτια» (Συλλογικό Έργο ,2008) .

Ο **Baltazar de Monconys** στο έργο του με τίτλο «Journal des Voyages» που δημοσιεύτηκε το 1666 στη Λιόν. γράφει: «Οι πύργοι αυτοί είναι τα εξοχικά σπίτια της Χιώτικης αριστοκρατίας» (Smith,1962).

Ο **Cornelius Magnus** γοητεύεται από τις κατοικίες του Κάμπου και πιο συγκεκριμένα από τις εξωτερικές του σκάλες (Smith,1962).

Ο **Thomas Dallam** (1599-1600) στο ημερολόγιό του περιγράφει τις εξωτερικές σκάλες των σπιτιών που καταλήγουν στον εξώστη, ο οποίος έχει θέα προς την θάλασσα (Πρόγραμμα Columbus,1992), (Smith,1962).

Ο **John Covel** κάνει λόγο επίσης για τις εξωτικές κατοικίες του Κάμπου. Οι καλύτεροι πύργοι και κήποι όπως λέει βρίσκονται στην πεδιάδα νοτίως της πόλης. Ακόμη, παρατηρεί τη συχνή χρήση της πέτρας και του μαρμάρου ως κατασκευαστικά υλικά (Πρόγραμμα Columbus,1992), (Smith.,1962).

Ο **Maihows** σημειώνει για την επίσκεψή του στη Χίο το 1750 : « Οι Γενουάται και οι Βενετοί εισήγαγον κατά διάφορους χρόνους την ιταλικήν οικοδομικήν είς Χίον» (Smith,1962).

Choiseul-Gouffier (1776).

Υποστηρίζει ότι η Χίος είναι η πιο άριστα κτισμένη πόλη της Ανατολής και ότι κατοικίες της έχουν κτιστεί από τους Γενουάτες και τους Βενετούς. Επίσης εντυπωσιάζεται από τις μεγάλες εκτάσεις με πορτοκαλιές και λεμονιές (Smith, 1962).

Aegidius van Egmont - Ολλανδός ευπατρίδης που πέρασε από τον Κάμπο το 1777.

«Οι επίπεδες στέγες των σπιτιών συμβαδίζουν πιο πολύ με την ανατολική αρχιτεκτονική. Οι επαύλεις περιβάλλονται από ψηλούς τοίχους και βλέπουν σε στενά δρομάκια» (Smith.,1962).

Ο **John Morrit** (1794) αναφέρει ότι τα πέτρινα κτήρια των Γενουατών έχουν τέλειο κήπο στην όψη ενώ πίσω από την κατοικία βρίσκονται πορτοκαλεώνες (Smith.A, 1962).

B) Αναφορές για τα κτήματα και τα επιμέρους στοιχεία ενός Καμπόουσικου περιβολιού

Aubry Dela Montraye (1699)

« ευχάριστα κάποιος βλέπει στην περιοχή μεγάλους κήπους, λεμονιές ,πορτοκαλιές κ.α. Οι κήποι αυτοί πάντα πλαισιώνουν τις εξοχικές κατοικίες ή τις αγροτικές επαύλεις» (Πρόγραμμα Columbus,1992).

Ο **Louis Chevalier**, υπήρξε μέλος της συνοδείας του Γάλλου πρέσβη Ferriol στα 1699. Στα κείμενα του αναφέρεται στην ευωδία των κήπων που πλαισιώναν τις οικίες στον Κάμπο. « *Η πεδιάς η οποία υπάρχει περί την πόλιν , είναι ωραιότητα. Είναι πλήρης αέρινων μικρών επαύλεων ,αι οποίαι είναι αι εξοχικά κατοικία και τας οποίας ονομάζουν πύργους. Οι πύργοι ούτοι είναι μικρά οικοδομήματα, έχοντα επτά έως οκτώ μικρά δωμάτια....Έκαστος των πύργων τούτων έχει το περιβόλι ή τον κήπον του, οίτινες είναι πλήρεις παντοειδών οπωροφόρων δένδρων.....ήτις ευωδία γίνεται αισθητή και είς την πόλιν και μάλιστα και εις απόστασιν δέκα λευγών εις την θάλασσαν ,όταν την φέρνει ο άνεμος...» (Συλλογικό Έργο,2008) .*

Richard Pocke (1739) -Αγγλος περιηγητής- γράφει για την αρχιτεκτονική και τους διάσημους κήπους της περιοχής : «Ο Κάμπος είναι μία πεδιάδα γεμάτη με άλση

από πορτοκαλιές και λεμονιές. Η περιοχή μοιάζει με προάστιο της πόλης από το οποίο είναι ορατή και η θάλασσα. Στο κτήμα υπάρχουν πέτρινα καθίσματα και τετραγωνικοί στύλοι. Επάνω στους στύλους στηρίζονται κληματαριές σε πέργκολες και εκατέρωθεν τους εκτίνονται τα περιβόλια. Οι κατοικίες είναι εξοχικές και διαμένουν εκεί την περίοδο του θέρους» (Smith.,1962).

Σύμφωνα με τον **Julien Galland** (1747) : «οι εξοχικές κατοικίες του Κάμπου είναι πιο όμορφες από τα σπίτια της πόλης. Η αυλόπορτα είναι μεγάλη και εντυπωσιακή, κατασκευασμένη από πέτρα σε αποχρώσεις ερυθρού και λευκού. Έξω από την αυλόπορτα υπάρχουν καθίσματα έτσι ώστε οι ιδιοκτήτες να ξεκουράζονται και να δροσίζονται. Μέσα στο κτήμα υπάρχει στέρνα, που στις γωνίες της έχει τέσσερις στύλους από κόκκινες και λευκές πέτρες, οι οποίες στηρίζουν πέργκολα με άμπελο. Δίπλα στη στέρνα βρίσκεται ένα μεγάλο πηγάδι με τρεις, τέσσερις τροχούς ανάλογα με το μέγεθος του κήπου. Από το πηγάδι αντλείται νερό, εισέρχεται στη δεξαμενή και διανέμεται μέσω αυλακών στο περιβόλι. Οι πορτοκαλιές και οι λεμονιές διατηρούνται από τους κηπουρούς, χαμηλές στο ύψος για να αποδίδουν περισσότερους καρπούς. Υπήρχαν περιβόλια φυτεμένα με χιλιάδες δενδρύλλια πορτοκαλιών ή λεμονιών. Στα περιβόλια οι καρποί προστατεύονταν από ψηλούς τοίχους. Οι χιώτικες οικογένειες παρέμεναν στη περιοχή 8 μήνες τον χρόνο από το Πάσχα ως τα τέλη Νοέμβρη» (Smith.,1962).

Ο **Vicomte de Marcellus** φιλοξενήθηκε στην οικία του πλούσιου έμπορα τσελεμπήν Ροδοκανάκη. Στα κείμενα του γράφει ότι διέσχισε μεγάλα περιβόλια που ήταν γεμάτα από πορτοκαλιές και περιφραγμένα από ψηλούς τοίχους,όμοια με αντίστοιχα στα προάστια της Μασσαλίας. Η πρώτη εικόνα που αντίκρισε ήταν μερικοί φοίνικες και μία μεγάλη πέτρινη σκάλα που οδηγούσε στο εσωτερικό της οικίας. Από τον εξώστη αντίκριζε την θάλασσα και τα Μικρασιατικά παράλια. Ο ιδιοκτήτης τον ξενάγησε στους κήπους του και στους μυρωδάτους πορτοκαλεώνες (Smith.,1962).

O Charley de Sainte Maure de Beaulieu (1790)

Βρέθηκε σε ένα αρχοντικό στον Κάμπο. Όπως διηγείται καθώς πέρασε την ψηλή αυλόπορτα ,διέσχισε μια αλέα μέσα στο περιβόλι που κατέληγε στην οικία. Εκατέρωθεν της αλέας ήταν φυτεμένες δεκάδες πορτοκαλιές και λεμονιές (Πρόγραμμα Columbus,1992).

William Wittman (1800)

«η κάθε οικία είχε κήπους , περιτοιχισμένους με ψηλούς λιθόκτιστους τοίχους. Οι κήποι παρέχουν τους πιο εκλεκτούς καρπούς και στολίζονται με συστοιχίες από ψηλά κυπαρίσσια» (Πρόγραμμα Columbus,1992).

Francois Perilla

Ο Γάλλος Francois Perilla υπήρξε συγγραφέας, ζωγράφος και ερευνητής της νεοελληνικής ιστορίας . Ήρθε στην Χίο το 1928 και έγραψε τις εντυπώσεις του από το νησί στο βιβλίο του Chios Lile heureuse (Χίος το ευτυχισμένο νησί). Επισήμανε την φιλοξενία που δέχτηκε από του Χιώτες Γεώργιο Χωρέμι, Λεωνή Κλβοκορέση και Νικόλαο Πασπάτη , οι οποίοι ενίσχυσαν οικονομικά και την έκδοση του βιβλίου.

Ο Perilla εντυπωσιάστηκε από την μεγάλη οικία του Καλβοκορέση στον Κάμπο του οποίου η βεράντα είχε θέα προς την θάλασσα και ένα απέραντο δάσος εσπεριδοειδών. Επίσης αναφέρει την συνάντησή του με τον ζωγράφο Μηταράκη, επίσης κάτοικο της περιοχής.

Μέσα από τα κείμενα του περιγράφει με αρκετές λεπτομέρειες την εικόνα του Κάμπου το 1928.Υψηλοί τοίχοι υψώνονταν ανάμεσα στους κήπους και τα περιβόλια που ήταν κατάφυτα από πορτοκαλιές, λεμονιές και αμπέλους. Από τους συγκεκριμένους αμπέλους παράγονταν εκλεκτής ποιότητας κρασί. Περισσότερα από τετρακόσια αρχοντικά Ιταλικού ρυθμού ήταν κτισμένα στην εύφορη αυτή πεδιάδα. Το κάθε κτήμα είχε μια δεξαμενή που δέχονταν το νερό από το μαγγανοπήγαδο και το έστελνε στο περιβόλι. Ο μάγγανος λειτουργούσε καθώς ένα μουλάρι ή αγελάδα περιστρέφονταν γύρω από αυτό. Στύλοι επάνω από τις δεξαμενές στήριζαν πέργκολες όμοιες με εκείνες που υπήρχαν στις αλέες. Το οικόσημο από μερικές οικογένειες ήταν χαραγμένο στις μαρμάρινες γούρνες των κρινών. Κατά την γνώμη του ο Κάμπος ήταν η πηγή ευτυχίας της Χίου (Francois Perilla,2009).

3 .Τα Αρχοντικά του Κάμπου

3.1 Παρουσίαση Αρχοντικών

Κτίσματα της Γενοβέζικης περιόδου

Μερικά από τα ελάχιστα οικοδομήματα της Γενοβέζικης περιόδου που διασώζονται ως σήμερα είναι τα εξής:

Ο Πύργος των Ροδοκανάκηδων

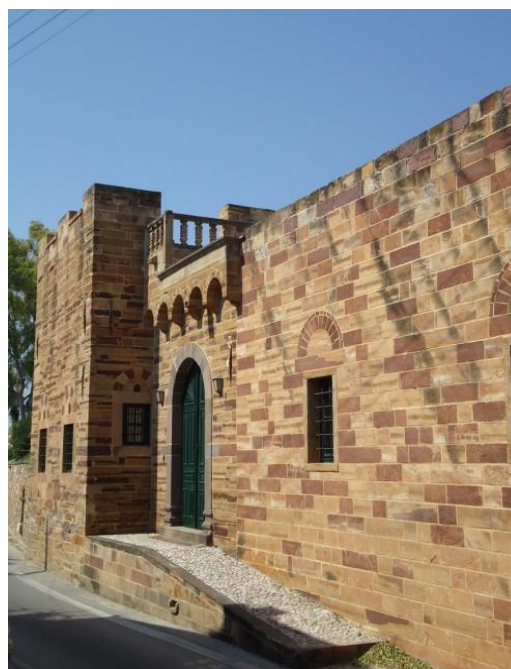
Ο Πύργος των Ροδοκανάκηδων Μελερέδων (εικ 17) και αργότερα Μακκά και των κληρονόμων του. Είναι ένα απο τα ελάχιστα δείγματα πύργων του Κάμπου την περίοδο όπου η Χίος ήταν Ιταλοκρατούμενη. Το κτήριο είναι λιτό, δείγμα της αρχιτεκτονικής του Κάμπου (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Ο Πύργος Πασπάτη

Διατηρείται το ισόγειο και ο πρώτος όροφος στο ανατολικό μέρος, καθώς επίσης και η σκάλα με τα εκπληκτικά σπασίματα και τους ιδιόμορφους θόλους (εικ 18).

*Εικ 17.Ο Πύργος των Ροδοκανάκηδων
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 18. Ο Πύργος Πασπάτη
(προσωπικό αρχείο)*

Ο Πύργος Γιαμού

Στο παρελθόν ανήκε σε κάποιον Μπουχάχας. Αργότερα πέρασε από τους Γιαννιώνηδες και κατελήξε στον Γιαμό. Αποτελεί έξοχο δείγμα της αρχιτεκτονικής της εποχής με όλα τα λειτουργικά στοιχεία διακριτά. Το 1970 δυστυχώς κατέρρευσε η δυτική του πλευρά (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006). Ο πύργος (εικ 19) δεσπόζει στην περιοχή Φραγκοβούνι.

Ο Πύργος Στάγγαλα

Πρόκειται για τον μεγάλο πύργο των Νεγρεπόντιδων Παχιάδων (εικ 20) γνωστό και ως «Παχυάδικο» στην περιοχή Σπηλάδια. Μετέπειτα περιήλθε στην οικογένεια Στάγγαλα. Διαθέτει ξαιρετικά δείγματα στο εσωτερικό του ισόγειου , στην αυλή και την στέρνα. Ιδιαίτερα αξιόλογη είναι η σκάλα που οδηγεί προς τον όροφο και η πόρτα προς την αλέα του κτήματος (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006). Από τον δρόμο φαίνεται το μπαλκόνι του πύργου.

*Εικ 19. Ο Πύργος Γιαμού
(προσωπικό αρχείο)*

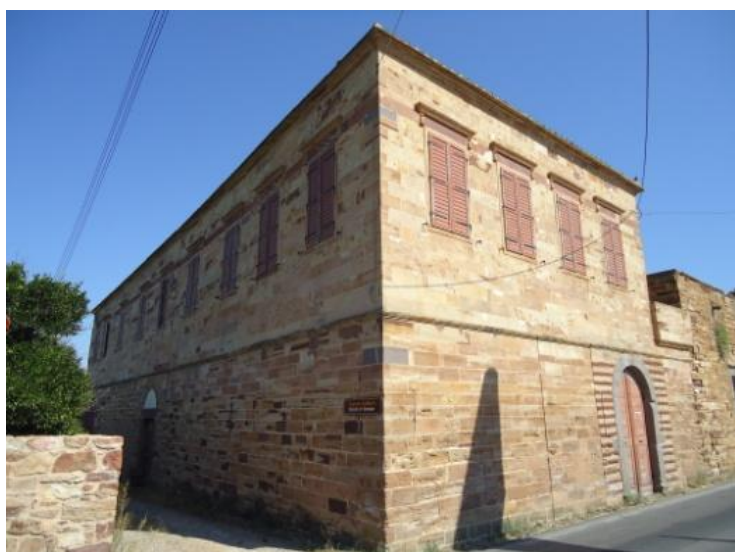

*Εικ 20. Ο Πύργος Στάγγαλα
(προσωπικό αρχείο)*

Κατασκευές πριν τον σεισμό του 1881

Η λέσχη των Σαλβάγων .

Ήταν γνωστή με το όνομα αποθήκη του Μιχαλινού και συνεχίζονταν μέχρι τον πύργο των Σαλβάγων . Στην αυλή της υπάρχουν έξοχα δείγματα της αρχιτεκτονικής. Η λέσχη (εικ 21) άντεξε τον σεισμό του 1881. Από τους Σαλβάγους πέρασε στους Καλουτάδες και από εκεί στους Μιχαλινούς (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 21. Η λέσχη των Σαλβάγων, (προσωπικό αρχείο)

Το Καλβοκορέσικο

Το κτήμα των Καλβοκορέσιδων, στην περιοχή Σερβά, είναι το μόνο κτήμα στον Κάμπο με συνεχή κατοίκηση από τον καιρό που κτίστηκε –πρίν την σφαγή. Δύο μεγάλα τμήματα του ανακατασκευάστηκαν(Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 22. Το Καλβοκορέσικο , (προσωπικό αρχείο)

Το Αρχοντικό Καράβα

Το κτήμα των κληρονόμων Καράβα (εικ 23) στον Κοκαλά ποταμό, ήταν παλιά Γενοβέζικο κτήμα που κατέληξε στην οικογένεια Καράβα αφού πέρασε πρώτα από την οικογένεια Σγούτα και τις οικογένειες Ψυχάρη, Βερνάδακα και Συγγρού(Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006). Η αυλή συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία μιάς Καμπούσικης αυλής. Έξω από την αυλόπορτα υπάρχει μια πλάκα που γράφει ότι στην συγκεκριμένη οικία έζησε ο ποιητής Αριστήδης Καράβας από το 1880-1942.

Εικ 23. Το Αρχοντικό Καράβα, (προσωπικό αρχείο)

Το Αρχοντικό του Ζαννή Καλουτά.

Βρίσκεται στην περιοχή Τάλαρος στον Κάμπο. Στην αυλή υπάρχει μαρμάρινη κατασκευή όπου είναι γραμμένη η χρονολογία 1871. Σήμερα εμφανώς εγκαταλελημένο (εικ 24), αποτελεί ιδιοκτησία του Νοσοκομείου Χίου ενώ παλαιότερα ανήκε στην οικογένεια Σκυλίτση. (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006) .

Εικ 24. Το Αρχοντικό του Ζαννή Καλουτά, (προσωπικό αρχείο)

Κατασκευές μετά τον σεισμό του 1881

Οικία Φαφαλιού

Παλαιότερα ανοίκε στους Πετροκόκκινους Νηφάκιδες. Στην πρόσοψη υπάρχει πλάκα που γράφει «έπαυλης Αντωνίου Ι Πατρινού» και την χρονολογία 1907. Είναι κτισμένο (εικ 25) επί της οδού Καλαρόνη .Σήμερα είναι ιδιοκτησία του εφοπλιστή κ .Στ. Φαφαλιό (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 25.Η οικία Φαφαλιού, (προσωπικό αρχείο)

Το Γκίζικο

Το κτήμα (εικ 26) ήταν του Θεόδωρου Γκίζη και της Γκίζενας γνωστό ως Γκίζικο. Καταπληκτική μετασεισμική κατασκευή με θαυμάσια αυλή. Λέγεται ότι τα δύο πηγάδια του κτήματος επικοινωνούν με στοά. Μπροστά από την πρόσοψη της οικίας περνά ο Κοκκαλάς ποταμός. Σήμερα ανήκει στον επιχειρηματία κ. Α.Ζύμνη ο οποίος και το επιδιόρθωσε (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006).

Εικ 26. Το Γκίζικο, (προσωπικό αρχείο)

Οικία Κολάκη (πρώην Μερμήγκα)

Το σπίτι (εικ 27) είναι νεότερη κατασκευή, αρχών του αιώνα πάνω σε παλιότερη. Είναι κτισμένο επί της οδού Ιωάννου Μηταράκη, κοντά στον Κοκαλά ποταμό. Σήμερα ανοίκει στον εφοπλιστή κ. Κολάκη (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 27. Οικία Κολάκη, (προσωπικό αρχείο)

Το Μηταράκι

Πρόκειται για το Τουρκικό κτήμα του Εσάτ Εφέντη (εικ 28) που παλαιότερα ανήκε στον Μαυροκοδράτο Λακάνα. Αργότερα πέρασε στα χέρια του ζωγράφου Ιωάννου Μηταράκη (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006). Μέσα στο περιβόλι υπάρχει ένα μικρό πέτρινο κτήριο , το ατελιέ του ζωγράφου , του οποίου ο ένας τοίχος είναι σχεδόν όλος με τζάμι, γιατί η εικόνα του περιβολιού σε συνδιασμό με τον ήλιο βοηθούσε τον ζωγράφο να εμπνευστεί. Το κτήμα είναι επί της οδού Ιωάννου Μηταράκη. Σήμερα αποτελεί ιδιοκτησία του Ν Πλατή.

Εικ 28. Το Μηταράκι, (προσωπικό αρχείο)

Επαυλη Κονίδη

Η έπαυλη Κονίδη (εικ 29), στην περιοχή Σερβά ,ήταν στην ιδιοκτησία των Ροδοκνάκιδων, αργότερα των Βλαστών και στο τέλος του Κονίδη. Στην αυλή είναι διακριτά τα στοιχεία του παλιότερου πύργου πάνω στον οποίο είναι το νεότερο κτίσμα το οποίο όμως έχει εγκαταληφθεί (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 29.Η Επαυλη Κονίδη,(προσωπικό αρχείο)

Το Μαυροκορδάτικο

Ανοίκε στους Μαυροκορδάτους του κλάδου των Βιτέληδων. Ο τελευταίος κληρονόμος Ιωάννης Μαυροκορδάτος Βιτέλας το δώρησε στον Δήμο Χίου. Διαθέτει βοτσαλωτή αυλή, στέρνα με καθιστικό, και δύο μαγγανοπίγαδα (εικ 30). Στο ισόγειο έχουν διατηρηθεί όλα τα στοιχεία του παλιού πύργου εξωτερικά (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 30. Το Μαυροκορδάτικο , (προσωπικό αρχείο)

Το Σταγκάλικο

Έξοχο οικοδόμημα (εικ 31) των αρχών του αιώνα . Διαθέτει θαυμάσια αυλή και αλέα κατά μήκος του περιβολιού. Το κτήμα βρίσκεται στην περιοχή Σπηλάδια. Σήμερα ανοίκει στον κ. Ρήγα Δεσποτόπουλο.

Εικ 31. Το Σταγκάλικο, (προσωπικό αρχείο)

Το Αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη

Μέχρι τις αρχές του αιώνα ήταν γνωστό ως το κτήμα της Μαύρενας αφού εκεί υπήρχε ο μεγάλος πύργος της οικογένειας Μαύρων. Ελάχιστα ερείπια διατηρούνται από τον πύργο στην θέση του οποίου ο Αντουάνους Τέττερης έχτισε το σημερινό αρχοντικό (εικ 32). Στην επιβλητική εξώπορτα είναι χαραγμένο το μονόγραμμα Α.Τ και στην βοτσαλωτή αυλή η χρονολογία 1893. Είναι κτισμένο κοντά στην περιοχή Φασολάς (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006).

Εικ 32. Το Αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη, (προσωπικό αρχείο)

Οικία Γαλάτουλα (πρώην Μέρμηγκα)

Το κτήμα (εικ 33) είναι επί της οδού Ιωάννου Μηταράκη. Παλαιότερα ανήκε στην οικογένεια Μέρμηγκα. Το κτήριο είναι νεότερης εποχής αλλά διατηρεί την καμπουσική αρχιτεκτονική. Σήμερα ανοικεί στους κληρονόμους του Σ. Γαλάτουλα (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006).

Εικ 33. Η Οικία Γαλάτουλα (πρώην Μέρμηγκα), (προσωπικό αρχείο)

Η έπαυλη του κ Παναγιώτη Σίμου

Το κτήμα (εικ 34) και ο πύργος, που ίχνη του διασώζονται ακόμα στο ισόγειο, πιθανόν περιήλθε από τους Σκυλίτζηδες στον Αντώνιο Σίμο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα [7]. Στην αυλόπορτα είναι γραμμένο το έτος 1890. Πρίν από τους Σκυλίτζηδες ανοίκε στους Βούρους. Σε μία κολόνα της στέρνας βρίσκεται σε ανάγλυφο μάρμαρο, το οικόσημο των Ιουστινιανίδων (Τρίπυργο με μονοκέφαλο αετό). Σήμερα στο κτήριο λειτουργεί ο ξενώνας «Αρχοντικό» (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006) .

Εικ 34. Έπαυλη κ Παναγιώτη Σίμου, (προσωπικό αρχείο)

Το Ζερβούδικο

Το κτήμα (εικ 35), βρίσκεται κοντά στην περιοχή Χριστός, και ανοίκε στην οικογένεια Κουφοδόνη. Στην αυλόπορτα είναι χαραγμένη η χρονολογία 1883. Πρόκειται για νεοκλασική κατασκευή με ωραία ταβάνια και εξαιρετική θέα από τα μπαλκόνια. Στην αυλή του υπάρχει δεύτερο μικρότερο κτίσμα που μαρτυρά την προσεισμική κατασκευή του (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006) .

Εικ 35. Το Ζερβούδικο, (προσωπικό αρχείο)

Ο παλιός πύργος των Μαυροκορδάτων

Το κτήμα (εικ 36) ανοίκε στους Μαυροκορδάτους των Βιτέλληδων και αργότερα πέρασε στα χέρια της οικογένειας Χανδρή. Ο παλιός πύργος μετασχηματίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε μεγάλο κτίσμα (Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009), (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006). Ο πύργος είναι κτισμένος επί της οδού Παύλου Α Χαλκούση.

Εικ 36. Ο παλιός πύργος των Μαυροκορδάτων, (προσωπικό αρχείο)

Το Γκίνικο

Πρόκειται για το κτήμα (εικ 37) του Αλέξανδρου Γκίνη και βρίσκεται κοντά στην περιοχή Χριστός. Σήμερα ανήκει στην κ Μαρία Κουφοδόνη-Κουνούπη. Στο κτήμα διασώζεται σε πολύ καλή κατάσταση βοτσαλωτή αυλή και αλέα που οδηγεί από το σπίτι στο μαγγανοπήγαδο. Θαυμάσια επίσης είναι και η μαρμάρινη σκάλα που οδηγεί στο μπαλκόνι της οικίας. Το αρχοντικό επίσης διαθέτει μοναδικά αρχιτεκτονικά στοιχεία και στο εσωτερικό του(Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006).

Εικ 37. Το Γκίνικο , (προσωπικό αρχείο)

Το Αρχοντικό Της «Εγγλέζας»

Και αυτό το κτήμα (εικ 38) ανήκε στο παρελθόν στην οικογένεια Σκυλίτση. Στο εσωτερικό υπάρχει ο παλιός πύργος στον οποίο διατηρούνται ακόμα τα χωρίσματα στο ισόγειο. Ράμπα στρωμένη με μεγάλα βότσαλα ενώνει την αυλόπορτα με τον δρόμο . Το κτίσμα που είναι μπροστά στον Κοκαλά ποταμό εκτός από την πόρτα της σκάρπας και μέρος της μπροστινής λιθοδομής είναι νεότερο (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006). Είναι κτισμένο ακριβώς δίπλα στο κτήμα Καράβα ,και μπροστά του διέρχεται ο Κοκαλάς ποταμός.

Εικ 38. Το Αρχοντικό Της «Εγγλέζας», (προσωπικό αρχείο)

Το Μαχαιράδικο

Το γνωστό Μαχαιράδικο ή βίλα του Αργύρη (εικ 39) βρίσκεται δίπλα στον Κοκαλά ποταμό. Παλαιότερα ονομάζονταν Ράλλικο .Αργότερα για ορισμένο χρονικό διάστημα περιήλθε στην ιδιοκτησία του Χρ. Ζυμαράκη και μετέπειτα στον σημερινό ιδιοκτήτη του Θεόδωρο Ξενάκη.

Εικ 39. Το Μαχαιράδικο , (προσωπικό αρχείο)

Το Αρχοντικό του Καστρομένου

Σήμερα ανήκει στο Νοσοκομείο Χίου. Παλαιότερα αποτελούσε ιδιοκτησία του Καστρομένου, του Μακαρονάβα και του παπά Παντελίδη. Είναι μια μετασεισμική κατασκευή (εικ 40) με ωραία αρχιτεκτονικά στοιχεία και θαυμάσια σκάλα με εξαιρετική κουπαστή (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006).

Εικ 40. Το Αρχοντικό του Καστρομένου, (προσωπικό αρχείο)

Κτήμα Ιακ. Αναστασάκη

Ανήκε αρχικά στους Τζίφους , αργότερα στην οικογένεια Σκυλίτζηδων (Αραμπάδων) και αργότερα στους Μαυροκορδάτους. Η σημερινή οικία (εικ 41) είναι των κληρονόμων Ιακ. Αναστασάκη. Το μαγγανοπήγαδο, η στέρνα και ο χώρος της αυλής αποτελούν έξοχα δείγματα (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου, 2006).

Εικ 41. Κτήμα Ιακ. Αναστασάκ , (προσωπικό αρχείο)

3.2 .Το σχέδιο της οικίας

Στον Κάμπο διασώζονται ελάχιστες κατοικίες από τη περίοδο της Γενοουκρατίας και της Τουρκοκρατίας. Οι περισσότερες είναι νεότερα κτίσματα μετά τον σεισμό του 1881. Παρόλ' αυτά τα νεοκλασικά αρχοντικά έχουν πολλές ομοιότητες στον σχεδιασμό τους με τα παλαιότερα γενοβέζικα πυργόσπιτα. Σε μερικά πυργόσπιτα που δεν κατέρρευσαν πλήρως από τις κατάστροφες που υπέστησαν, έγιναν επισκευές, προστέθηκαν και άλλα δωμάτια και πήραν την τελική μορφή που έχουν σήμερα.

Στα καμπούσικα αρχοντικά τα δωμάτια των σπιτιών κτίζονταν στον επάνω όροφο ενώ στο ισόγειο τοποθετούνταν οι αποθήκες και οι στάβλοι .Η ρύθμιση αυτή έδινε την ευκαιρία στους ιδιοκτήτες τους να απολαμβάνουν την θέα των περιβολιών και της θάλασσας. Ακόμα τα δωμάτια το χειμώνα ζεσταίνονταν πολλές ώρες από τον ήλιο, ήταν φωτεινά και αερίζονταν με καθαρό αέρα. (Smith.,1962). Εφόσον η οικία διέθετε τρεις ορόφους, στον πρώτο όροφο ήταν τα δωμάτια της οικογένειας ενώ στο δεύτερο όροφο τα δωμάτια των υπηρετών. Στις διώροφες κατοικίες τα δωμάτια των υπηρετών ήταν πιθανόν στο ισόγειο (Smith.,1962).

Το ισόγειο εξυπηρετούσε καλύτερα τις αγροτικές εργασίες του κτήματος. Οι καρποί μαζεύονταν από το περιβόλι και μεταφέρονταν αμέσως στις αποθήκες για να συσκευαστούν (Smith,1962). Η αποθήκη ήταν, ίσως, ο σημαντικότερος χώρος της οικίας γιατί εκεί συγκεντρωνόταν όλη η σοδειά πριν διατεθεί στις διάφορες αγορές. Έπρεπε να είναι άνετη, ψηλοτάβανη και να έχει παράθυρα και ευρύχωρες πόρτες. Δίπλα από τις αποθήκες βρίσκονταν εκτός από στάβλοι, πιεστήρια σταφυλιών, αποστακτήρια κ.α (Smith,1962).

Η διαρρύθμιση των δωματίων στα σπίτια είναι σχετικά απλή. Από τον εξώστη (τσαρδί) έμπαιναν από μια επιβλητική πόρτα στο δωμάτιο του σαλονιού που βρισκόταν στην πρόσοψη του κτιρίου και τα παράθυρα του έβλεπαν στην αυλή και τον δρόμο. Η κουζίνα σχεδόν πάντα ήταν στο πίσω τμήμα του κτιρίου, προς την πλευρά του περιβολιού, στον όροφο που ήταν τα δωμάτια των υπηρετών. Η πόρτα της κουζίνας έβγαине σε έναν μικρότερο εξώστη, όπου εκεί πιθανόν να βρισκόταν και η τουαλέτα της οικίας(Smith,1962).

Οι πόρτες των αρχοντικών είναι περισσότερο διακοσμημένες από τα παράθυρα. Το σχήμα τους ποικίλει και φαίνεται να έχουν χρησιμοποιηθεί μπαρόκ φόρμες. Το υπέρυθρο είναι συνήθως περίτεχνο και λαξευμένο (Smith.,1962). Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κατασκευής τους είναι το πλαίσιο από ολόσωμη κοκκινωπή πέτρα και το ημικύκλιο τόξο. Το τόξο είναι μια σύνθεση από εναλλασσόμενους χρωματικά θολίτες (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009).

Τα κτίρια, διαθέτουν παράθυρα και στις τέσσερις τους πλευρές. Τα παράθυρα στους βοηθητικούς χώρους είναι μικρότερα και απλούστερα σε σύγκριση με αυτά των κύριων χώρων (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009). Όπως και στις πόρτες φαίνεται να έχουν πλαίσιο από ολόσωμες πέτρες και ημικύκλιο τόξο από θολίτες που εναλλάσσονται χρωματικά (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009). Ορισμένοι από τους θολίτες είναι από λεπτές πλάκες σαν τις αντίστοιχες βυζαντινές κατασκευές (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009). Τα μεταγενέστερα παράθυρα είναι πιο λιτά δίχως ημικυκλικό τόξο, αλλά με γεισό από ολόσωμη πλάκα (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009).

Οι εξωτερικοί τοίχοι είναι διακοσμημένοι με αψίδες (εικ 42). και τοξίλια (εικ 43). Οι τοξοτές κατασκευές (αψίδες) είναι κυρίαρχο μορφολογικό στοιχείο της καμπούσικης αρχιτεκτονικής. Αψίδες υπάρχουν σε διάφορα σημεία όπως κάτω από τις σκάλες, σε μορφές στοάς κάτω από ορόφους κ.α. Πολλές από αυτές όμως κλείστηκαν μετά τον σεισμό του 1881 για αντισεισμικούς λόγους (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009).

Εικ 42. Αψίδες που στηρίζουν το μπαλκόνι της οικίας, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 43. Τοξίλια στην πρόσοψη του μπαλκονιου οικίας,(προσωπικό αρχείο)

Δύο βασικά στοιχεία της πρόσοψης της οικίας που έχουν άμεση σύνδεση με την αυλή και το περιβόλι ,είναι η σκάλα και ο εξώστης (τσαρδί).

3.2.1 Η σκάλα

Η εξωτερική σκάλα του αρχοντικού είναι μεγάλη, επιβλητική με φαρδιά σκαλοπάτια και αποτελεί βασικό λειτουργικό στοιχείο του κτηρίου. Η σκάλα συνδέει την αυλή με τον εξώστη και καταλήγει στην κύρια πόρτα του κτιρίου, μπροστά από το δωμάτιο του σαλονιού. Αρκετά κτήρια διαθέτουν και δεύτερη μικρότερη κλίμακα στην πίσω πλευρά της οικίας που κατεβαίνει από το μπαλκόνι της κουζίνα στο περιβόλι.

Το σχέδιο της δεν είναι πάντα το ίδιο, ορίζεται ανάλογα με την δομή του κτηρίου. Συνήθως διαχωρίζεται σε διάφορα τμήματα (2 ή 3) τα οποία ενώνονται μεταξύ τους με πλατύσκαλα (τεχλίσια) . Όταν η οικία ήταν τριώροφη προβλέπονταν δύο σκάλες. Συνήθως η σκάλα είναι κτισμένη ανάμεσα στην αυλόπορτα και το αρχοντικό και καταλήγει στον εξώστη (εικ 44).

Εικ 44. Η πέτρινη σκάλα που ξεκινά από την αυλόπορτα και καταλήγει στον εξώστη του αρχοντικού του Αντουάνου Τέτερη (προσωπικό αρχείο)

Εικ 45. Η σκάλα στο αρχοντικό Κωνίδου, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 46. Η πέτρινη σκάλα στον πύργο των Μαυροκορδάτων, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 47. Σκάλα σε επίπεδα στο Σταγγάλικο, (προσωπικό αρχείο)

*Εικ 48. Η σκάλα στο Αρχοντικό του Γαλάτουλα
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 49. Η σκάλα στο Γκίζικο
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 50. Άνεση και εντυπωσιασμός από τα φαρδιά σκαλοπάτια της σκάλας στο Μελέκικο, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 51. Η μαρμάρινη σκάλα στο Γκίνικο (προσωπικό αρχείο)

Εικ 52 .Η μαρμάρινη σκάλα στο Ζερβούδικο (προσωπικό αρχείο)

Οι Χιώτες αρχιτέκτονες παρουσιάζονται πολύ ευφάνταστοι δίνοντας προσοχή και στις διακοσμητικές λεπτομέρειες (Smith, 1962). Σχεδόν πάντα είναι κατασκευασμένες από την τοπική θυμανούσικη πέτρα σε σκούρους χρωματισμούς. Μερικές σκάλες εμφανίζονται τοξωτές στο επάνω τους μέρος. Αν οι κολώνες των τόξων είναι κυλινδρικές είναι κατασκευασμένες από πεντελικό μάρμαρο διακοσμημένες με ανάγλυφα κιονόκρανα όμοια με αυτά που στολίζουν τις στέρνες (Smith, 1962). Τα πρώτο δύο σκαλοπάτια στο επίπεδο της αυλής είναι συνήθως πιο μεγάλα από τα

υπόλοιπα και έχουν πολύπλευρο σχήμα (εικ 53, εικ 54). Τα πεζεστάλια (εικ 56) είναι περίτεχνα, λαξευμένα και τα ανάγλυφα τους παριστάνουν σχέδια λουλουδιών, φύλλων ή μορφές ζώων. Το ρεμπαγό (χειρολισθήρας) στηρίζεται είτε σε κάγκελα είτε σε στέρεο τοίχο (Smith.,1962). Σε πολλές κατοικίες έχουν κτιστεί καθίσματα (πεζούλες) στην άκρη του εξώστη και στην βάση της σκάλας και στηρίζονται στο τοίχο. Συχνά τα καθίσματα προεξέχουν από τον τοίχο δίχως όμως να στηρίζονται σε τοξύλια (Smith.,1962). Σε κτήρια μετά τον 18^ο αιώνα, πλήρινα ανθοδοχεία διακοσμούν συγκεκριμένα σημεία της σκάλας.

Εικ 53. Η πέτρινη σκάλα στο Μηταράκι (προσωπικό αρχείο)

Εικ 54. Μια από τις πρώτες πέτρινες σκάλες στον πύργο Γιαμού (προσωπικό αρχείο)

Εικ 55. Οι μαρμάρινες σκάλες στο αρχοντικό του Ζωρζή Μηγαλινού (σημερινό Γηροκομείο Χίου) (προσωπικό αρχείο)

Εικ 56. Τα πεζεστάλια στην σκάλα του αρχοντικού Καράβα (προσωπικό αρχείο)

3.2.2 Το τσαρδί

Στις πρώτες κατοικίες του Κάμπου (πύργοι) συναντάμε έναν εξώστη, (εικ 57), το τσαρδί. Το τσαρδί είναι το σημείο που καταλήγει η υπαίθρια σκάλα και καταλαμβάνει μερικά τετραγωνικά. Βρίσκεται έξω από την μπροστινή (κύρια) πόρτα της κατοικίας. Σε ορισμένες τριώροφες κατοικίες υπάρχουν εξώστες σε δύο διαφορετικά επίπεδα.

Το τσαρδί είναι στρωμένο με πελεκητή πέτρα ή σπανιότερα μάρμαρο. Διαθέτει πέτρινα καθιστικά ύψους 0,4 m από το επίπεδο του δαπέδου. Τα καθιστικά βρίσκονταν είτε σε μεμονωμένα σημεία του χώρου είτε καταλάμβαναν και τις τέσσερις πλευρές του εξώστη δημιουργώντας ένα ενιαίο μεγάλο καθιστικό. Το σημείο αυτό ξεχωρίζει για την μοναδική του θέα καθώς φαίνεται ο δρόμος που είναι έξω από την κατοικία, η αυλή και το περιβόλι. Από τον εξώστη, οι κάτοικοι μπορούσαν να έχουν καλύτερη εποπτεία του χώρου εσωτερικά και εξωτερικά του αυλόγυρου.

*Εικ 57. Από το τσαρδί του Πύργου των Μαυκορδάτων φαίνεται το περιβόλι, τα γύρω κτήματα ακόμα και τα Μικρασιατικά παράλια,. Περιμετρικά του τσαρδιού υπάρχουν πεζούλες που χρησιμοποιούνται ως καθιστικά.
(προσωπικό αρχείο)*

Στα αρχοντικά του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα ο εξώστη (τσαρδί) τροποποιείται και μετατρέπεται σε μεγάλο μπαλκόνι (εικ 56, εικ 57). Τα μεγάλα μπαλκόνια βρίσκονται στην πρόσοψη του κτηρίου η οποία είναι στην κάθετη προς τον δρόμο πλευρά της οικίας και είναι ορατά από το δρόμο. Ακόμα και οι σκάλες που καταλήγουν σε αυτά είναι σε αναλογία με το μέγεθός τους. Τα μεγάλα μπαλκόνια είναι επιμελώς διακοσμημένα με άνετα καθιστικά και προσφέρουν την ίδια θέα με το τσαρδί που διέθεταν τα πρώτα γενοβέζικα πυργόσπιτα .

Εικ 58. Εντυπωσιακή μαρμάρινη σκάλα που καταλήγει στο μπαλκόνι της οικίας Μαμούνα (προσωπικό αρχείο)

Εικ 59. Το μεγάλο μπαλκόνι του Γκίνικου με θέα προς το περιβόλι του κτήματος. (προσωπικό αρχείο)

Κεφάλαιο 4.Ο χώρος της αυλής

4.1 .Η διάρθρωση του χώρου

Τα κάθε κτήμα στον Κάμπο αποτελείται από τρία βασικά στοιχεία : το κτήριο (αρχοντικό), την αυλή και το περιβόλι.

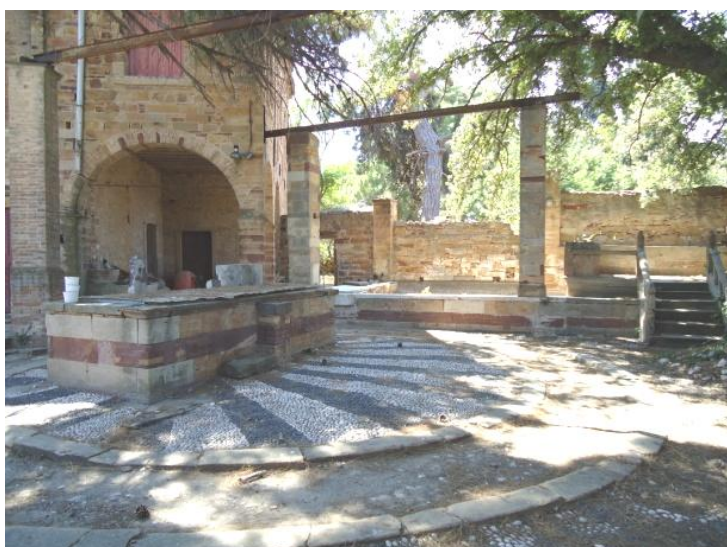
Το κτήμα περικλείεται από ψηλούς πέτρινους τοίχους. Σε κάποιο σημείο του τοίχου ξεχωρίζει η αυλόπορτα, μία ψηλή πύλη επάνω στο δρόμο (εικ 58), που είναι η κύρια είσοδος για το κτήμα. Το αρχοντικό βρίσκεται ακριβώς δίπλα στο δρόμο. Η πλευρά του κτηρίου που βλέπει στο δρόμο έχει μόνο παράθυρα ποτέ πόρτα. Η είσοδος κάποιου στο κτήριο γίνεται μόνον από την αυλόπορτα αφού περάσει υποχρεωτικά από την αυλή.

Εικ 60. Βοτσαλωτή ράμπα με πεζούλες έξω από την αυλόπορτα του κτήματος Καράβα στον Κοκκαλά ποταμό (προσωπικό αρχείο)

Μετά την αυλόπορτα ανοίγεται ο χώρος της αυλής. Στην αυλή ο άρχοντας και η οικογένεια του χαλάρωναν και απολάμβαναν περιπάτους. Η αυλή είναι στρωμένη με πελεκητή πέτρα ή βοτσαλα που αποτύπωναν γεωμετρικά σχήματα (βοτσαλωτά) (εικ 62). Η σύνδεση της με την οικία γίνεται με τη μεγάλη πέτρινη σκάλα που οδηγεί στον εξώστη. Στην αυλή υπάρχει το σύστημα άρδευσης του περιβολιού που αποτελείται από τον μάγγανο και τη στέρνα (εικ 61). Πρόκειται για ένα μεγάλο πηγάδι από όπου γίνεται η άντληση του νερού. Γύρω από αυτό υπάρχει ο χώρος που γύριζαν παλαιότερα τα ζώα και τον έθεταν σε λειτουργία. Η στέρνα είναι μία μεγάλη πέτρινη ή μαρμάρινη δεξαμενή. Υπάρχουν αυλές στις οποίες η στέρνα είναι

ενσωματωμένη στο σπίτι σαν αναπόσπαστο κομμάτι (Smith.,1962). Ο μάγγανος και η στέρνα, εκτός από λειτουργικό έχουν και διακοσμητικό ρόλο στο χώρο. Σε πολλές αυλές δίπλα στη στέρνα υπάρχει ένας μικρό καθιστικό, λίγο πιο πάνω από το επίπεδο του εδάφους. Επάνω από τη στέρνα ή το μάγγανο απλώνεται πέργκολα στηριζόμενη σε πέτρινους πεσσούς ή μαρμάρινες κολόνες. Πέργκολες υπάρχουν επίσης και κατά μήκος διαδρόμων κίνησης. Ανάμεσα στο χώρο της αυλής και του περιβολιού, υπάρχει ένας διαχωριστικός πέτρινος τοίχος ή κάγκελα και μια θύρα ,παρόμοια με την αυλόπορτα. Η θύρα είναι γνωστή ως η πύλη προς το περιβόλι.

*Εικ 61. Εγκαταλελειμμένη αυλή στο Μηταράκικο:
Στο κέντρο είναι το μαγανοπήγαδο, δίπλα η στέρνα με το καθιστικό της
και στο βάθος η πύλη προς το περιβόλι.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 62. Βοτσαλωτή αυλή στο Αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη.
Στο βάθος διακρίνεται το μαγανοπήγαδο και η στέρνα.
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 63. Η αυλή στον Πύργο των Μαυροκορδάτων ,(προσωπικό αρχείο)

Η θέση του περιβολιού (εικ 64) είναι πίσω από το αρχοντικό ή γύρω από την αυλή . Καταλαμβάνει έκταση αρκετών στρεμμάτων με πορτοκαλιές, λεμονιές και μανταρινιές. Παράλληλα με τους διαδρόμους κίνησης κατευθύνονται και τα πέτρινα κανάλια άρδευσης που οδηγούσαν το νερό από τη στέρνα στα δέντρα για να ποτιστούν. Μέσα στο περιβόλι βρίσκεται το σπίτι του επιστάτη του κτήματος, αποθήκες και στάβλοι .

Εικ 64. Το περιβόλι περιφραγμένο από ψηλούς πέτρινους τοίχους. (προσωπικό αρχείο)

4.2 Οι αυλόπορτες

Οι αυλόπορτες (εικ 65) του Κάμπου είναι ένα βασικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής των αρχοντικών. Αποτελούν την κύρια και μοναδική είσοδο στην αυλή και κατ'επέκταση στο κτήριο. Οι αυλόπορτες είναι τόσο εντυπωσιακές, που αντανακλούν τον πλούτο και τη δύναμη που είχαν οι καμπούσικες οικογένειες.

Ο A.Smith που έχει ασχοληθεί με την αρχιτεκτονική του Κάμπου αναφέρει ότι οι αυλόπορτες είναι κτισμένες πρόσωπο με τον μαντρότοιχο του κτίσματος. Επίσης οι είσοδοι έχουν τοξωτό υπέρθυρο και πολύ συχνά η κορυφή του βρίσκεται σε ύψος πάνω από 3m από το επίπεδο του εδάφους. Σχεδόν όλες οι καμάρες έχουν ημικυκλικό σχήμα. Τα τοίχη τους φέρουν κόκκινες και κίτρινες δοξόπετρες ενώ σε πολλές πόρτες η τοιχοποιία τους έχει κόκκινους χρωματισμούς (Smith,1962). Το τελείωμα στην κορυφή της αυλόπορτας γίνεται με αρκετούς τρόπους. Ο πιο συνηθισμένος είναι, αφού χτίζεται πρώτα το λίθινο γείσο, έπειτα να προστίθεται μια επικλινή λίθινη επίστεψη. Ακόμη ένα άλλο στοιχείο ενός διαφορετικού στοιχείου διακόσμησης αντί της επικλινής λίθινης επίστεψης της αυλόθυρας είναι το τελείωμα με διπλή σειρά από όρθιες πέτρες, ελεύθερες μεταξύ τους, φυτεμένες στην επίστεψη. Το μορφολογικό αυτό στοιχείο προέρχεται από κάποιο στρατιωτικού τύπου αρχιτεκτονικής ,το συναντάμε στη Γένοβα στο Palazzo del Commune και σύμφωνα με την παράδοση με αυτόν τον τρόπο συμβόλιζαν το δικέφαλο αετό, οικόσημο των Γεβιλλίνων.

Πάνω από το κλειδί της καμάρας εντοιχίζεται ένα λιθαναγλυφό που αναπαριστά το οικόσημο της κάθε οικογένειας (εικ 74) ή αν η οικογένεια δεν είχε οικόσημο, στην πέτρα υπήρχε η μορφή ενός Αγίου (εικ 71). Στις περιπτώσεις όπου οι αυλόθυρας βρίσκονταν σε όχθες ρεμάτων υπήρχαν ράμπες (εικ 60) οι οποίες κατέληγαν στην είσοδο και εκεί διαμορφώνονταν σε μικρούς εξώστες (Μουτσάτσος , 2000), (Μουτσάτσος , 1986). Τα ρέματα αυτά χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν ως δρόμοι στη διάρκεια των ξηρών καλοκαιρινών μηνών (Smith.,1962).

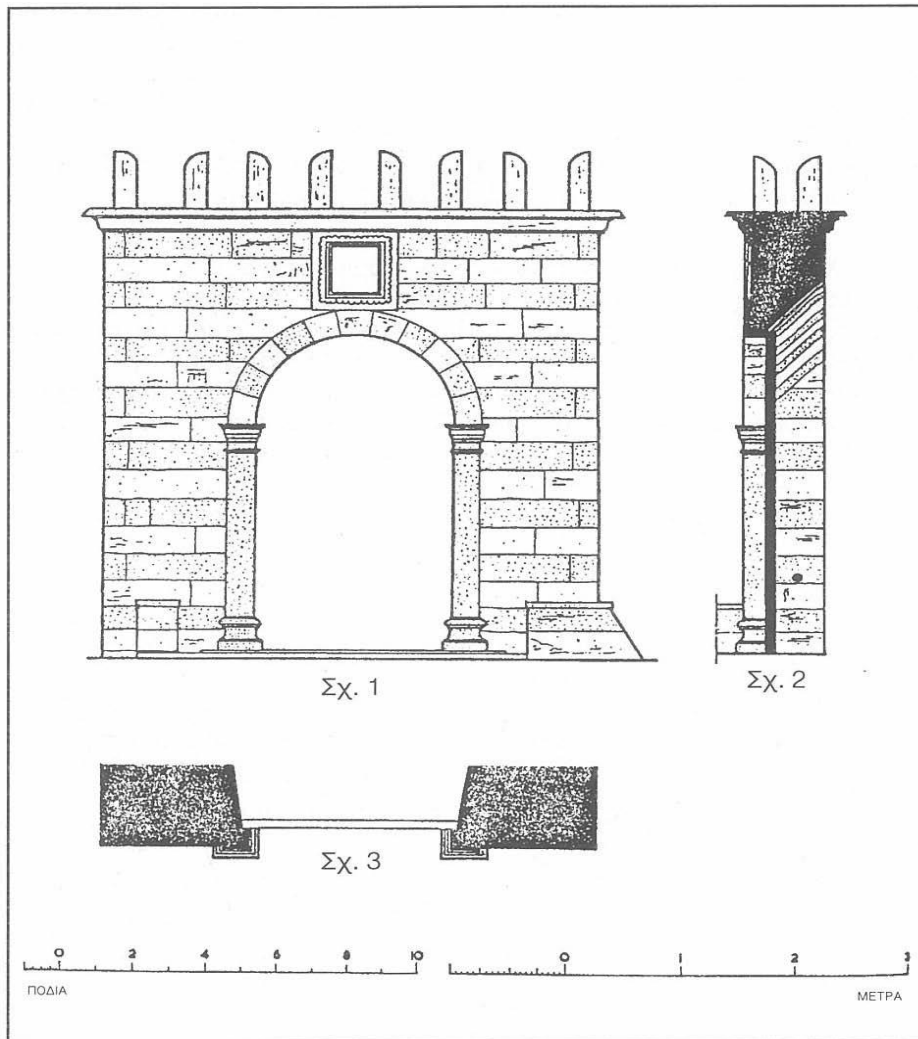
Σε μία παραδοσιακή καμπούσικη αυλόθυρα παρατηρούμε δεξιά και αριστερά δύο τετραγωνικές πέτρες (εικ 65,εικ 72) από τις οποίες μπορούσαν οι άνθρωποι εύκολα να ανεβούν στα μουλάρια ή στα άλογα . Η χρήση αυτών των πετρών ήταν ιδιαίτερα απαραίτητη το χειμώνα όταν οι δρόμοι ήταν υγροί και λασπωμένο.Μερικές πέτρες είχαν 2 ή 3 σκαλοπάτια από τα οποία το πάνω σκαλοπάτι

είχε ύψος 3 ποδιών από το έδαφος (Smith., 1962). Η επάνω πλάκα αυτών των πεζουλιών είναι συχνά μαρμάρινη ή κατασκευασμένη από σκληρή πέτρα από την Ερυθραία της Μικράς Ασίας επειδή ήταν πιο ανθεκτική στην αποσάθρωση (Πικιώνης ,2000).Αρκετά συχνά χτίζονταν και μικρά καθιστικά έξω από τις αυλόπορτες για προσωρινή στάση και ξεκούραση (εικ 78). Οι αυλόπορτες είχαν μεγάλο φάρδος για να επιτρέπεται και η είσοδος των ζώων και κυρίων των αλόγων και των μουλαριών στο κτήμα. Τα φύλλα της πόρτας ήταν πάντα δύο, κατασκευασμένα από ξύλο αλλά δυστυχώς σήμερα λίγες ξύλινες παλιές πόρτες έχουν απομείνει. Στις μέρες μας συναντάμε αρκετές ξύλινες και σιδερένιες πόρτες. Τα σιδερένια χερούλια, χτυπήματα και κλειδαριές είναι και αυτά περίτεχνα.

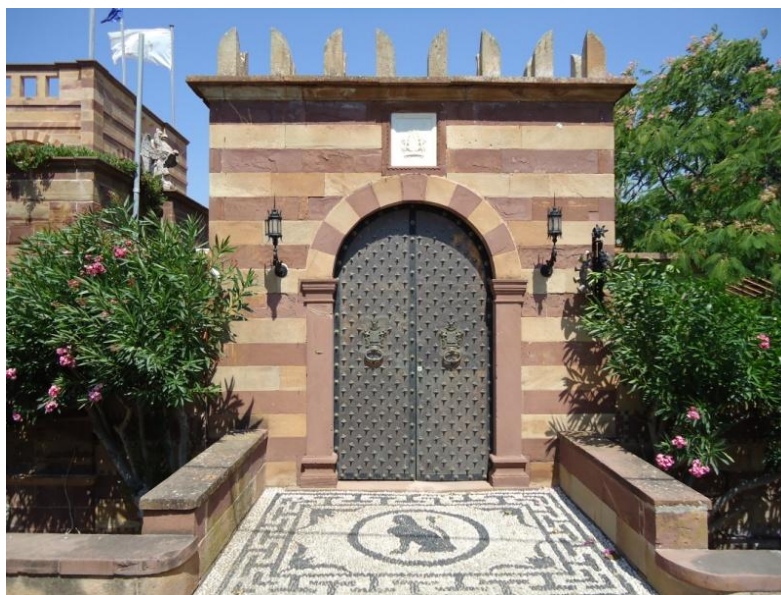
Σήμερα η εικόνα των αυλόπορτων έχει παραμείνει η ίδια σε μεγάλο βαθμό. Σε νεότερα όμως αρχοντικά κυρίως του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, η αυλόπορτα είναι μια μεγάλη σιδερένια επιβλητική πόρτα με κάγκελα. Η διαφορά της με την τυπική αυλόπορτα που περιγράφηκε παραπάνω είναι ότι ο συγκεκριμένος τύπος πόρτας επιτρέπει στον περιηγητή να δει και να θαυμάσει την αρχιτεκτονική του αυλόγυρου και να μην μείνει κρυμμένος πίσω από το μεγάλο όγκο της.

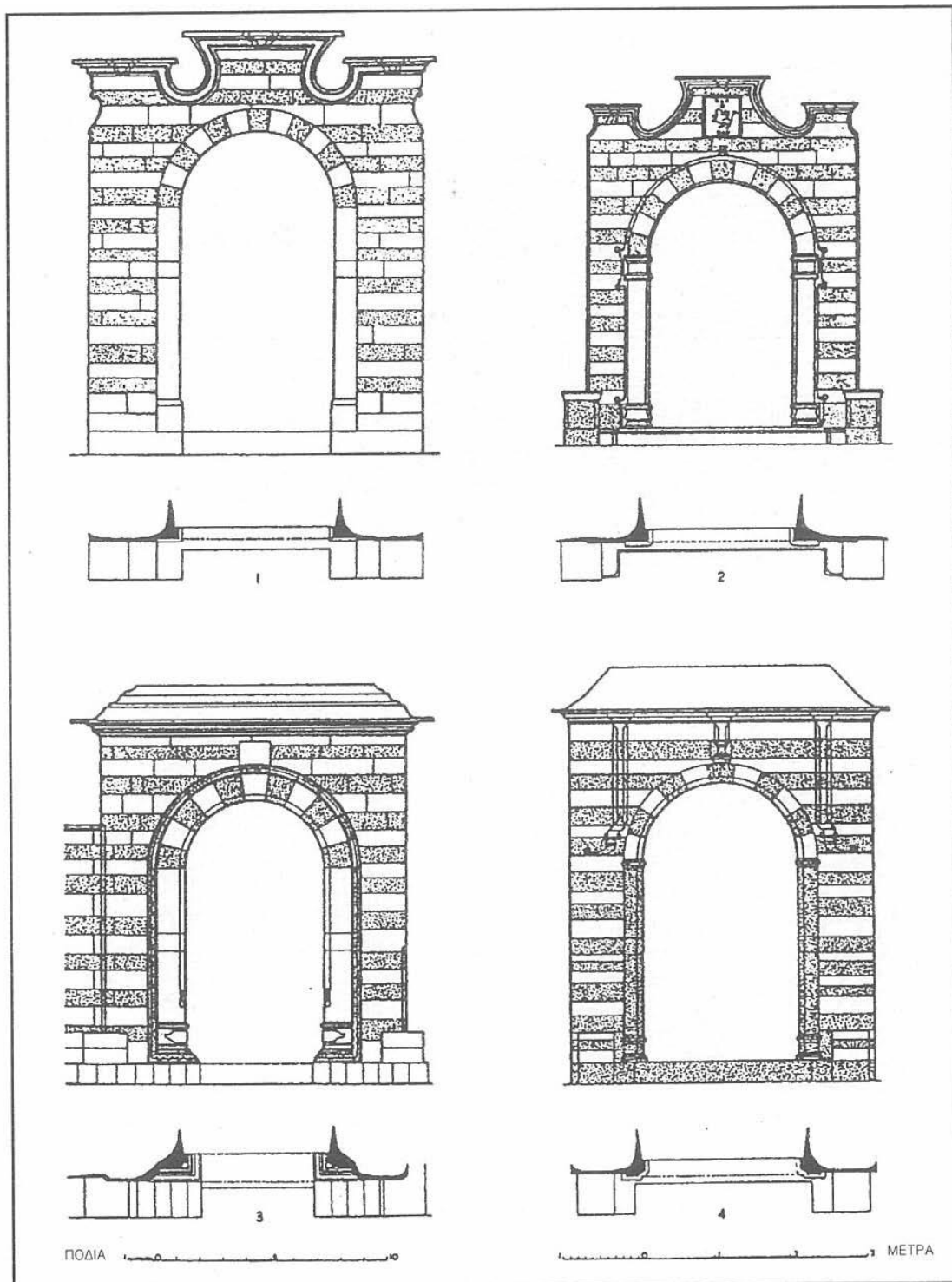
*Εικ 65. Η αυλόπορτα έξω από το περιβόλι του Μηταράκιου.
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 66 . Πρόσωση και τομή ενός τύπου αυλόπορτας, (Smith.,1962)

Εικ 67. Μία από τις αυλόπορτες του Αργέντικου , (προσωπικό αρχείο)

Εικ 68. Σχέδια και προσόψεις από τέσσερης τύπους αulóπορτας που υπάρχουν σε κτήματα του Κάμπου. (Smith, 1962)

Εικ 69. Εσωτερική όψη αυλόπορτας στο Μαυροκορδάτικ , (προσωπικό αρχείο)

Εικ 70. Η αυλόπορτα στην οικία Μηταράκη. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 71. Οικόσημο με την μορφή του Αγίου Γεωργίου στην οικία Μηταράκη. (προσωπικό αρχείο)

*Εικ 72. Χαρακτηριστική Καμπούσικη αυλόπορτα, δίπλα ακριβός από την οικία .
Τα πεζούλια εκατέρωθεν της θύρας βοηθούσαν για να ανεβαίνουν στα άλογα.
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 73. Η αυλόπορτα της οικίας Πατελήδα, (προσωπικό αρχείο)

*Εικ 74. Το οικόσημο , στην αυλόθυρα
της οικίας Πατελήδα.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 75. Η αυλόπορτα στο Γκίνικο
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 76. Η εξωτερική πόρτα στο αρχοντικό
Ζερβούδη
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 77. Η αναπλασμένη αυλόθυρα στο κτήμα του κ. Μάριου Ξύδα
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 78. Η αυλόπορτα του ξενώνα «Ρίζικο».
Έξω από την θύρα υπάρχουν πεζούλες, και πέτρες για ανέβασμα στα ζώα.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 79. Ιδιαίτερος τύπος αυλόπορτας . Το ύψος της αγγίζει τα τέσσερα μέτρα, Την κορυφή της κατασκευής διακοσμούν πύλινα δοχεία
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 80. Η αυλόπορτα στο Βούρικο.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 81. Μία από τις πιο μεγάλες αυλόπορτες του Κάμπου
(προσωπικό αρχείο)*

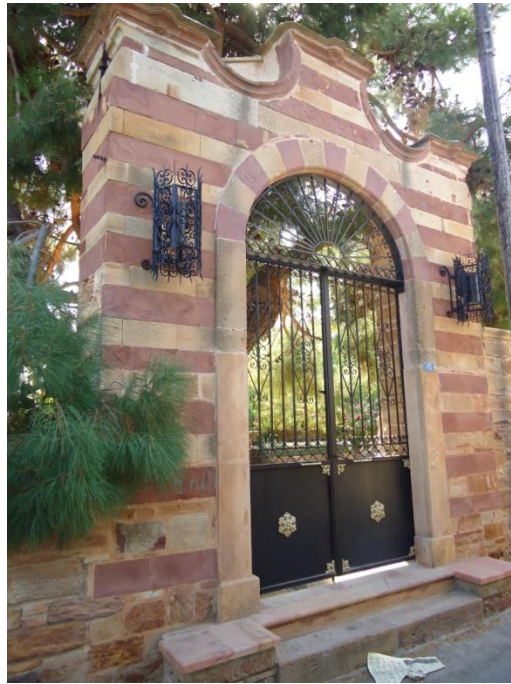
*Εικ 82. Εκατέρωθεν της πόρτας
είναι χαραγμένα σε μάρμαρο
κυπαρίσσια, στοιχείο της
Τούρκικης επιρροής
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 83. Η αυλόπορτα στο ξενώνα «Αρχοντικό», αριστερά της πόρτας, διακρίνονται
τα πέτρινα πεζούλια που βοηθούσαν στο καβάλημα των ζώων.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 84.Εσωτερική όψη της αυλόπορτας στο
αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 85.Σπάνιος τύπος αυλόπορτας
(προσωπικό αρχείο)*

4.3 Η πύλη προς το περιβόλι

Σε κάποιο σημείο μέσα στην καμπούσικη αυλή υπάρχει μια μεγάλη πόρτα ,η πύλη προς το περιβόλι.. Η πύλη αυτή ουσιαστικά χωρίζει τον αυλόγυρο από το περιβόλι . Εκατέρωθεν της πύλης δεν υπάρχει φράκτης . Σε ορισμένα κτήματα υπάρχει χαμηλό πέτρινο τοιχίο με κάγκελα, ώστε να είναι ορατό το περιβόλι.

Στην όψη της μοιάζει πολύ με μια τυπική αυλόπορτα . Είναι κατασκευασμένη από θυμιανούσικη πέτρα σε κόκκινους και κίτρινους χρωματισμούς που εναλλάσσονται. Έχει δύο φαρδιά και ψηλά φύλλα, τα οποία ανοίγουν για να εξυπηρετούν τις αγροτικές εργασίες. Τα φύλλα της, σιδερένια ή ξύλινα, έχουν κενά μεταξύ τους για να είναι εύκολη η επίβλεψη του κτήματος. Μετά την πύλη μέσα στο περιβόλι ξεκινούν αλέες με πεσσούς ή κιονοστοιχίες που στηρίζουν πέργκολα.

*Εικ 86. Η βόρεια πύλη προς το περιβόλι στο κτήμα Καράβα.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 87. Η νότια πύλη προς το περιβόλι στο κτήμα Καράβα
Δίπλα από την πύλη είναι κτισμένα πέτρινες πεζούλες (προσωπικό αρχείο)*

Εικ 88. Πύλη προς το περιβόλι. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 89. Η πύλη που συνδέει την αυλή και το μονοπάτι που οδηγεί στο περιβόλι στο Αργέντικο. (προσωπικό αρχείο)

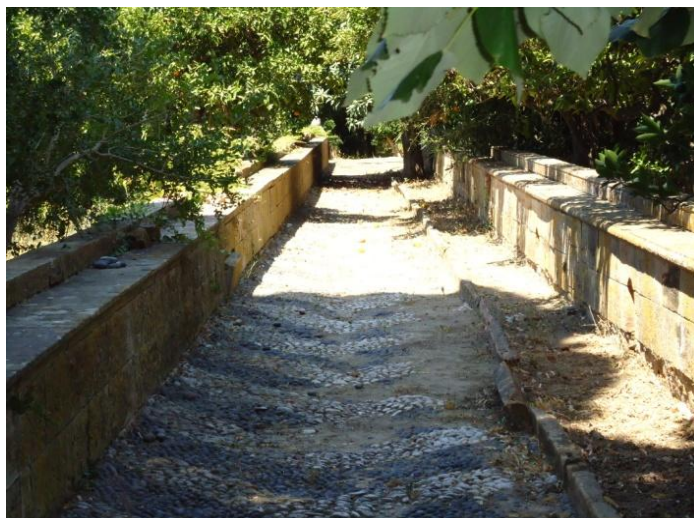
Εικ 90. Η πύλη προς το περιβόλι στον Γενοβέζικο Πύργο Στάγγαλα. (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

*Εικ 91. Η πύλη για το περιβόλι στο αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη .
Μπροστά από την πύλη εκτίνεται μεγάλος διαδρομος που οδηγεί το εσωτερικό
του κτήματος. (προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 92. Βοτσαλωτή αλέα με πέτρινους πεσσούς στο περιβόλι του Γκίνικου .
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 93. Βοτσαλωτή αλέα με πέτρινα καθιστικά . (προσωπικό αρχείο)

4.4 .Το καθιστικό δίπλα στη στέρνα

Μελετώντας κάποιος τις αυλές των αρχοντικών του Κάμπου, θα παρατηρήσει μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική καινοτομία. Πρόκειται για ένα καθιστικό που βρίσκεται πάντα ακριβώς δίπλα στην στέρνα (Εικ 94).

Το καθιστικό δεν ξεπερνά συνήθως σε εμβαδόν τα 3-4 m² αν και σε μερικά κτήματα είναι λίγο μεγαλύτερος. Βρίσκεται πιο ψηλά από το επίπεδο του εδάφους, περίπου δύο με τρία σκαλοπάτια από αυτό . Από επάνω συνήθως είναι ανοικτό ή καλύπτεται με μια πέργκολα. Το δάπεδο και τα τοιχία του είναι κατασκευασμένα από πέτρα ενώ τα καθίσματα έχουν πέτρινες ή μαρμάρινες πλάκες .

Από το σημείο αυτό ο ιδιοκτήτης της οικίας απολάμβανε τα νερά της στέρνας και την εικόνα του γύρω χώρου. Από άλλες πάλι μαρτυρίες εκεί κάθονταν ο επιστάτης του περιβολιού για να ελέγχει τον μάγγανο όταν λειτουργούσε και γενικά όλο το αρδευτικό σύστημα.

*Εικ 94. Καθιστικό δίπλα στην στέρνα
στο κτήμα Φαφαλιού
(προσωπικό αρχείο)*

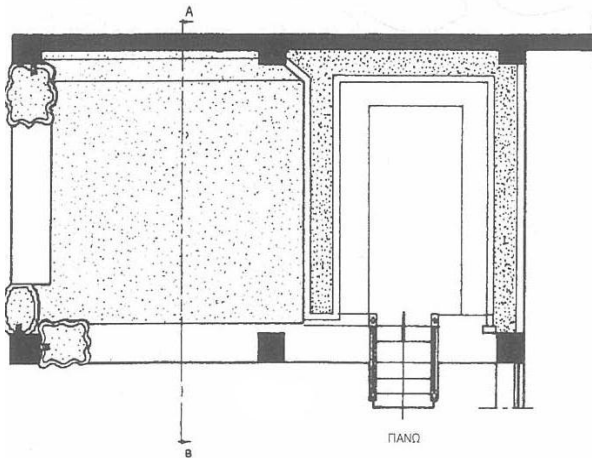

*Εικ 95. Καθιστικό στην αυλή της
οικία κ. Μάριου Ξύδα
(προσωπικό αρχείο)*

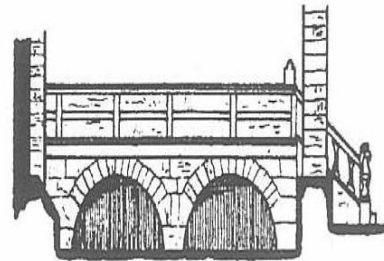
Ένα από τα πιο εντυπωσιακά καθιστικά δίπλα στην στέρνα είναι αυτό που βρίσκεται στην αυλή του Μηταράκιου. Πρόκειται για μια κατασκευή από θυμανούσικη πέτρα .

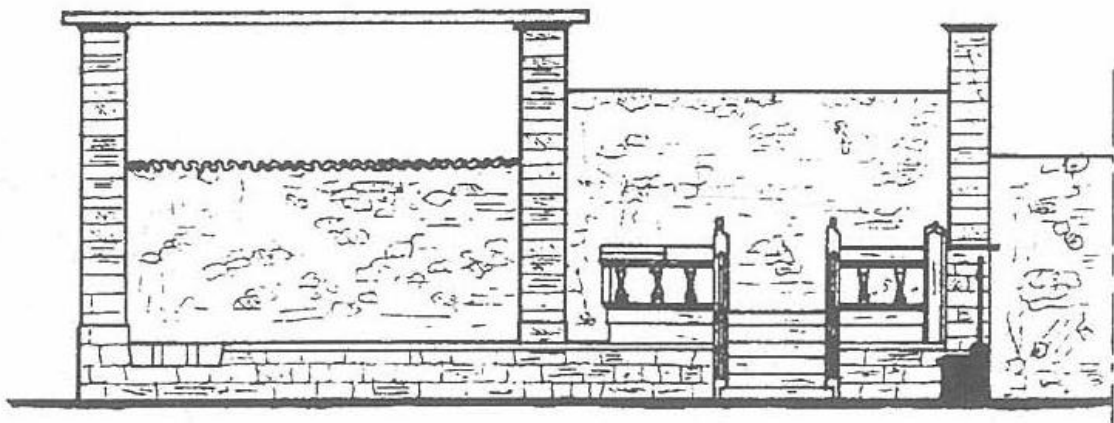
Εικ 96. Το καθιστικό δίπλα στην στέρνα (Μηταράκιου), (προσωπικό αρχείο)

Εικ 97. Κάτοψη του καθιστικού και της στέρνας (Smith, 1962)

Εικ 98. Όψη καθιστικού από την πλευρά της στέρνας, (Smith, 1962)

Εικ 99. Σχέδιο της πρόσοψης της στέρνας και του καθιστικού, (Smith, 1962)

Μεγάλο καθιστικό δίπλα στην στέρνα έχει σχεδιαστεί στον κήπο του κτήματος Καράβα. Το δάπεδο δεν φέρει κάποια πλακόστρωση, είναι πατημένο χώμα,. Οι μεγάλοι φοίνικες και η αρωκάρια προσφέρουν σκιά. Γύρω από τον χώρο του καθιστικού υπάρχουν πέτρινοι πεσσοί και πιθανόν εκεί να στερεώνονταν στο παρελθόν πέργκολα.

*Εικ 100. Κτήματος Καράβα : Ο χώρος του καθιστικού δίπλα στην στέρνα.
(προσωπικό αρχείο)*

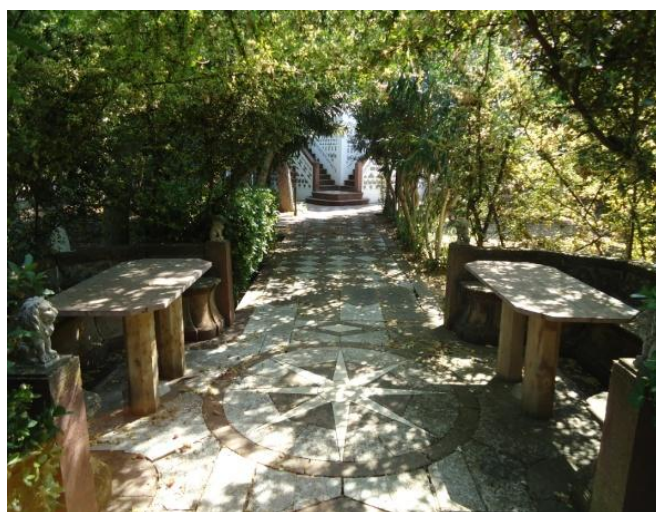
*Εικ 101. Η στέρνα με το καθιστικό (Κτήμα Αναστασάκη)
(προσωπικό αρχείο)*

4.5 Καθιστικά –πεζούλες

Σε επιλεγμένα σημεία της αυλής είναι σχεδιασμένα μερικά καθιστικά. Τα καθιστικά είναι τις περισσότερες φορές με την μορφή πεζούλων. Οι πεζούλες συνηθίζονται και στους γενοβέζικους πύργους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αυλή του πύργου Πασπάτη, που διαθέτει μεγάλη πέτρινη πεζούλα για καθιστικό που ξεκινά από την στέρνα και φθάνει μέχρι τη είσοδο για το περιβόλι. Οι πεζούλες σχεδιάζονται συχνά στα τοιχεία της στέρνας (αρχοντικό Αντουάνου Τέττερη, Ζερβούδη ,Αργέντη κ.α), κοντά στην αυλόπορτα (Ρίζικο ,Καράβα ,Κωνίδου κ.α) την πύλη προς το περιβόλι (αρχοντικό Καράβα, Αντουάνου Τέττερη) . Στο Αργέντικο εκτός από την αυλή καθιστικά υπάρχουν και στον χώρο του περιβολιού.

*Εικ 102. Πέτρινο καθιστικό στην βοτσαλωτή αυλή του Αργέντικου.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 103. Καθιστικά στο περιβόλι του Αργέντικου
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 104.Καθιστικό στο κτήμα
Ανουάνου Τέττερη.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 105. Πεζούλες-καθιστικά έξω από
την αυλόπορτα του κτήματος Καράβα.
(προσωπικό αρχείο)*

4.6 .Το δάπεδο της αυλής

4.6.1.Τα πέτρινα δάπεδα

Οι παλαιότερες αυλές των αρχοντικών ήταν επιστρωμένες με πλάκες από την τοπική θυμιανούσικη πέτρα (εικ 103) (Μουτσάτσος ,2007) . Ο Γάλλος περιηγητής Jean Galland αναφέρεται στη Χίο και παρατηρεί ότι οι εσωτερικές αυλές είναι στρωμένες με μεγάλους σκληρούς λίθους (Μουτσάτσος ,2007). Τόσο οι αυλές όσο και τα μονοπάτια ήταν συνήθως στρωμένα με πέτρινες πλάκες οι οποίες σχημάτιζαν διάφορα μοτίβα. Η πιο συνηθισμένη μέθοδος ήταν η χρήση κόκκινων και κίτρινων πλακών, εναλλασσόμενες στο χρώμα και διαγωνίως τοποθετημένες (Smith,1962). Σήμερα υπάρχουν αυλές κατοικιών που είναι στρωμένες με πέτρινες πλάκες όπως το αρχοντικό Κωνίδου, ο ξενώνας Ρίζικο κ.α

*Εικ 106. Πέτρινη αυλή στο εγκαταλελειμμένο αρχοντικό Κωνίδη .
(προσωπικό αρχείο)*

4.6.2 .Τα βοτσαλωτά δάπεδα

Οι αυλές του Κάμπου είναι ξακουστές για τα βοτσαλωτά δάπεδα ή «λιλαδωτά» (εικ 107) όπως είναι γνωστά στη Χίο. Πρόκειται δηλαδή για επιφάνειες που στρώνονται με βότσαλα της θάλασσας και βοηθητικό κονίαμα, από εξαιρετικούς μαστόρους.

Οι Γενοβέζοι έπειτα από την εγκατάστασή τους στη Χίο προσπάθησαν να προωθήσουν την αρχιτεκτονική των κτηρίων και την κηποτεχνία τους και να δημιουργήσουν με κάθε λεπτομέρεια ένα ύφος Γενοβέζικης επαρχίας. Στα μεσαιωνικά χωριά της Λιγουρίας της Ιταλίας βρίσκουμε βοτσαλωτά δάπεδα στους προαύλιους χώρους των κτηρίων παρόμοια με αυτά που υπάρχουν στον Κάμπο (Ξύδα ,2009).

Οι Χιώτες όμως εκτός από τους Ιταλούς είχαν και ιδιαίτερους δεσμούς με το Βυζάντιο και την Οθωμανική αυτοκρατορία η οποία επηρέασε κι εκείνη με την σειρά της την ντόπια κηποτεχνία.

Ο Α.Smith αναφέρει για τα βοτσαλωτά ότι τέτοια δάπεδα βρίσκονταν στην Τουρκία και σε όλη την Ανατολή, αλλά δυστυχώς δεν δίνει περισσότερα στοιχεία για αυτήν την παρατήρηση. Στα παράλια της Μ.Ασίας υπήρχαν εξαιρετικοί τεχνίτες και η πρώτη ύλη ήταν άφθονη. Επίσης η Χίος είχε πολύ στενές σχέσεις τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα με τα πολιτιστικά κέντρα, όπως τη Σμύρνη και τη Κωνσταντινούπολη.

Οι εμπορικοί δεσμοί της Χίου εξαπλώνονται εκτός από την Ανατολή και στη Δύση και κυρίως στις μεσογειακές χώρες όπως την Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Σε όλες αυτές τις χώρες βρίσκουμε επίσης βοτσαλωτά δάπεδα (Ξύδα ,2009).

Η ιδέα και ο τρόπος κατασκευής τους μπορούσε εύκολα να μεταφερθεί από τον ένα τόπο στον άλλο, αυτό όμως δεν ισχύει και για το θέμα (το μοτίβο) τους. Το θέμα τους είχε σχέση με την καλλιέργεια και την κοινωνική τάξη του ιδιοκτήτη της οικίας και τις ευαισθησίες του στα θέματα διακόσμησης και τέχνης. Τα θέματα που παρουσιάζονται στα χιώτικα δάπεδα είναι διακοσμητικά, φυτικά,(εικ 114) ή γεωμετρικά (Ξύδα ,2009).

Ο Δημήτρης Πικιώνης στη μελέτη του «Η αρχιτεκτονική της Χίου» αναφέρεται στα θέματα των βοτσαλωτών αυλών της Χίου. Χώροι όπως το προαύλιο των ναών, οι αυλές των πύργων και οι διάδρομοι του κτήματος (εικ 112) είναι πάντοτε στρωμένοι με αυτό το είδος των μωσαϊκών, με λιλάδια της θάλασσας, το λεγόμενο λιλαδωτό. Συχνά επενδύεται το έδαφος γύρω από το μάγγανο καθώς και η κεντρική αλέα του περιβολιού, με αυτά τα άσπρα και μαύρα θαλασσινά βότσαλα. Οι Φράγκοι δέχθηκαν την ωραία τούτη τέχνη στις αυλές των πύργων γι' αυτό και συναντάμε σχέδια μιας κατάφορης πενεσάνς δίπλα σε εκείνα μιας χαριτωμένης πρωτόγονης απλότητας ή άλλα που δείχνουν το διακοσμητικό ελληνικό πνεύμα των μεταγενέστερων χρόνων σε μια επάνοδο προς χρήση κλασικών σχημάτων.

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Πικιώνη: «Μου φάνηκε πως τα πιο αρχαία δείγματα της ελληνικότατης τούτης τέχνης της ζωντανής ακόμα μέσω της χρήσης της στις αυλές των εκκλησιών χαρακτηρίζονται από την απλή και πρωτόγονη πλαστικότητα του σχεδίου».

Οι τοπικοί μάστορες, οι οποίοι προέρχονταν κυρίως από δύο κυρίως χωριά τα Θυμιανά και το Νεχώρι, επέλεξαν και συνέθεταν τα θέματα των βοτσαλωτών. Είχαν ένα αρχείο από σχέδια που έβλεπαν και σε άλλα μέρη και δημιουργούσαν τα ίδια σε διάφορες αυλές. Χρησιμοποιούσαν θέματα κλασικά όπως κάποιους τύπους μαιάνδρων (εικ 112), τη βυζαντινή κληματίδα, το δικέφαλο αετό, το κυπαρίσσι (εικ 117) κ.λπ. οι βοτσαλωτές αυλές τις Γένοβας έχουν σχεδόν απόλυτη ομοιότητα στη θεματολογία και τον τρόπο κατασκευής. Οι Χιώτες μάστορες έπαιρναν τα θέματα από τα πιάτα (φαγιάνς, πιάτα διακοσμητικά ή σερβίτσια καθημερινής χρήσης) τα οποία προέρχονταν από την Αυστρία, Βόρεια Ιταλία κ.α. Το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι Γενοβέζοι τεχνίτες. Η επίδραση αυτή της δυτικής θεματολογίας και τέχνης είναι μετά το 1827(Ξύδα, 2009).

Στις αυλές του Κάμπου υπάρχουν βότσαλα δύο χρωμάτων, μαύρα και άσπρα. Τα μαύρα βότσαλα τα έπαιρναν από μια παραλία τον Εμποριό στη Νότια Χίο. Η τοποθεσία λέγεται Μαύρα Βόλια ή «του διαβόλου το βολοσήκομα » γιατί στο παρελθόν είχε εκραγεί ηφαιστειο και η λάβα του έκαψε τη γύρω περιοχή. Τα άσπρα βότσαλα παίρνονταν από την παραλία Καμάρι στην Αγία Φωτιά κοντά στο Νεχώρι. Τα άσπρα βότσαλα όμως δεν είναι σπάνια και υπάρχουν και σε άλλες παραλίες του

νησιού. Πιο σπάνια βλέπουμε σε σχέδια βοτσαλωτών αυλών και χρωματιστά βότσαλα (εικ 115) (Smith, 1962).

Δυστυχώς ο σεισμός του 1881 κατέστρεψε εκτός των κατοικιών και πολλές βοτσαλωτές αυλές. Τα βότσαλα αποκόπηκαν μεταξύ τους και σιγά σιγά άρχισαν να ξηλώνουν. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα λιλαδωτά πριν το σεισμό του 1881 και αυτά που κατασκευάστηκαν μετά τον σεισμό έχουν διαφορές στα χαρακτηριστικά τους και τη μορφολογία τους.

Οι αυλές πριν το 1881 παρουσίαζαν απλότητα και χρησιμοποιούσαν μεγαλύτερα βότσαλα 7-9 cm. Σπάνια γίνεται χρήση φόρμας-πατρών την ώρα της κατασκευής και τα θέματα χαράσσονται επί τόπου. Εδώ τα μαύρα βότσαλα είναι περισσότερα σε σχέση με τις αυλές που έγιναν μετά το 1881. Χυμώδη, ζωντανά, φυτικά, μεγάλα σχήματα και γεωμετρικά αλλά όχι συμβολικά είναι τα θέματα που κυριαρχούν και ταυτίζονται απόλυτα με το μπαροκ (Ξύδα, 2009).

Από την άλλη πλευρά οι αυλές που κατασκευάστηκαν μετά το 1881 έχουν μεγάλες επιφάνειες με βότσαλα πιο μικρά και θέματα που πηγάζουν αυστηρότητα και ψυχρότητα. Επίσης έχουμε γραμμικά ή φυτικά σχήματα και συνθέσεις οργανωμένες γιατί το πατρόν χρησιμοποιείται πια πιο συχνά (Ξύδα, 2009).

Σήμερα οι περισσότερες αυλές που υπάρχουν είναι μετά το 1881. Η παλαιότερη αυλή με βοτσαλωτό στον Κάμπο είναι στο κτήμα Ν.Πλατή (πρώην Μηταράκινο) και είναι κατασκευή του 1856 (εικ ,110) (Ξύδα, 2009).

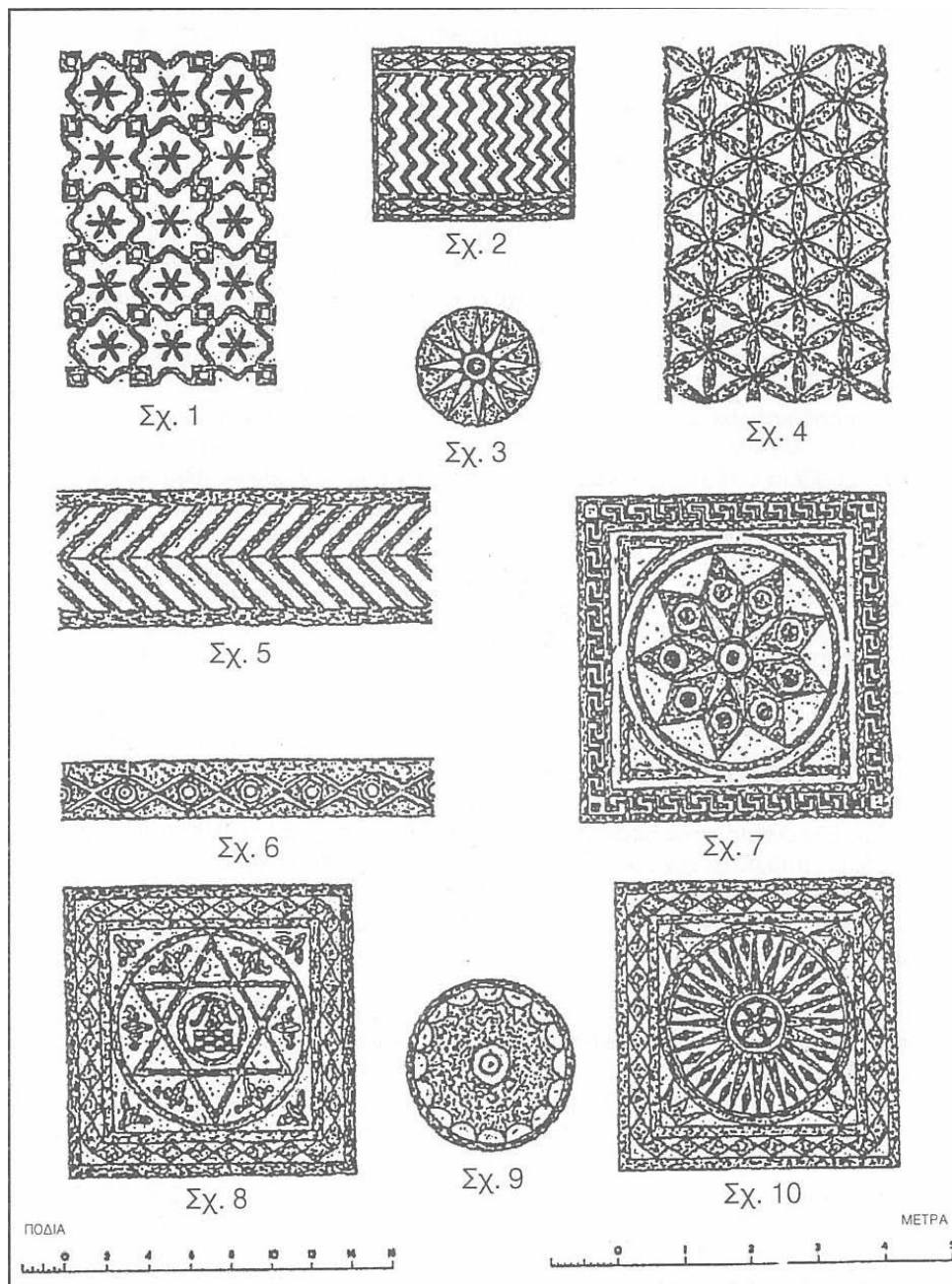
Τα βοτσαλωτά του Κάμπου διαχώριζαν τον ιδιωτικό από τον δημόσιο χώρο. Η χρήση τους σαν διακοσμητικό στοιχείο έδινε πολυτέλεια στην αυλή και προκαλούσε τον θαυμασμό. Ιδιαίτερος γνωστός για τις βοτσαλωτές αυλές τους είναι τα αρχοντικά Αργέντικο, Μαυροκορδάτικο, Γκίνικο, Ζερδούδικο, Μηταράκινο, Αντουάνου Τέτερη, Γαλάτουλα (πρώην Μερμηγκα), Φαφαλιού, ο Πύργος Πασπάτη κ.α.

*Εικ 107. Βοτσαλωτή αυλή (Αντουάνου Τέτερη),
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 108. Η βοτσαλωτή αυλή στο Μαυροκορδάτικο .
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 109. Τα πιο συνηθισμένα σχέδια βοτσαλωτών στις Καμπούσικες αυλές: (Smith. A, 1962)

Τα σχέδιο 1 στολίζει τα βοτσαλωτά δάπεδα του Αργέντικου. Η σύνθεση του σχεδίου 3 υπάρχει στα βοτσαλωτά του Αργέντικου, στα κτήματα Καράβα και Αναστασιάκη κ.α. Επίσης η σύνθεση του σχεδίου 4 υπάρχει στην βοτσαλωτή αυλή του Πύργου Πασπάτη, στο Μηταράκι, στο Μαυροκορδάτικο στο Αργέντικο στο κτήμα Ζαννή Καλουτα κ.α Τέλος τα σχέδια 5 και 7 είναι τμήματα του δαπέδου της αυλής στο αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη.

*Εικ 110. Λιλαδωτά στην αυλής του Μηταράκιου
(προσωπικό αρχείο)*

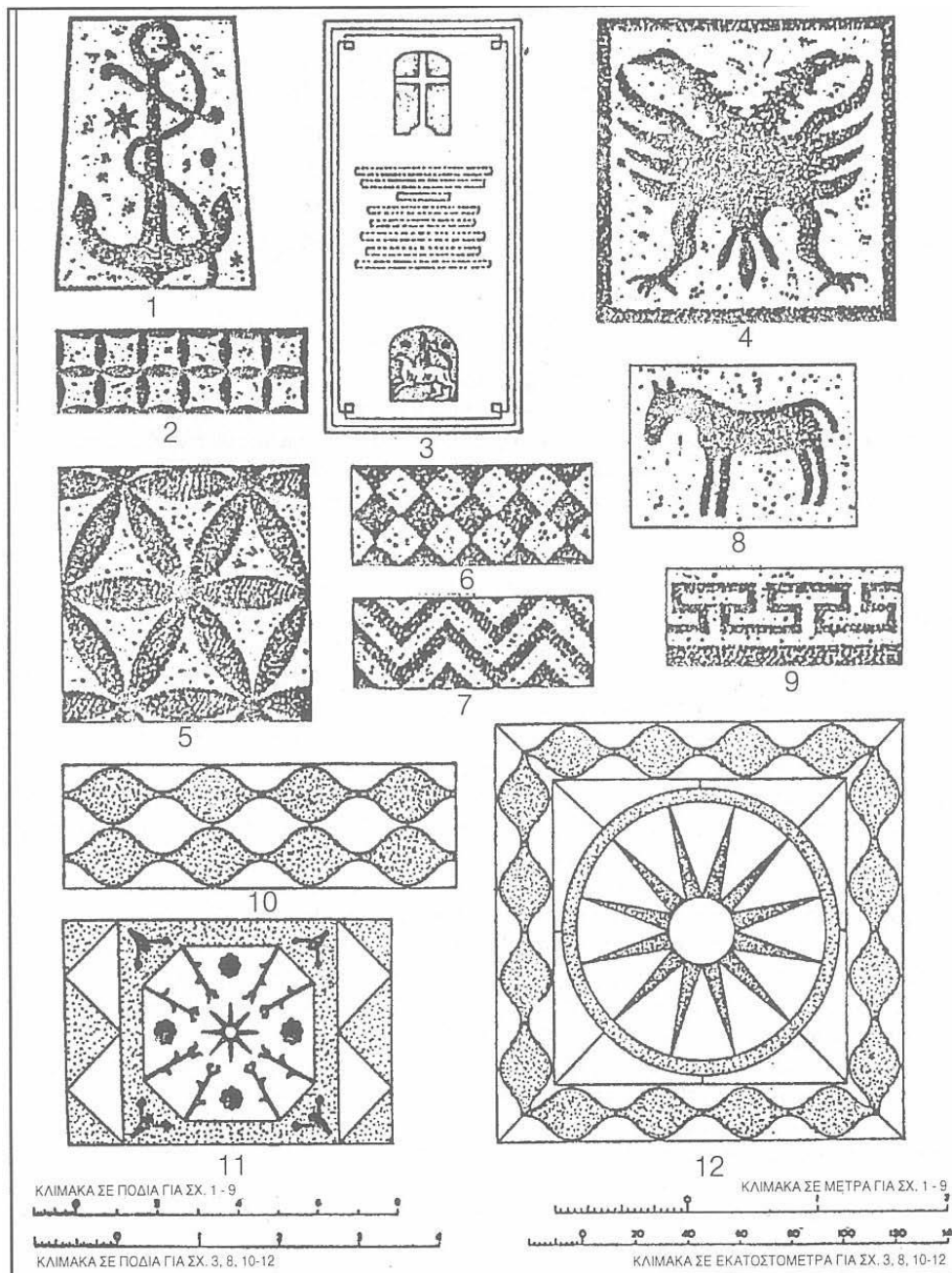
*Εικ 111. Βοτσαλωτά στον Πύργο Πασπάτη.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 112. Βοτσαλωτά δάπεδα γύρο
από την στέρνα στο Αργέντικο
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 113. Βοτσαλωτοί διάδρομοι με το σχέδιο
του μαιάνδρου (Αργέντικο)
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 114. Επιπλέον συνθέσεις που υπάρχουν στις βοτσαλωτές αυλές των αρχοντικών. Smith, A, 1962)

Το σχέδιο του μαϊανδρου συνηθίζεται πολύ στα καμπούσικα λιλαδωτά. Υπάρχει στην αυλή του Αργέντικου, στο Γκίνικο, στο αρχοντικό Ζερβούδι, Καράβα κ.α Το σχέδιο της σκακιέρας (μαύρα και άσπρα τετράγωνα) στολίζει τους διαδρόμους κίνησης του Αργέντικου και την αυλή του Μηταράκιου. Η σύνθεση του σχεδίου 7 παρατηρείται στο Αργέντικο και τον Πύργο Πασπάτη.

Εικ 115. Παραστάσεις με πουλιά και λουλούδια στα σχέδια των βοτσαλωτών στο αρχοντικό Φαφαλιού. Εδώ παρατηρείται να χρησιμοποιείται περισσότερο η μαύρη ψηφίδα σχέση με την άσπρη. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 116. Σχέδιο με χρήση χρωματιστής ψηφίδας στα δάπεδα του Γκίνικου (προσωπικό αρχείο)

Εικ 117. Κτήμα Αντουάνου Τέττερη (προσωπικό αρχείο)

Εικ 118. Κυπαρίσια στο κτήμα του Πέτρου Χρυσού (προσωπικό αρχείο)

Εικ 119. Κτήμα Αναστασάκη (προσωπικό αρχείο)

Εικ 120. Βοτσαλωτά στο σχέδιο της σκακιέρας στην αυλή του Μηταράκιου. (προσωπικό αρχείο)

4.7. Διακοσμητικές λεπτομέρειες

Εκτός από τις γούρνες της στέρνας στις αυλές των αρχοντικών υπάρχουν και άλλα διακοσμητικά στοιχεία κατασκευασμένα κυρίως από μάρμαρο. Ο πλούτος και η αρχιτεκτονική του Κάμπου συνδυάζονται με την χρησιμοποίηση του μάρμαρου. Εκτός από το ντόπιο μάρμαρο εισάγονταν λευκά μάρμαρα από την Πάρο, και άλλα μέρη της Ελλάδας ακόμα και από την Ιταλία. Μαρμάρινες κατασκευές είναι οι κίονες με τα κομψά κιονόκρανα τους, (εικ. 121) ανάγλυφες πλάκες στα μέτωπα των στομιών όπου έβαινε το νερό στην στέρνα (εικ 128), πλάκες σε τοίχους ή πεσσούς (εικ 127) και τα οικόσημα των οικογενειών κυρίως την στέψη της αυλόπορτας είναι μερικά από αυτά.

Κίονες με τα περίτεχνα κιονόκρανα υπάρχουν στις γωνίες της στέρνας (εικ.123) και σε αλές, όπου στηρίζουν πέργκολες. Σε ορισμένα αρχοντικά μαρμάρινες κολόνες παρατηρούνται και κάτω από τις σκάλες (εικ.121) ή του εξώστες (εικ.122) (Μέρμηγκα, Αντουάνου Τέττερη, Ζερβούδικο κ.α)

Εικ 121.Μαρμάρινοι κίονες κάτω από σκάλα (προσωπικό αρχείο)

Εικ 122. Μαρμάρινοι κίονες κάτω από τον εξώστη του αρχοντικού του Γαλάτουλα (προσωπικό αρχείο)

Εικ 123.Μαραμάρινοι κίονες γύρω από την στέρνα, στήριζαν την πέργκολα στο Αργέντικο (προσωπικό αρχείο)

Εικ124 Μαρμάρινη κολόνα που στήριζε την πέργκολα της στέρνας του Βιτιάδικου (προσωπικό αρχείο)

Εικ 125. Λεπτομέρεια κατασκευής (προσωπικό αρχείο)

Εικ 126. Μαρμαρινοί κίονες στηρίζουν τον εξώστη της οικίας Ζερβούδη. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 127. Μαρμάρινη πλάκα στην οποία απεικονίζεται η μορφή του Αγίου Γεωργίου σε πέτρινο πεσσό στην αυλή του Αργέντικου (προσωπικό αρχείο)

Εικ 128 Μαρμάρινη πλάκα επάνω από από το ρουζούνι της γούρνας στην στέρνα του κτήματος Β Ξύδα. (προσωπικό αρχείο)

Μαρμάρινα ή πήλινα φυτοδοχεία παρόμοια με αυτά που διακοσμούν τις σκάλες υπάρχουν στην στέψη της αυλόπορτας ή σε σημεία της στέρνας .

Εικ 129. Φυτοδοχεία στην στέρνα του Μαχαιράδικου (προσωπικό αρχείο)

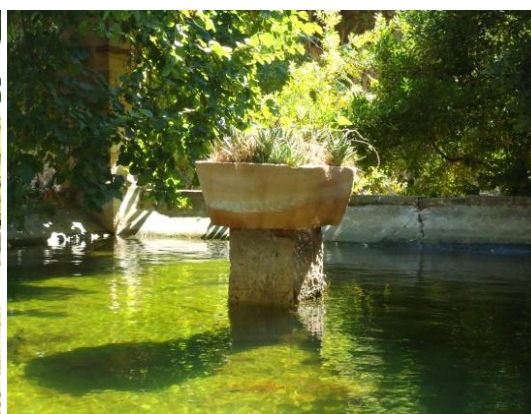

Εικ 130. Φυτοδοχεία στη στέψη της αυλόπορτας στο κτήμα του Β. Ξύδα. (προσωπικό αρχείο)

Συχνά η στέρνα είναι διακοσμημένη στο κέντρο της με ένα φυτοδοχείο (Εικ 130) που έχει κάποιο ποώδες φυτό. Το φυτοδοχείο βρίσκεται στο ύψος της στάθμης του νερού. Στην στέρνα του Βιτιάδικου και των κτημάτων Β. Ξύδα (πρώην Καράλη) (Εικ 127) και Γαλάτουλα (πρώην Μέρμηγκα) (Εικ 128) υπάρχουν αντίστοιχα δείγματα.

Εικ 130. Φυτοδοχείο στην στέρνα του κτήματος Γαλάτουλα (προσωπικό αρχείο)

Εικ 131. Φυτοδοχείο στην στέρνα του κτήματος Β. Ξύδα (προσωπικό αρχείο)

Κεφάλαιο 5. Η πορεία του νερού

Για την καλλιέργεια των μεγάλων εκτάσεων εσπεριδοειδών απαραίτητη είναι η εξασφάλιση μεγάλης ποσότητας νερού. Το αρδευτικό σύστημα που συναντάμε στο Κάμπο είναι πολύ αξιόλογο.

Με την λειτουργία του μαγγάνου το νερό βγαίνει στην επιφάνεια της γης, οδηγείται στη στέρνα όπου και αποθηκεύεται και τέλος διανέμεται στο περιβόλι μέσω ενός μεγάλου δικτύου καναλιών.

5.1 Το μαγγανοπήγαδο

Το μαγγανοπήγαδο ή μάγγανος (εικ 132) βρίσκεται σε περίοπτη θέση στην αυλή και σχεδόν πάντα δίπλα στην στέρνα. Παρότι υπάρχουν μάγγανοι και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, δύσκολα βρίσκουμε τόσο περίτεχνα διακοσμημένα πηγάδια, όσο στη Χίο. Γύρω από τον μάγγανο υπάρχουν πέτρινες ή μαρμάρινες κολώνες που στηρίζουν μια πέργκολα. Στην πέργκολα απλωνόταν μια κληματαριά που προσέφερε σκιά για να αποτρέψει την εξάτμιση του νερού και να εμποδίζει το νερό να πρασινίζει (Smith., 1962).

Γύρω από το πηγάδι απλωνόταν ο μαγγανόγυρος, χωμάτινος με φρέζα πέτρινη .Είναι ένας κυκλικός διάδρομος στον οποίο παλαιότερα γύριζε το ζώο και έθετε σε λειτουργία τον μάγγανο. Ο υπόλοιπος χώρος στρωνόταν με μεγάλα βότσαλα (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης ,2008)

Εικ 132. Ο μάγγανος με τον μαγγανόγυρο στην αυλή του ξενώνα Ρίζικου (προσωπικό αρχείο)

Ο μάγγανος στην ουσία είναι ένας μεγάλος τροχός, ο οποίος στηρίζεται σε διπλό σταυρό κατά τη διάμετρο ενώ στο κέντρο υπάρχει ο άξονας του οποίου οι δύο άκρες ακουμπούν σε δύο πέτρινες υποδοχές του πηγαδιού, στα χειλία. Απέναντι και παράλληλα με το κύριο τροχό σε απόσταση 0.40-0.50 m είναι προσαρμοσμένος ένας δεύτερος τροχός του ίδιου μεγέθους (περίπου 3. m διαμέτρου) και τον κρατούν επάνω στον κύριο τροχό οριζόντιοι στύλοι (σκαλιά). Σε αυτούς είναι στερεωμένα δύο χοντρά συρμάτινα σχοινιά (λιμπάς). Τα σχοινιά αυτά κουβαλούν στα μεταξύ τους διαστήματα μικρούς κουβάδες (σικλιά) από ντενεκέ. Στο παρελθόν τα σικλιά ήταν κατασκευασμένα από πηλό ή χαλκό (εικ 133).

Το πίσω μέρος του πρώτου τροχού έχει μια σειρά από δόντια (δοντώσια) για να πιάνει σε αυτά η ανέμη. Η ανέμη είναι δύο παράλληλοι τροχοί μικρότερης διαμέτρου από αυτές του μαγγάνου, που συνδέονται μεταξύ τους με ξύλινες ρίγκλες. Οι ρίγκλες είναι αρκετά χονδρές και έχουν απόσταση 0.30-0.40 m η μία από την άλλη. Το παραπάνω σύστημα στηρίζεται σε χονδρό ξύλινο άξονα (αγδάρτι). Το αγδάρτι στηρίζεται με το κάτω του άκρο κοντά στο σεντούκι (εικ 143), ενώ το επάνω άκρο του στηρίζεται στην πέργκολα. Το αγδάρτι κινείται μέσω ενός βραχίονα που έχει σχήμα κεφαλαίου Γ, και κινείται καθώς τα ζώα κατάλληλα ζεμένα περιστρέφονται σε κυκλική τροχιά γύρω από τον μάγγανο, στο μαγγανόγυρο. (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008), (Smith., 1962), (Πικιώνης, 2000) (Συλλογικό Έργο, 2008).

Καθώς γυρνάει η ανέμη στα κενά των ριγκλών περνάνε τα δόντια του μαγγάνου και έτσι δίνεται η κίνηση στον μάγγανο. Η κίνηση είναι αργή διότι το ζώο λόγω του βάρους του δυσκολευόταν να γυρίζει γρήγορα. Συνήθως χρησιμοποιούνταν αγελάδες, μουλάρια, άλογα και γαιδούρια. Το ζώο φορούσε κολάρο ενώ στα μάτια του είχε πανί (τυφλοπάνι) για να μην τρομάζει και βγει από την πορεία του (Francois Perilla ,2009) , Γυμνάσιο Κάμπου ,1997-1998), (Μουτσάτσος, 2000), Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994).

Καθώς ο τροχός γυρίζει, τα σικλιά ανέβαιναν γεμάτα με νερό από την μια πλευρά ενώ κατέβαιναν άδεια από την άλλη. Το κάθε ένα από τα σικλιά έχει στον πάτο του τρύπα για να μπορούν να στραγγίζουν αυτόματα όταν ο μάγγανος δεν είναι σε λειτουργία. Επίσης αν δεν υπάρχει αυτή η τρύπα, ο αέρας που θα εγκλωβίζεται στα σικλιά καθώς αυτά θα πηγαίνουν προς το νερό θα δημιουργεί αξεπέραστες δυσκολίες στην κίνηση. Όταν ο μάγγανος ξεκινάει να λειτουργεί δε χάνεται καθόλου νερό με αυτό τον τρόπο, διότι το ένα σικλί στραγγίζει μέσα στο άλλο που

βρίσκεται από κάτω και έτσι όλα ανεβαίνουν γεμάτα (Smith,1962), (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008).

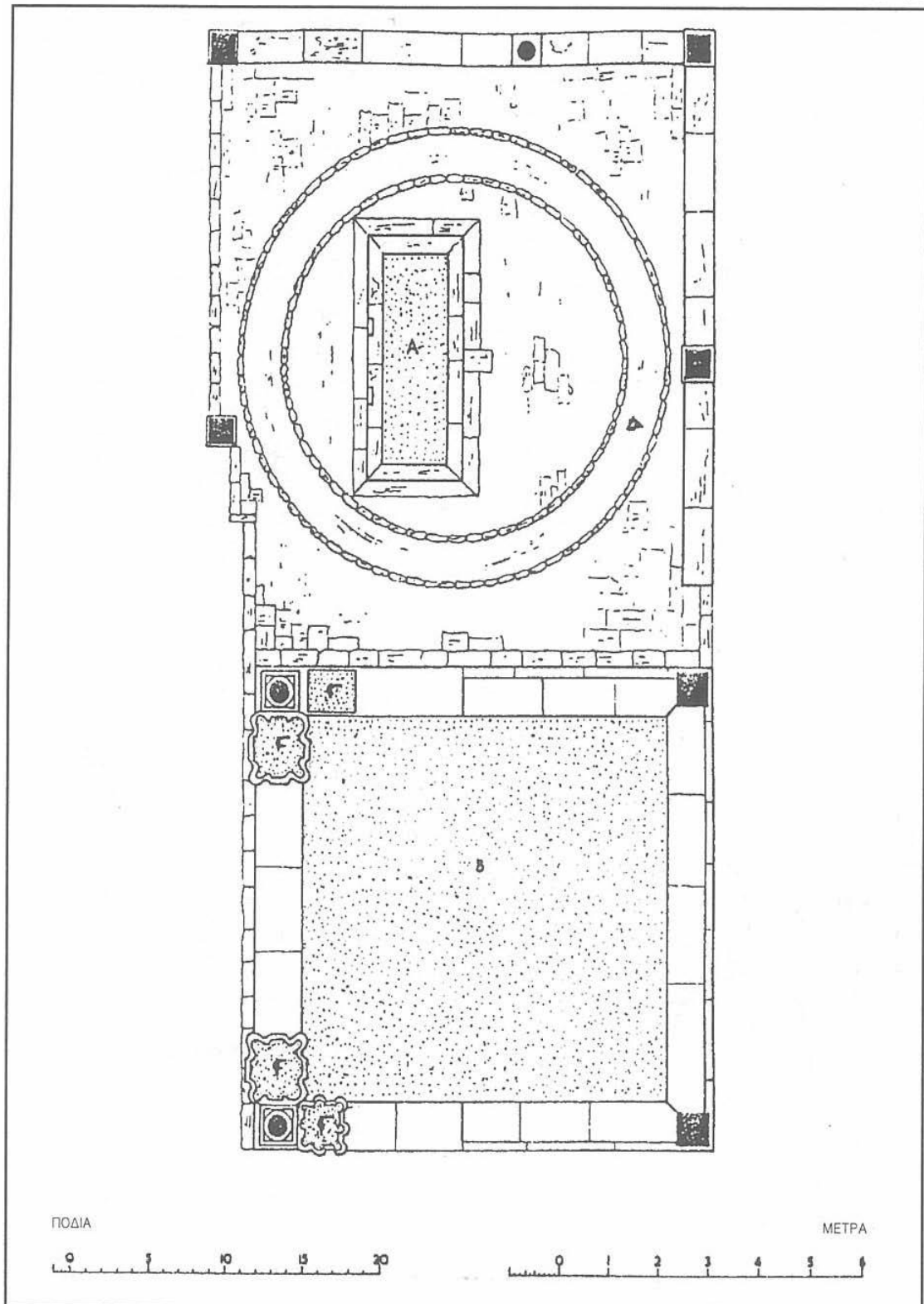
Μια μεταλλική αντιρίδα περιστρέφεται περί άξονα και ακολουθεί τα δόντια των γραναζιών. Έτσι σε περίπτωση που σταματήσει η κίνηση βοηθά το σύστημα να κάνει ανάποδη στροφή πιεζόμενη από το βάρος των γεμάτων σικλιών.

Ο μάγγανος περιστρέφεται και τα σικλιά γεμάτα με νερό φτάνουν στην κορυφή του τροχού, γυρίζουν σταδιακά προς μία οριζόντια κατεύθυνση και αδειάζουν το νερό σε ένα μακρύ ξύλινο ή μαρμάρινο σκαφίδι (αύκουλα). Το σκαφίδι στηρίζεται σε δύο στύλους (τσαντάρλοι) με την βοήθεια φουρουσιών (καπιτέλες). Τα υποστηρίγματα αυτά συχνά είναι ανάγλυφα και στολίζουν το μάγγανο (εικ 144) (Smith,1962) .

Το νερό από το σκαφίδι τρέχει σε μια μικρή μαρμάρινη στέρνα (γουρνάκι) το οποίο είναι διακοσμημένο. Από εκεί το νερό μέσω υπόγειου σωλήνα καταλήγει στη στέρνα (Smith, 1962).

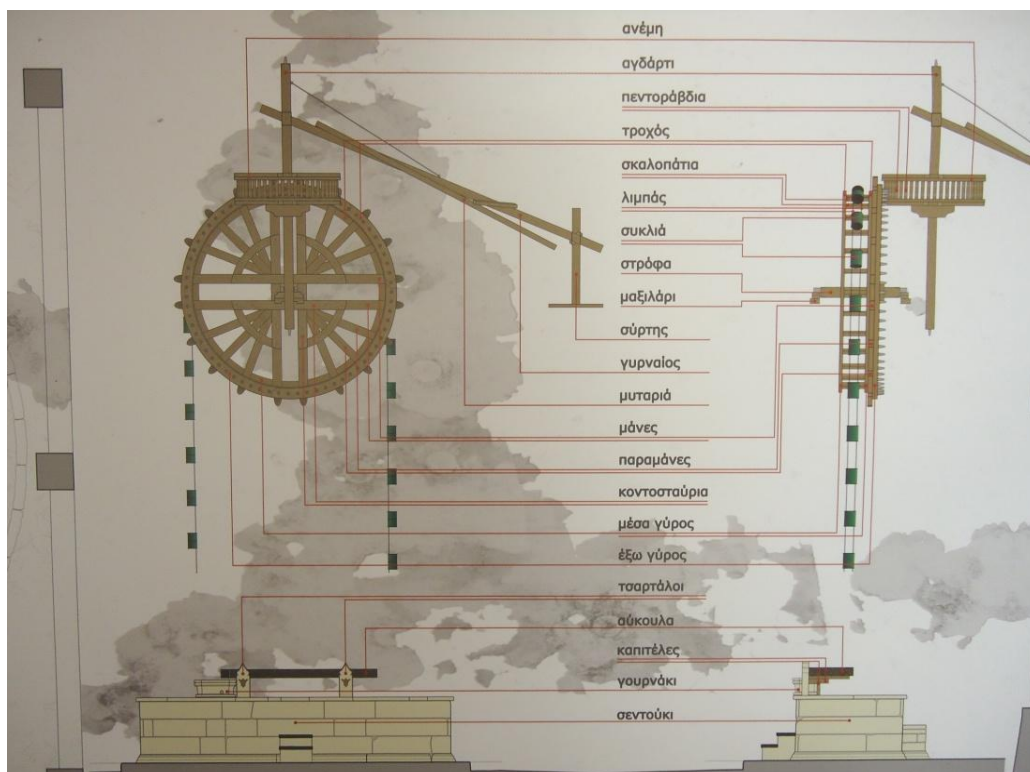
*Εικ 133. Ο μάγγανος στο κτήμα Ανουάνου Τέττερη :
Το νερό πέφτει από τα πήλινα σικλιά
στο πέτρινο σκαφίδι (αύκουλα).
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 134. Κάτοψη μαγγάνου και στέρνας, (Smith, 1962)

Στοιχεία κάτοψης

- A : μάγγανος Γ: Γούρνες
 B : στέρνα Δ: Μαγγανόγυρος

Εικ 135. Η κάτωψη του μαγγοποήγαδου στο μουσείο του Citrus, που στεγάζεται στο Αρχοντικό του κ Βαγγέλη Ξύδα. Στην εικόνα παρουσιάζονται τα επιμέρους εξαρτήματα του μαγγοποήγαδου. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 136. Μακέτα μαγγοποήγαδου : Έργο Νικολάου Καλαφατούδη. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 137.. Στο αρχοντικό Φαφαλιού βρίσκεται ένα από τα μεγαλύτερα μαγγανοπήγαδα του Κάμπου, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 138. Το μαγγανοπήγαδο στο Γκίζικο. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 139. Το μαγγανοπήγαδο στο αρχοντικό του Αντουάνου Τέττερη (προσωπικό αρχείο)

Εικ 140. Παλιός μάγγανος με τον μαγγανόγυρο του στο κτήμα Καράβα, (προσωπικό αρχείο)

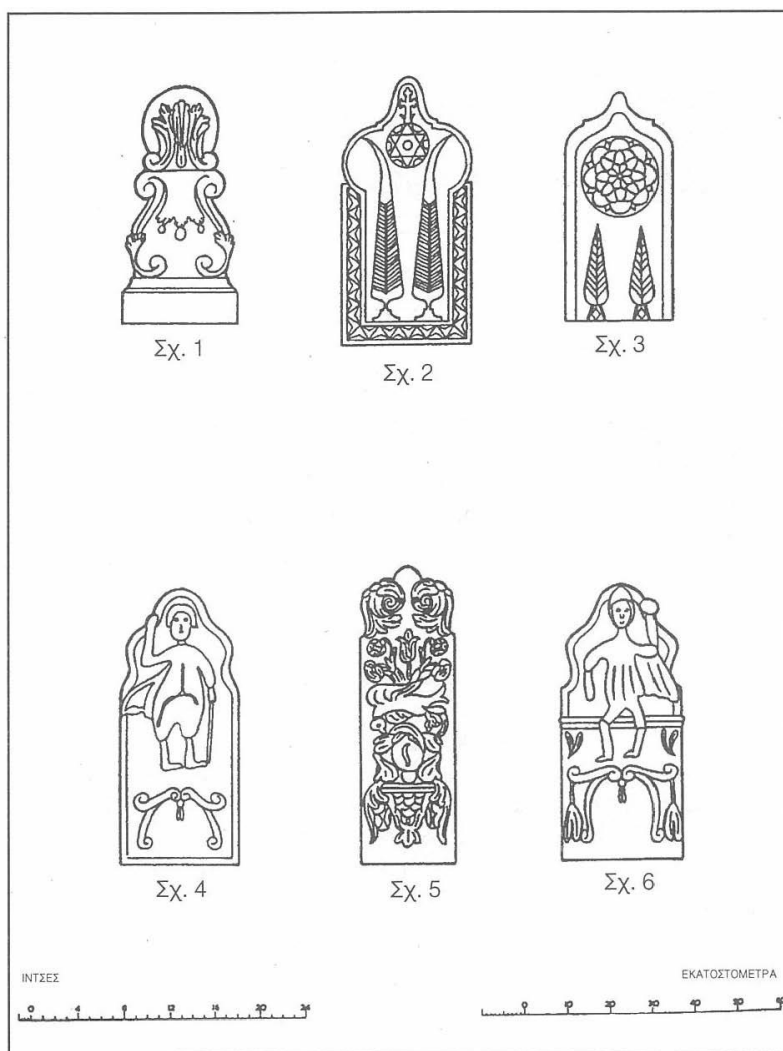
Εικ 141. Μαρμάρινος μάγγανος στο αρχοντικό Γαλάτουλα
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 142. Λεπτομέρεια κατασκευής
Χαραγμένα κυπαρίσσια, στοιχείο
της τούρκικης επιρροής
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 143. Εξαιρετικό πλαίσιο (σεντούκι) στον μάγγανο του κτήματος Περλέα.
Το σεντούκι είναι κατασκευασμένο από πέτρα σε μπέζ και κόκκινες αποχρώσεις.
Ο μάγγανος είναι σιδερένιος ενώ τα σικλιά είναι τσίγκινα.
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 144. Σχέδια από υποστήριγμα γούρνας, (Smith, 1962)

Εικ 145. Σχ.3 Τα δύο κυπαρίσια
Χαρακτηριστικό δείγμα της Οθωμανικής Τέχνης
στον μάγγανο του Μηταράκιου
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 146. Σχ.6 Υποστήριγμα γούρνας
στον Πύργο των Μαυροκορδάτων
(προσωπικό αρχείο)

5.2 Η στέρνα

Το νερό από το μαγγανοπήγαδο πηγαίνει μέσω υπόγειων σωλήνων σε μια μεγάλη δεξαμενή, τη στέρνα για να καταλήξει στο περιβόλι. Οι σωλήνες στο παρελθόν ήταν πέτρινοι, ενώ σήμερα σε πολλά κτήματα έχουν αντικατασταθεί από μεταλλικούς σωλήνες. Μέσα στο Μηταράκικο αλλά και στο κτήμα του ξενώνα «Ρίζικου» υπάρχουν απομεινάρια από αυτούς τους πέτρινους σωλήνες (εικ.147).

Εικ 147. Κομμάτια του υπόγειου πέτρινου σωλήνα που οδηγούσε το νερό από το μαγγανοπήγαδο στην στέρνα του Μηταράκικου. (προσωπικό αρχείο)

Η στέρνα έχει τετράγωνο σχήμα, είναι κατασκευασμένη από θυμιανούσικη πέτρα ή μάρμαρο. Μαρμάρινες στέρνες όπως στο κτήμα Αργέντη, δεν υπάρχουν πολλές λόγω της μεγάλης δαπάνης κατασκευής τους. Οι εξωτερικοί της τοίχοι έχουν ύψος τριών ποδιών από το επίπεδο του εδάφους. Στις τέσσερις γωνίες της υπάρχουν κολώνες. Οι δύο από αυτές είναι πέτρινοι πεσσοί με ένα μικρό μόνο κυμάτιο στην κορυφή. Οι άλλες δύο κολώνες είναι μαρμάρινες, κυλινδρικές με περίτεχνες βάσεις και κιονόκρανα. Και οι τέσσερις τους στηρίζουν μία μεγάλη πέργκολα που βρίσκεται πάνω από την στέρνα (εικ 152) (Smith,1962). Τα εσωτερικά τείχη της στέρνας κλείνουν προς τα μέσα. Αυτός ο σχεδιασμός βοηθάει στο να φαίνεται καλύτερα η στάθμη του νερού. Ακόμα οι υπηρέτες έπλεναν εκεί τα ρούχα και τα χαλιά της οικίας πιο εύκολα. Για καλύτερη στεγάνωση τα τείχη και το δάπεδο της είναι επιστρωμένα με κονίαμα ασβέστη και κεραμιδόσκονη (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008).

Τη στέρνα διακοσμούν δύο μαρμάρινες γούρνες που φέρουν ανάγλυφα σχέδια (εικ 150). Το νερό πέφτει από τις υδροροές (ρουξούνια) στις γούρνες. Τα ρουξούνια είναι μαρμάρινα και έχουν σχήμα κεφαλιών λιονταριών ή ψαριών (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008). Επίσης σε ορισμένες στέρνες στο κέντρο τους υπάρχει μια πέτρινη ή μαρμάρινη κολώνα που στηρίζει ένα

φυτοδοχείο. Στα νερά των στερνών καλλιεργούνται νούφαρα και άλλα υδροχαρή φυτά (εικ 151).

Μία από τις ωραιότερες στέρνες του Κάμπου βρίσκεται στο κτήμα του κ Πέτρου Χρυσού. Στο κέντρο της στέρνας δεσπόζει το άγαλμα του θεού Ποσειδώνα, το οποίο πιθανόν να είχε μεταφερθεί από το Λιβόρνο της Ιταλίας (Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006). Το κτήμα στο παρελθόν ήταν Ιουστινιάνικο και εκεί διέμενε ο στρατός τους.

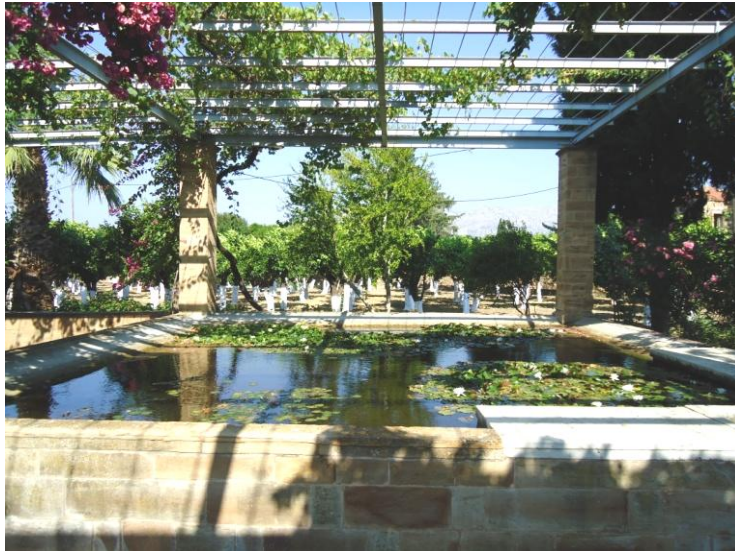
*Εικ148. Η στέρνα με το άγαλμα στο κτήμα του Πέτρου Χρυσού.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 149. Το άγαλμα του Θεού Ποσειδώνα
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 150. Στέρνα με μαρμάρινες γούρνες στο κτήμα Καράβα
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 151. Στέρνα δίπλα στο περιβόλι (Αργέντικο).
Στα νερά της καλλιεργούνται νούφαρα. (προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 152. Η στέρνα στην αυλή του Αντουάνου Τέττερη.
Πέτρινες κολώνες στηρίζουν την μεγάλη πέργκολα με την κληματαριά. (προσωπικό αρχείο)*

Εικ 153. Η στέρνα του Μαχαιράδικου, (προσωπικό αρχείο)

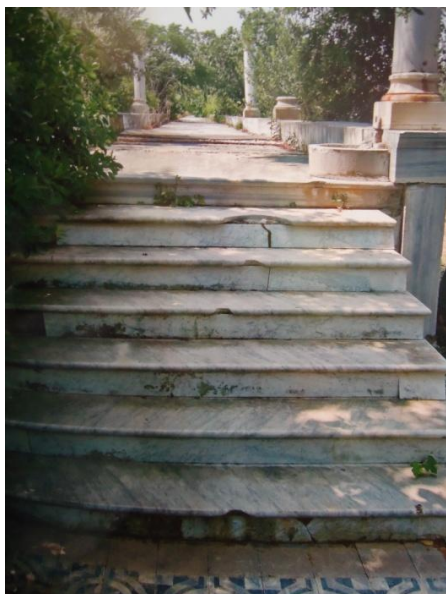
*Εικ 154. Η στέρνα και δίπλα της ο μάγγανος (Κτήμα Γαλάτουλα).
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 155. Η στέρνα στην αυλή του Μαυροκορδάτικου
(προσωπικό αρχείο)*

Η στέρνα στο Μυλωνάδικο

Πρόκειται για μια αλέα-στέρνα (εικ 158) με επένδυση πεντελικού μαρμάρου. Είναι η μεγαλύτερη στέρνα του Κάμπου με μήκος 135,0m, πλάτος 3.50m και ύψος 2.50m. Είναι μια εξαιρετική και μοναδική κατασκευή που διασχίζει ολόκληρο το κτήμα από Βορρά προς Νότο. Στις άκρες του διαδρόμου υψώνεται μαρμάρινο παραπέτο πάνω στο οποίο κατά διαστήματα υπάρχουν μαρμάρινες κολώνες που στήριζαν τα πλαίσια για τις κληματαριές. Στο κατάστρωμα της στέρνας οδηγεί μαρμάρινη περίτεχνη σκάλα με γλυπτά στα κεφαλοκόλωνα. Στις δύο πλευρές του μήκους, διαθέτει μαρμάρινα στερνάκια από τα οποία το νερό διοχετεύεται στους ποτιστάδες. Η στέρνα τροφοδοτείται από δύο πηγάδια (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008).

Εικ156. Τα μαρμάρινα σκαλοπάτια της στέρνας στο Μυλωνάδικο που οδηγούν στην αλέα (Συλλογικό Έργο ,2008)

Εικ 157. Η μαρμάρινη αλέα στο Μυλωνάδικο (Συλλογικό Έργο ,2008)

Εικ 158. Η ανατολική όψη της στέρνας μέσα στο περιβόλι του Μυλωνάδικου (προσωπικό αρχείο)

5.3 Οι γούρνες

Στις γωνίες της στέρνας υπάρχουν μαρμάρινες γούρνες (εικ 159). Οι γούρνες είναι κομμάτι του αρδευτικού συστήματος αλλά έχουν και διακοσμητικό ρόλο.

Το νερό ρέει από τις γούρνες μέσα στην στέρνα. Τα παλαιότερα χρόνια από τις γούρνες γέμιζαν τις κανάτες και τα δοχεία για τις οικιακές εργασίες και το πότισμα των ζώων του κτήματος (Smith,1962) (Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994).

Η γούρνα έχει συνήθως ορθογώνιο σχήμα 1-1.5 m ,πλάτος 0.70-0.80 m, βάθος 25-30 cm. και εξωτερικό ύψος 0.40-0.50 m (Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994). Περιμετρικά έχουν καμπύλες και οι γωνίες τους «σβήνουν» ομαλά. Πιο σπάνια παρατηρούμε κυκλικές γούρνες.

Το υλικό κατασκευής τους είναι κυρίως το λευκό μάρμαρο (εικ 160) για λόγους αντοχής αλλά και πολυτέλειας (Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994). Σε περίπτωση που και η στέρνα είναι παράλληλη τότε η γούρνα φαίνεται σαν αναπόσπαστο κομμάτι της. Πέτρινες γούρνες που είναι λιγότερο πολυτελείς και αλλοιωμένες από το πέρασμα του χρόνου βρίσκονται σε ελάχιστα κτήματα, όπως στους πύργους Πασπάτη και Καστέλη .Το μάρμαρο σαν υλικό κατασκευής καθιερώθηκε κυρίως στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Οι γούρνες γενικά είναι ανάγλυφες και στην εξωτερική και στην εσωτερική τους πλευρά προς το νερό (Smith,1962). Τα σχέδια που φέρουν είναι πολλά και κομψά. Μοτίβα λουλουδιών, φύλλων, πλέγματα καλαθίων, σταφύλια, κομμάτια δαντέλας και φρουτιέρες γεμάτες φρούτα είναι κάποια από τα πιο συνηθισμένα. Τα περισσότερα σχέδια που διακοσμούν τις γούρνες τα συναντάμε και σε έπιπλα του 18^{ου} αιώνα, χρονική περίοδο στην οποία έγιναν οι περισσότερες από τις γούρνες (Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994) (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης ,2008)].Τα παραπάνω μοτίβα και σχέδια εκτός από τις γούρνες είναι χαραγμένα και σε άλλα μαρμάρινα αντικείμενα της αυλής όπως στις γωνίες της στέρνας, στο πλαίσιο (σεντούκι) των μαγγανοπήγαδων, στους κίονες και σε κομμάτια της σκάλας του αρχοντικού. Δημιουργείται δηλαδή μια ενοποίηση στο χώρο. Παρατηρώντας τις γούρνες βλέπουμε τις επιδράσεις της αρχαίας Ιονικής και Δυτικής και Μεσαιωνικής τέχνης. Αν και οι συνθέσεις είναι συχνά λιτές παρόλα αυτά κάποιες φορές κυριαρχεί η απόλυτη συμμετρία και αυστηρότητα κλείνοντας προς τα όρια του μπαρόκ. Σε αργότερα δείγματα φαίνεται και η Οθωμανική τέχνη με σχέδια όπως κυπαρίσσια(εικ

161,εικ 165), λιοντάρια (εικ 161) με σπαθιά, τριαντάφυλλο με ημισέληνο στη μέση κ.α. (Γενικό Λύκειο Κάμπου, 1994). Σε κάποιες γούρνες υπάρχει το τούρκικο τόξο και η πίσω πλευρά είναι διακοσμημένη με ελαφρό ανάγλυφο. Οι γούρνες αυτές κατασκευάστηκαν την περίοδο της Τουρκοκρατίας σε ορισμένους δρόμους για δημόσια χρήση (εικ 173,εικ 174,εικ 175) (Smith,1962). Δείγματα από τέτοιες γούρνες υπάρχουν στην εξωτερική όψη του μαντρότοιχου του Πύργου Πασπάτη, επί της οδού Ιωάννου Χανδρή, σε τοίχους στις οδούς Βερίτη, Σπηλάδιων κ.τ.λ. Οι μάστοροι τους αφιέρωναν χρόνο και κόπο για να δημιουργήσουν αυτά τα αριστουργήματα. Οι άρχοντες των κτημάτων που αγαπούσαν την τέχνη και το πνεύμα εκείνης της εποχής διέθεταν αρκετά χρήματα για να τις αποκτήσουν.

*Εικ 159. Μαρμάρινη γούρνα στο Αργεντικο.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 160. Μαρμάρινη γούρνα
στο Αργέντικο.
(προσωπικό αρχείο)*

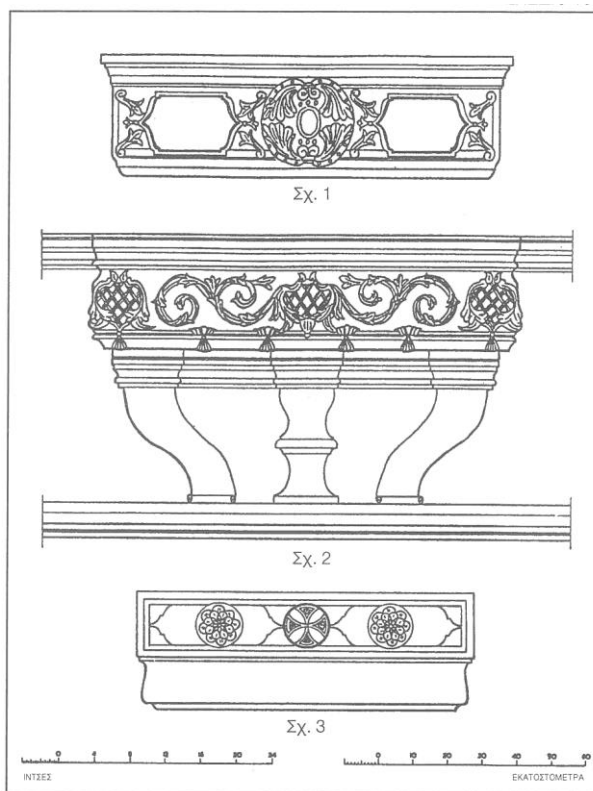

*Εικ 161. Σκαλισμένα κυπαρίσσια και λιοντάρια,
χαρακτηριστικό της Οθωμανικής τέχνης
στο αρχοντικό Γαλάτουλα.
(προσωπικό αρχείο)*

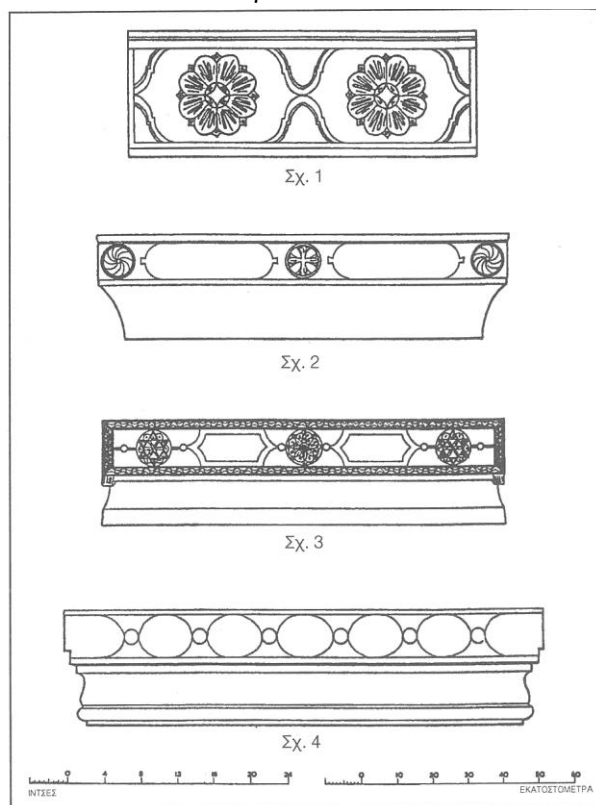
*Εικ 162. Γούρνα στην στέρνα του
κτηματος Καράβα
(προσωπικό αρχείο)*

Ομάδα 1

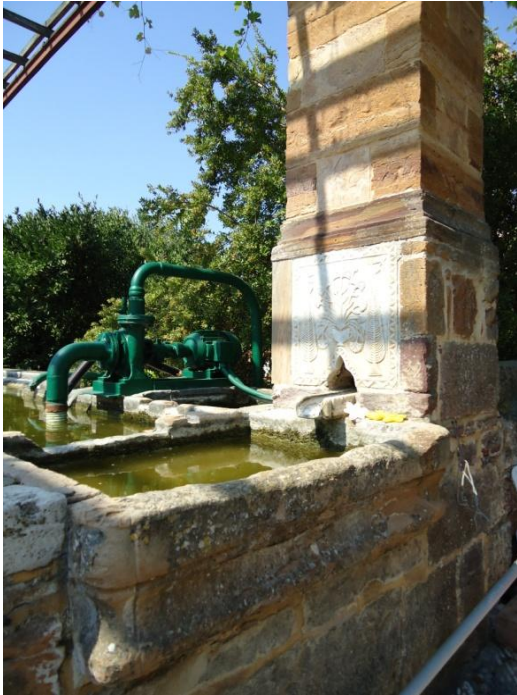

Εικ 163. Διακοσμητικά σχέδια από γούρνες, (Smith, 1962)

Ομάδα 2

Εικ 164. Διακοσμητικά σχέδια από γούρνες, (Smith, 1962)

Εικ 165. Πέτρινη γούρνα .Στο διακοσμητικό μάρμαρο της κολώνας είναι σχεδιασμένα και πάλι Κυππαρίσια, (Πύργος Πασπάτη) (προσωπικό αρχείο)

Εικ 166. Μαρμάρινη πολυτελή γούρνα στο κτήμα Περλέα (προσωπικό αρχείο)

Εικ167,168. Οι γούρνες στις στέρνες του Μηταράκιου. (προσωπικό αρχείο)

*Εικ 169. Γούρνα (Πύργος των Μαυροκορδάτων)
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 170. Γούρνα (Μαχαιράδικο)
(προσωπικό αρχείο)*

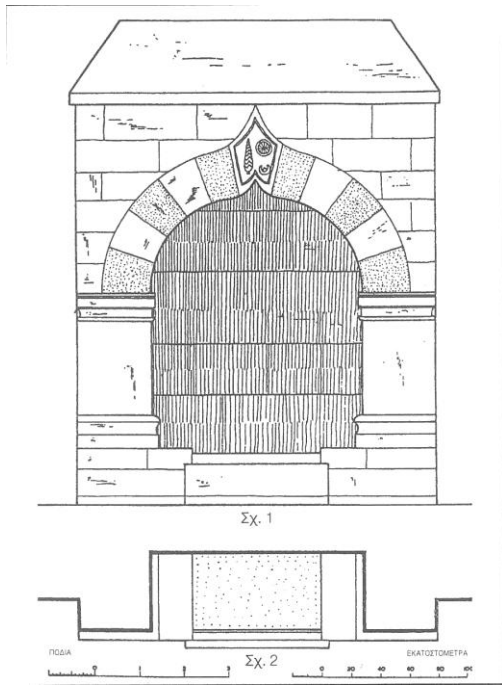

*Εικ 171. Γούρνα στο κτήμα
Αντουάνου Τέττερη.
(προσωπικό αρχείο)*

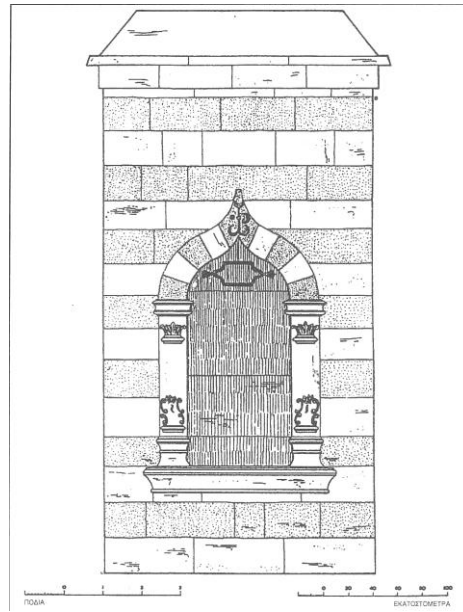

*Εικ 172. Η γούρνα και το οικόσιμο των
Ιουστινιάνη στο κτήμα του Παναγιώτη Σίμου
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 173. Σχέδια από γούρνες που ήταν σε δημόσιους δρόμους
επι Τουρκοκρατίας, (Smith, 1962)*

Σχέδιο 1

Σχέδιο 2

*Εικ 174,175 Οθωμανικές γούρνες στην εξωτερική όψη μαντρότοιχων επί της οδού Βερίτη.
(προσωπικό αρχείο)*

5.4 Τελικός αποδέκτης: Το περιβόλι

Το νερό τρέχει από την στέρνα σε ένα πέτρινο κανάλι (κεφαλοποτιστή) (εικ 176) . Μέσα στο περιβόλι δημιουργείται ένα δίκτυο από πέτρινα κανάλια που διοχετεύουν το νερό σε διάφορα σημεία του πηγαίνοντας παράλληλα με τους διαδρόμους κίνησης (εικ 178) που είναι λίγο πιο υπερυψωμένοι από το επίπεδο του εδάφους. Τα κανάλια σε ορισμένα σημεία περίπου ανά 12-15m ,έχουν μικρά κενά. Σε αυτά τα κενά οι καλλιεργητές τοποθετούν προσωρινά μια μικρή ξύλινη σανίδα (εικ 177) (φράκτες) για να κλείσουν την πορεία του νερού και να την οδηγήσουν στα συγκεκριμένα σημεία του περιβολιού που θέλουν να ποτίσουν κάθε φορά.

Εικ176.,177. Ξύλινες σανίδες τοποθετούνται σε επιλεγμένα σημεία στα πέτρινα κανάλια για να καθορίσουν την επιθυμητή πορεία του νερού.(προσωπικό αρχείο)

Εικ 178.Ο κεντρικός διάδρομος στο περιβόλι του Αντουάνου Τέττερη και παράλληλα το κεντρικό κανάλι του νερού.(προσωπικό αρχείο)

Όταν το νερό φύγει από το κανάλι οδηγείται σε μεγάλα χωμάτινα αυλάκια (εικ 180) (ποτιστές) που έχουν ανοιχθεί στο έδαφος ανάμεσα από τα δένδρα των εσπεριδοειδών. Τα αυλάκια χαράζονται παράλληλα με την φύτευση των δένδρων. Ο αριθμός των αυλακιών εξαρτάται από την ηλικία και την απόσταση φύτευσης των δένδρων. Τα καμπούσικα κτήματα όμως έχουν δένδρα μεγάλης ηλικίας και σε συνδυασμό με τα ξηρούς καλοκαιρινούς μήνες επιλέγονται η χάραξη αρκετών αυλακιών έτσι ώστε να ποτίζονται τα δένδρα ικανοποιητικά. Σήμερα σε αρκετά κτήματα το πότισμα γίνεται με λάστιχα.

*Εικ 179 . Τα πέτρινα κανάλια διοχετεύουν το νερό στα αυλάκια που έχουν χαραχθεί στο έδαφος.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 180 .Τα αυλάκια παράλληλα με τις γραμμές φύτευσης των δένδρων.
(προσωπικό αρχείο)*

Κεφάλαιο 6 : Παρουσίαση τεσσάρων κτημάτων στον Κάμπο

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται η παρουσίαση τεσσάρων κτημάτων που βρίσκονται στην περιοχή του Κάμπου.

6.1 Ο Πύργος Πασπάτη

Τρεισήμισι χιλιόμετρα από την πόλη της Χίου επί της οδού Ιωάννου Χανδρή στην περιοχή Τάλαρος, βρίσκεται ο Πύργος Πασπάτη (εικ. 184). Στο κτήμα είναι κτισμένος ο πύργος έχει έκταση 6 στρεμμάτα.

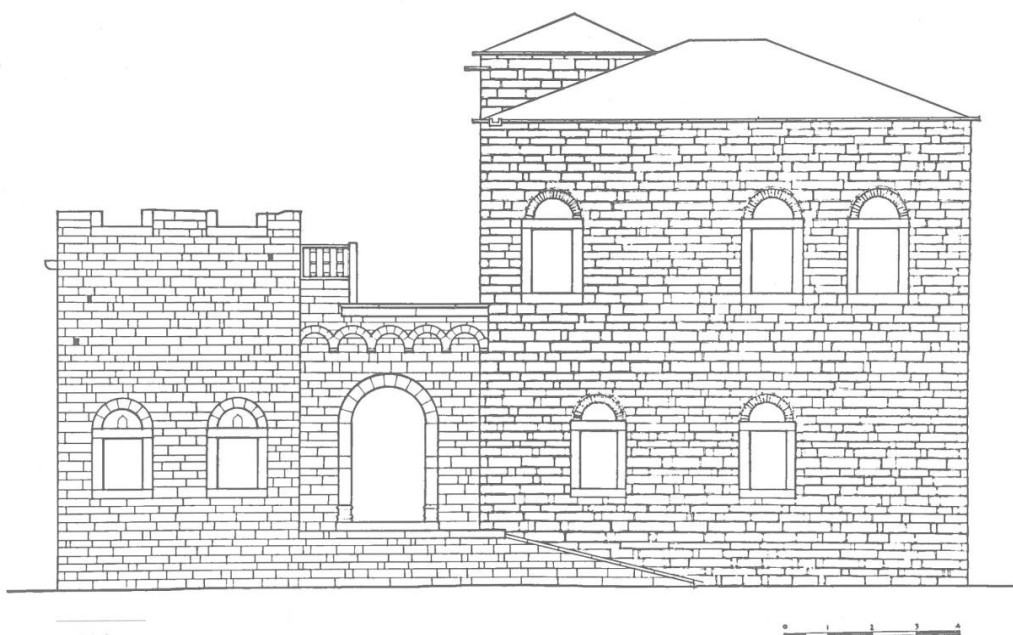
Μπροστά από την αυλόπορτα ανοίγεται ο χώρος της βοτσαλωτής αυλής (εικ 184). Απέναντι από την αυλόπορτα (εικ. 186) είναι κατασκευασμένη η στέρνα (εικ 187) και επάνω της υπάρχει πέργκολα στηριζόμενη σε τέσσερις πέτρινες κολώνες . Άλλη μια πέργκολα εκτείνεται κατά μήκος διαδρόμου κίνησης (εικ. 188) που ξεκινά από την στέρνα και καταλήγει στο μαγγανοπήγαδο. Ο βοτσαλωτός διάδρομος έχει εκατέρωθεν πέτρινα κανάλια που οδηγούσαν το νερό από το πηγάδι στη στέρνα και στην συνέχεια διοχετεύονταν στο περιβόλι. Στα παρτέρια του έχουν φυτευτεί αναρριχώμενα φυτά όπως μπουκαμβίλιες και φυσικά το χιώτικο γιασεμί. Γύρω από την αυλή απλώνεται το περιβόλι με τα εσπεριδοειδή.

Ο πύργος παρουσιάζει την τυπική διάταξη ενός αρχοντικού. Η σκάλα (εικ 185) οδηγεί προς την αίθουσα υποδοχής, τα υπνοδωμάτια και καταλήγει στο τσαρδί (εξώστη). Το τσαρδί (εικ 189) είναι σε δύο επίπεδα και έχει περιμετρικά πεζούλες. Στο ισόγειο υπήρχαν αρκετοί βοηθητικοί χώροι για τις αγροτικές εργασίες όπως φούρνοι και πατητήρια (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009). Στην πρόσοψη του πύργου είναι κατασκευασμένη μια ράμπα που οδηγεί στην αυλόπορτα. Το δάπεδο της ράμπας είναι επιστρωμένο με βότσαλα. Οι εξωτερικοί του τοίχοι έχουν μικρά παράθυρα και τοξίλια. Το κτήμα είναι περιφραγμένο με ψηλό μαντρότοιχο στον οποίον είναι εντοιχισμένες δύο γούρνες από την πλευρά του δρόμου. Ο πύργος και ο μαντρότοιχος είναι χτισμένοι από την τοπική θυμανούσικη πέτρα.

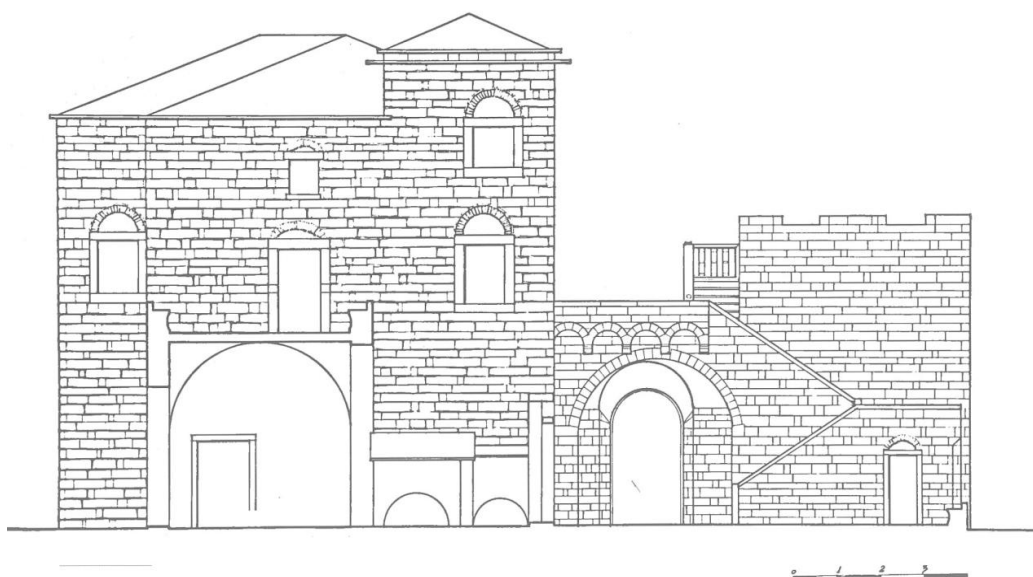
Η σημερινή όμως εικόνα του πύργου διαφέρει με αυτήν που είχε στο παρελθόν. Ένα μεγάλο κομμάτι της δυτικής του πλευράς έχει καταρρεύσει για άγνωστους λόγους. Σύμφωνα με το σχέδιο της κάτοψης (εικ 183) ο πύργος είχε την μορφή ενός κεφαλαίου Γ. Σήμερα έχει παραμείνει μόνο το κομμάτι που έχει πρόσοψη στο δρόμο. Οι νέοι ιδιοκτήτες του πύργου μετά τις διαδικασίες

αποκατάστασης του πύργου, έβαψαν το δυτικό τοίχο λευκό γιατί στο παρελθόν ο τοίχος αυτός ήταν εσωτερικός καθώς ο πύργος είχε και άλλα δωμάτια.

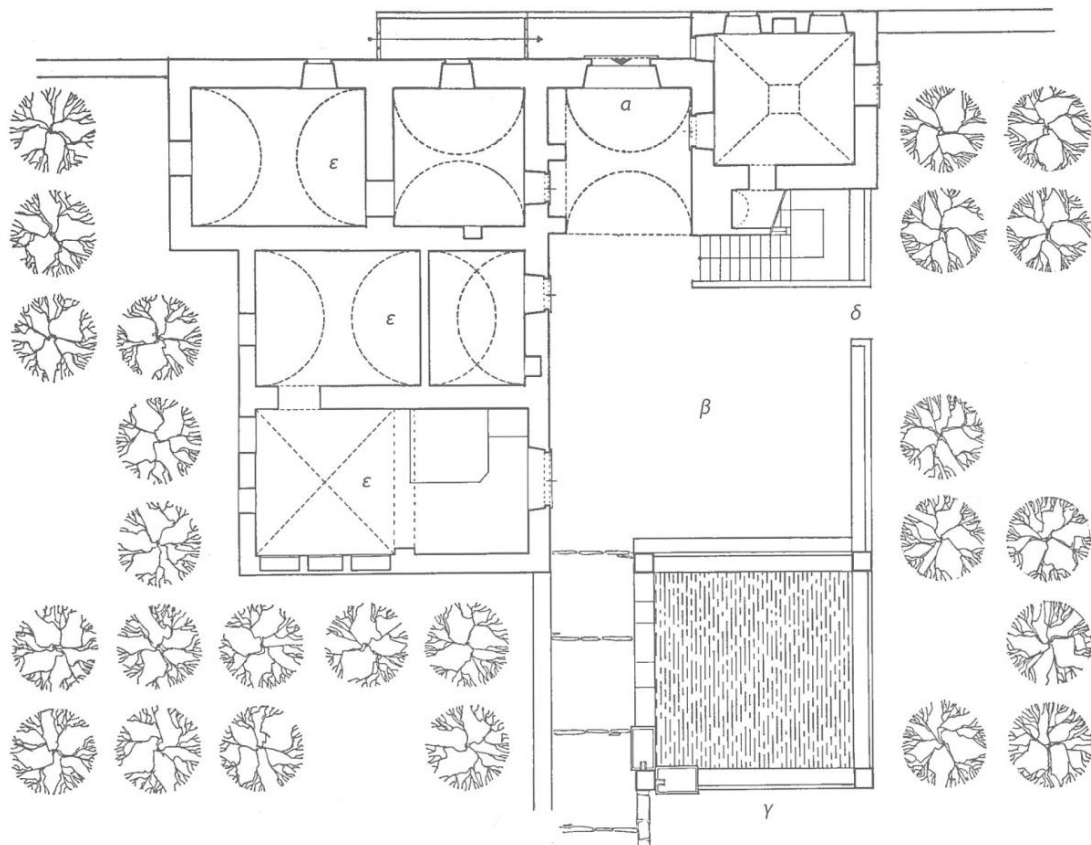
Ο Πύργος Πασπάτη έχει ιδιαίτερη αξία γιατί είναι ένας από τους λίγους σωζόμενους πύργους της περιοχής σε αρκετά καλή κατάσταση

Εικ 181. Όψη του Πύργου από το δρόμο (Ανατολικά), (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

Εικ 182. Η δυτική όψη του Πύργου, (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

Εικ 183. Η κάτοψη του ισογείου και του αλόγηρου, (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

Σημεία κάτοψης

α) αulόπορτα (κάτω από το τσαρδί)

β) βοτσαλωτή αυλή

γ) στέρνα

δ) είσοδος προς το περιβόλι

ε) βοηθητικοί χώροι ισογείου (αποθήκες, φούρνος κτλ)

Εικ 184. Ο πύργος Πασπάτη και η βοτσαλωτή αυλή ,(προσωπικό αρχείο)

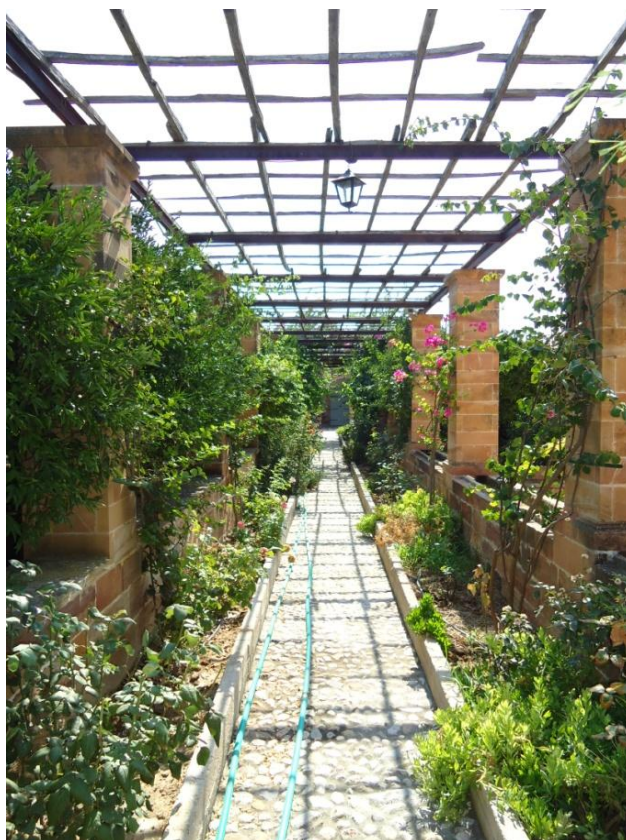
*Εικ185.Η πέτρινη σκάλα του πύργου Πασπάτη.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 186. Η εσωτερική όψη της αυλόπορτας
του Πύργου Πασπάτη.
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 187. Η στέργνατον πύργου Πασπάτη, (προσωπικό αρχείο)

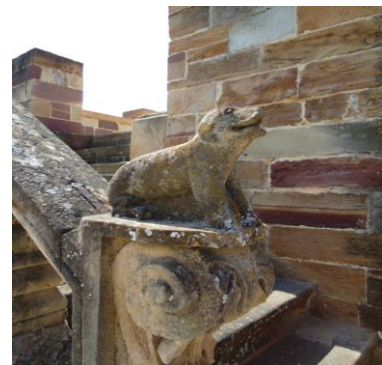
Εικ 188. Αλέα με πέτρινους πεσσούς και πέργκολα, (προσωπικό αρχείο)

*Εικ 189. Το τσαρδί του πύργου Πασπάτη με θέα το περιβόλι του κτήματος.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 190. Μικρή πέτρινη σκάλα στο τσαρδί
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 191. Λεπτομέρεια σκάλας :
πέτρινο λιονταράκι
(προσωπικό αρχείο)*

6.2 Ο Πύργος Καστέλι (Castelli)

Εικ 192. Όψη του πύργου Καστέλι από τον ποταμό (βόρεια), (Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009)

Ο Πύργος Καστέλι (εικ 192) βρίσκεται πάνω στον ποταμό Κοκκαλά, κοντά στο γεφύρι της Μαξιμίνας.

Ο Πύργος κτίστηκε την Γενοβέζικη περίοδο και άνηκε στην οικογένεια Καστέλι. Επί τουρκοκρατίας άλλαξε ιδιοκτήτες και κάποια στιγμή πέρασε στην κατοχή της οικογένειας Μέρμηγκα η οποία αργότερα το πούλησε σε εύπορο Χιώτη της Αιγύπτου. Ακούθησαν και άλλοι ιδιοκτήτες οι οποίοι όμως δεν κατόρθωσαν να αναστηλώσουν το κτήριο πιθανότατα για οικονομικούς λόγους.

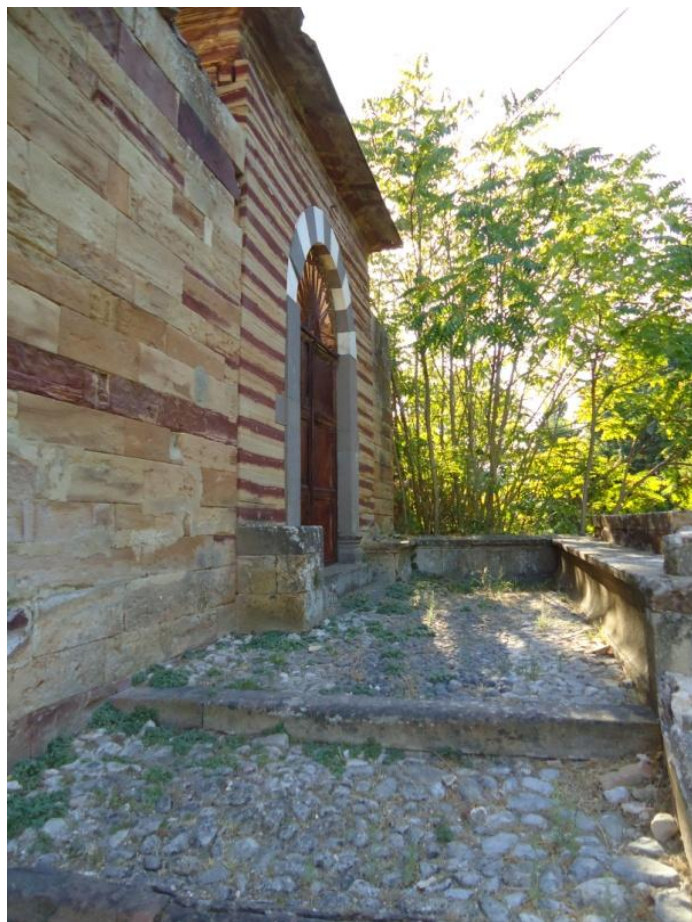
Το κτήμα Καστέλι έχει έκταση περίπου 13 στέμματα. Το περιβόλι δεν έχει εγκαταλειφθεί και φροντίζεται από επιστάτη. Αντίθετη εικόνα παρουσιάζει ο πύργος που έχει καταρρεύσει στο μεγαλύτερο κομμάτι του . Αν και ο αυλόγυρος είναι ερειπωμένος, παρόλ' αυτά είναι ευδιάκριτα τα βασικά του στοιχεία. Από τον ποταμό ανεβαίνει μια βοτσαλωτή ράμπα (εικ 193) που καταλήγει στην αυλόπορτα. Όπως έχει αναφερθεί στο τέταρτο κεφάλαιο ,τα κτήρια που βρίσκονταν κοντά σε ποταμό διέθεταν ράμπα που ξεκινούσε από την αυλόπορτα και κατέληγε στο ποτάμι το οποίο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες χρησιμοποιούνταν ως δρόμος. Έξω από την είσοδο υπάρχουν πέτρινα πεζούλια (εικ 193), χαρακτηριστική κατασκευή για τους πύργους που ήταν πάνω σε ποταμό(Αναιρούση ,Μυλωνάδης,2009).

Στον αυλόγυρο (εικ 196) υπάρχει ακόμα το μαγγανοπήγαδο (εικ 198) και από επάνω του απλώνεται μια μεγάλη πέργκολα. Η στέρνα (εικ 198) είναι ακριβώς δίπλα

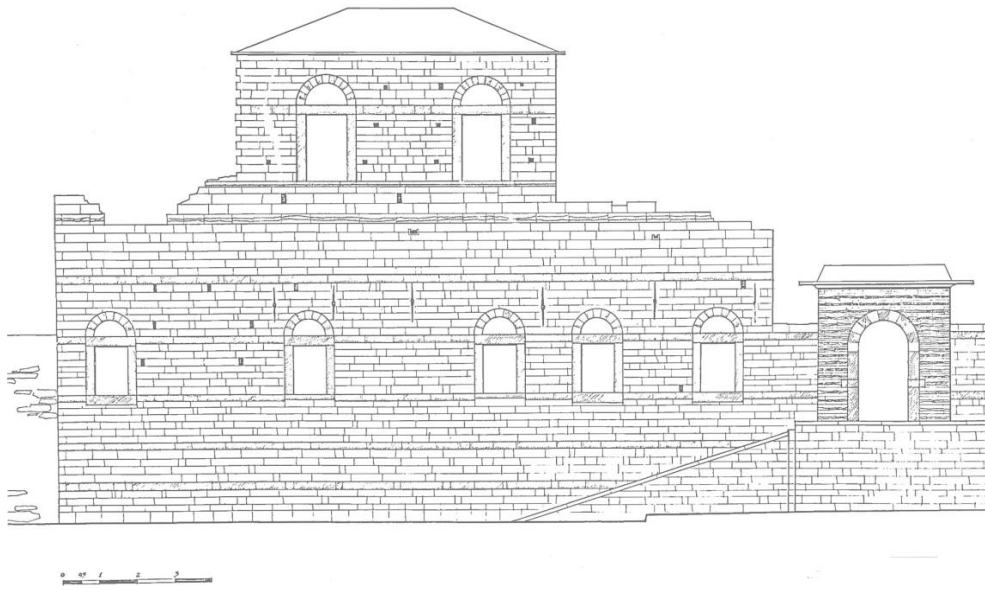
στο μαγγανοπήγαδο. Το περιβόλι βρίσκεται πίσω από τον πύργο στην ανατολική πλευρά του κτήματος. Όλο το κτήμα περιφράσσεται με ψηλούς πέτρινους τοίχους.

Το ισόγειο του κτηρίου είναι σε καλύτερη κατάσταση από τον επάνω όροφο που έχει καταρρεύσει σε πολλά σημεία. Το τσαρδί και η σκάλα είναι αρκετά κατεστραμμένα.

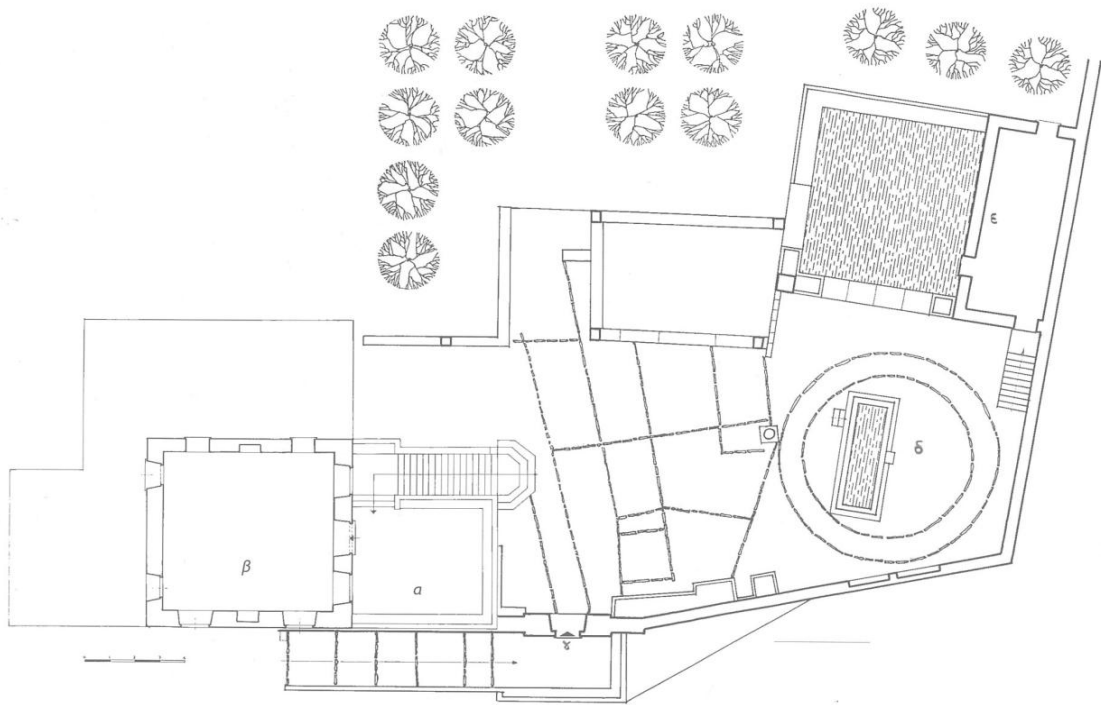
Στην πρόσοψη του κτηρίου υπάρχει τέλεια λαξευτή τοιχοποιία με οριζόντιες ζώνες από μια σειρά κόκκινου πορόλιθου σε τρία σημεία. Στην αυλόθυρα που στέκεται δίπλα στο κτήριο παρατηρείται η ίδια σύνθεση χρωμάτων (εικ 193).

Εικ 193. Ράμπα στρωμένη με βότσαλα που οδηγεί στην αυλόπορτα. Έξω από την αυλόπορτα υπάρχουν πέτρινες πεζούλες που χρησιμοποιούνταν ως καθιστικά.. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 195. Η όψη του πύργου Καστέλη από τον ποταμό, (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

Εικ 195. Η κάτοψη της αυλής του κτήματος Καστέλη, (Αναιρούση, Μυλωνάδης, 2009)

Κάτοψη αυλής

α: τσαρδί γ: αυλόπορτα ε: στέρνα

β: δωμάτια δ: μαγγανοπήγαδο

*Εικ 196. Ο εγκαταλελημένος αυλόγυρος
του κτήματος Καστέλι
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 197. Η εσωτερική όψη
της αυλόπορτας
(προσωπικό αρχείο)*

Εικ 198. Το μαγγρανοπήγαδο και η στέρνα στο κτήμα Καστέλι, (προσωπικό αρχείο)

6.3 Το κτήμα Καράλη

Το αρχοντικό Καράλη (εικ 199) βρίσκεται επί της οδού Αργέντη, κοντά στον Κοκκαλά ποταμό σχεδόν απέναντι από το Αργέντικο. Το αρχοντικό άνηκε στην εύπορη οικογένεια Καράλη. Μία από τις τελευταίες κληρονόμους υπήρξε η κυρία Θεανό Λικαρδοπούλου. Το κτήμα πέρασε στην ιδιοκτησία του κύριου Οδυσσέα Ξύδα ο οποίος ήταν επιστάτης ή όπως λέγεται στον Κάμπο ήταν ο «ανεστάτης» του κτήματος.

Το κτήμα Καράλη σήμερα έχει έκταση 12 στρέμματα . Στο παρελθόν αποτελούσε ένα πλήρως λειτουργικό κτήμα του Κάμπο, καθώς εκτός από το περιβόλι , διέθετε στάβλους, αποθήκες, και άλλες εγκαταστάσεις. Φυσικά την επίβλεψη όλων των εργασιών ,αναλάμβανε ο «ανεστάτης» όποιος διέμενε με την οικογένεια του όλο τον χρόνο σε ξεχωριστή μικρή οικία μέσα στο κτήμα.

Το αρχοντικό χτίστηκε το 1742 και είναι εξολοκλήρου κατασκευασμένο από θυμανούσικη πέτρα. Χαρακτηριστικά ο κτίστης που το δημιούργησε είναι ο ίδιος που κατασκεύασε την μεγάλη πέτρινη εκκλησία του Αγίου Στράτη στο χωριό Θυμανά της Χίου. Στον επάνω όροφο ήταν τα υπνοδωμάτια, το σαλόνι και η κουζίνα. Στο ισόγειο βρίσκονταν οι αποθηκευτικοί χώροι. Μία μεγάλη πέτρινη σκάλα (εικ 201) από την νότια πλευρά του κτηρίου κατεβαίνει στην αυλή.

Το κτήμα έχει δύο αυλόπορτες από την πλευρά του δρόμου. Η κεντρική αυλόπορτα (εικ 200) είναι μεγάλη και επιβλητική και οδηγεί στον αυλόγυρο. Ο αυλόγυρος βρίσκεται στην νότια πλευρά του αρχοντικού. Εκεί υπάρχει το μαγγανοπήγαδο , με το μαγγανόγυρο (εικ 206) . Δίπλα από το μάγγανο είναι η στέρνα (εικ 203) με το καθιστικό της (εικ 205). Το καθιστικό είναι λίγο πιο υπερυψωμένο από το επίπεδο του εδάφους και έχει τέσσερις μαρμαρίνους κίονες στις γωνίες του. Στην αυλή παρατηρείται πλούσια βλάστηση από μεγάλα πεύκα, και κυπαρίσσια και όλος ο χώρος είναι ιδιαίτερα σκιερός. Η δεύτερη πύλη είναι πιο μικρή και οδηγεί στον χώρο του επιστάτη. Εκεί βρίσκεται το πρώην κτήριο που διέμενε, μια μικρή αυλή και οι εγκαταστάσεις που ήταν οι στάβλοι.

Σήμερα το κτηρίου του αρχοντικού αποτελεί μόνιμη κατοικία του κυρίου Βεγγάλη Ξύδα ενώ ένα τμήμα του λειτουργεί και ως ξενώνας. Στο κτήμα είναι και οι εγκαταστάσεις παραγωγής των τοπικών προϊόντων της εταιρίας «Cítrus Άρωμα Μνήμης». Ένα αξιόλογο μουσείο για τα εσπεριδοειδή και την ιστορία του Κάμπου λειτουργεί από το 2008 στο ισόγειο του αρχοντικού.

Εικ 199. Η όψη του αρχοντικού Καράλη από τον δρόμο, (προσωπικό αρχείο)

Εικ 200.. Η αυλόπορτα του αρχοντικού Καράλη. Η συγκεκριμένη αυλόπορτα έχει κτιστεί από θυμανουσική πέτρα με έντονες τις κόκκινες αποχρώσεις. Εκατέρωθεν της πόρτας υπάρχουν πεζούλες που βοηθούσαν στο καβάλημα των ζώων. Η αυλόπορτα ήταν διακοσμημένη με τέσσερα πύλινα φυτόδοχεία . (προσωπικό αρχείο)

Εικ 201. Η πέτρινη σκάλα του αρχοντικού Καράλη. Η σκάλα καταλήγει στον αυλόγυρο ακριβώς δίπλα από την αυλόπορτα. Πύλινα φυτόδοχεία διακοσμούν την σκάλα στο επίπεδο του πρώτου και του τελευταίου σκαλοπατιού. (προσωπικό αρχείο)

Στο μουσείο Citrus που βρίσκεται στο ισόγειο του Αρχοντικού Καράλη υπάρχουν τα σχέδια της όψης και της κάτοψης του κτήματος της οικίας.

Εικ 202 . Σχέδια της κάτοψης και της όψης του Κτήματος, (μουσείο Citrus)

Το Αρχοντικό

Στο μέτωπο του κτήματος προς τον δρόμο

Στοιχεία μικρής αυλής (δεξιά)

- A οικία επιστάτη
- B. αποθήκες
- Γ. στάβλοι

Στοιχεία μεγάλης αυλής (αριστερά)

- A. αυλόπορτα
- B. μάγγανος με τον μαγγανόγυρο
- Γ. στέρνα
- Δ. καθιστικό δίπλα στην στέρνα
- E. αλέα με πέργολα ,προς το περιβόλι

Περιβόλι

Στο βάθος μετά την αλέα

*Εικ 203..Η στέρνα και στο βάθος ο μάγγανος
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 204 . Μαρμάρινοι κίονες και
οι γούρνες της στέρνας
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 205. Το πέτρινο καθιστικό δίπλα στην στέρνα. Στις γωνίες τέσσερις μαρμάρινοι
κίονες με περίτεχνα κιωνόκρανα στηρίζουν μικρή πέργκολα. (προσωπικό αρχείο)*

Το μαγγανοπήγαδο βρίσκεται κοντά στο περιβόλι. Το δάπεδο γύρω από τον μάγγανο έχει στρωθεί με μεγάλα βότσαλα . Ο μαγγανόγυρος όμως έχει πατημένο χώμα για να μπορεί το ζώο να περιστρέφεται.

Εικ 206. Το μαγγανοπήγαδο, με το εξαιρετικό πέτρινο σεντούκι. Περιμετρικά του μάγγανου διακρίνεται ο μαγγανόγυρος όπου γύριζε το ζώο και έθεται τον μάγγανο σε λειτουργία. Πίσω από τον μάγγανο απλώνεται το περιβόλι με τα εσπεριδοειδή. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 207. Αλέα με πέργκολα που ξεκινά μπροστά από την οικία και καταλήγει στο περιβόλι (προσωπικό αρχείο)

Εικ 208. Πορτοκαλιές στο περιβόλι του κτήματος Καράλη (προσωπικό αρχείο)

6.4 Το Αργέντικο

6.4.1 Η Ιστορία του κτήματος

Το 1346 κατεύθασε και εγκαταστάθηκε στη Χίο η οικογένεια Αργέντη. Ο αξιωματικός Argenti που ήταν αρχηγέρακας στο στρατό του γενοβέζικου βασιλιά και υπεύθυνος για την εκπαίδευση στο κυνήγι με γεράκια ενθουσιάστηκε με τη Χίο και ζήτησε να παραμείνει στο νησί. Έτσι ανέλαβε την διοίκηση της εταιρίας Mahona που διαχειριζόταν τις εμπορικές δραστηριότητες του στρατού και ενημέρωνε το βασιλιά. Ο στρατηγός Argenti κατάφερε να γραφτεί στο βιβλίο των ευγενών Libro 'D Oro της Γένοβας, του δόθηκε ο τίτλος του Μαρκησιού και μαζί η άδεια να κυβερνήσει το νησί (Φυλλάδιο Αργέντικον).

Αρχικά η μόνιμη κατοικία της οικογένειας ήταν στο Κάστρο της πόλης ενώ στη περιοχή του Κάμπου βρισκόταν η εξοχική τους κατοικία. Η τελευταία είναι το σημερινό κτήμα, μία έκταση πλούσια σε υπόγεια νερά και ένα καταπράσινο τοπίο από εσπεριδοειδή (Φυλλάδιο Αργέντικον).

Το 1550 επιδέξιοι κτίστες κατασκεύασαν από θυμανούσικη πέτρα το πρώτο σπίτι, το «Παλάτσο» (Palazzo) (εικ 209). Το σπίτι διέθετε λιτή τραπεζαρία, κουζίνα, κελάρια και αποθήκες. Αργότερα το κτήμα περιφράχτηκε με ψηλούς πέτρινους μαντρότοιχους. Η παραγωγή στο κτήμα είναι ανοδική και οι εξαγωγές των πορτοκαλιών στη Ρωσία αυξάνονται, προσφέροντας στην οικογένεια μεγάλα εισοδήματα. Χαρακτηριστικά 5 τεμάχια πορτοκάλια κόστιζαν τότε μία ταλιά και είχαν αξία ενός χρυσού νομίσματος. Στο περιβόλι οι εργασίες συνεχίζονταν και σύντομα κτίστηκαν δύο ακόμα πετρόχιστα κτίρια για την οικογένεια και τους επιστάτες. Ταυτόχρονα διαμορφώθηκε ο κήπος που είναι Λιγουριανού τύπου και στα παρτέρια του υπήρχαν όλα σχεδόν τα φυτά του νησιού. Ανάμεσα στους εξαιρετικούς βοτσαλοτούς διαδρόμους φυτεύθηκαν 42 διαφορετικά είδη τριανταφυλλιών. Ο κήπος διέθετε πολλά σκιερά μέρη, κατάλληλα για την ανάπαυση των περιπατητών. Η άρδευση του περιβολιού εξασφαλιζόταν με μεγάλα μαγγανοπήγαδα και στέρνες (Φυλλάδιο Αργέντικον).

*Εικ 209. Το κτήριο Palazzo, αποτέλεσε την πρώτη κατοικία της οικογένειας Αργέντη ,
(προσωπικό αρχείο)*

Η επίθεση των Οθωμανών στην οικογένεια και ο τραγικός σεισμός του 1881 ανάγκασαν την οικογένεια Αργέντη να φύγει στην Ιταλία. Η οικογένεια, όμως, στήριξε τον αγώνα των Ελλήνων για ελευθερία και αυτό έφερε σαν αποτέλεσμα τον απαγχονισμό τριών μελών της από τους Οθωμανούς, ο ένας εκ των οποίων βρήκε τραγικό τέλος μαζί με τον Πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε στην Κωνσταντινούπολη .

Εικ 210. Προτομές των Αργέντιδων , (προσωπικό αρχείο)

Στις αρχές του 1900 ο Φίλιππος Αργέντης που ήταν ενημερωμένος για την ύπαρξη του κτήματος από τους γονείς του και τους παππούδες του, γύρισε στη Χίο και προσπάθησε να αποκαταστήσει τον χώρο. Για να το πετύχει αυτό έφερε μαζί του τον αρχιτέκτονα Arnold Smith, ειδικό στη μεσαιωνική γενοβέζικη αρχιτεκτονική και ξεκινούν μαζί τις εργασίες αναστήλωσης. Ξαναχτίστηκαν όλα τα κτίρια εκτός του

αρχικού «Παλάτσο» λόγω της ιδιαιτερότητάς του και του κόστους του. Ο κήπος διαμορφώθηκε πάλι στα πρότυπα του Λιγουριανού τύπου και ανακατασκευάστηκαν οι βοτσαλωτές αυλές και τα πέτρινα μονοπάτια. Η μεγάλη στέρνα και ο μάγγανος επενδύθηκαν με πεντελικό μάρμαρο και πάνω σε αυτό χαράχθηκαν χειροποίητα σκαλίσματα. Τα έξοδα, όμως, των παραπάνω εργασιών ήταν τόσο μεγάλα και η αποκατάσταση διακόπτεται δίχως το κτήμα να επανέλθει πλήρως στην αρχική του μορφή (Φυλλάδιο Αργέντικον) .

Στην δεκαετία του 80 και ως τα μέσα της δεκαετίας του 90 ιδιοκτήτης του κτήματος γίνεται ο γιος του Φίλιππου, Lorenzo Argenti, ο οποίος το λειτούργησε ως ξενώνα και για αρκετό διάστημα εκεί στεγαζόταν το Ιταλικό προξενείο. Την πύλη του Αργέντικον πέρασαν πολλές διασημότητες της εποχής εκείνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό όπως πρόεδροι και πρωθυπουργοί κρατών, ακόμα και βασιλείς (Φυλλάδιο Αργέντικον).

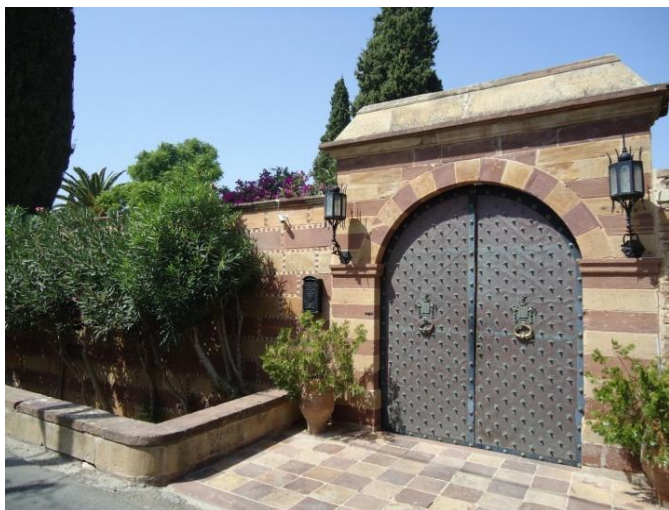
Το 1995 το κτήμα αγοράστηκε από τον Έλληνα εφοπλιστή κ Λουκά Κτιστάκη και άρχισε μία δεκαετία ανάπλασής του. Για τις εργασίες αποκατάστασης χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες, γκραβούρες και βιβλία της εποχής καθώς, επίσης, και μαρτυρίες ανθρώπων που είχαν σχέση με τον χώρο στο παρελθόν. Στόχος του νέου ιδιοκτήτη ήταν η επαναφορά του κτήματος όσο πιο κοντά γινόταν στην αρχική του μορφή(Φυλλάδιο Αργέντικον).

*Εικ 211,212 .Διάδρομος με αγάλματα και τμήμα της αυλής μπροστά από το Palazzo.
(προσωπικό αρχείο)*

6.4.2 Η δομή του κτήματος

Το κτήμα Αργέντη βρίσκεται 4 km από το κέντρο της πόλης επί της οδού Αργέντη και έχει συνολική έκταση 32 στρεμμάτων. Είναι περιφραγμένο με πέτρινο τοίχο από την τοπική θυμιανούσικη πέτρα σε κόκκινες και λευκές αποχρώσεις. Ανατολικά από την πλευρά του δρόμου υπάρχει μια τάφος. Το κτήμα περιμετρικά διαθέτει 4 μεγάλες και 2 μικρότερες πόρτες που είναι κατασκευασμένες από ξύλο μασίφ, ενώ η εξωτερική τους πλευρά είναι από μπρούτζο και χαλκό και διακοσμημένη με το οικόσημο της οικογένειας. Στο θυρέο αναγράφεται το ρητό «σπεύδαι βραδέως» και αποτελεί το μοναδικό ρητό σε οικόσημο οικογένειας της ιταλικής αριστοκρατίας γραμμένο στα ελληνικά(Φυλλάδιο Αργέντικον).

Εικ 213. Μία από τις αυλόπορτες του Αργέντικου
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 214. Το οικόσημο με την
επιγραφή «σπεύδαι βραδέως»
(προσωπικό αρχείο)

Όταν περάσει κάποιος την κεντρική αυλόπορτα (εικ 213) αντικρίζει τα κτίρια τα οποία χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν ως βοηθητικοί χώροι ενώ ένα από αυτά λειτουργούσε ως πλυσταριό. Στους εξωτερικούς τοίχους του κτηρίου υπάρχουν ακόμα οι πέτρες που άπλωναν να σχοινιά για να στεγνώσουν τα ρούχα.

Στη νοτιοδυτική πλευρά του κτήματος, που συνορεύει με τον Κοκκαλά ποταμό κτίστηκε μετά το σεισμό του 1881 η δεύτερη κατοικία της οικογένειας (εικ 215). Οι εντυπωσιακές καμάρες, οι εξώστες σε επίπεδα που εξασφαλίζουν θέα από ψηλά και η πέτρινη σκάλα είναι μερικά από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που προδίδουν την ιταλική επιρροή. Η λαξευτή τοιχοποιία του κτηρίου έχει οριζόντιες ζώνες από κόκκινους και μπεζ πωρόλιθους. Την ίδια τοιχοποιία εμφανίζει και η αυλόπορτα (εικ

216) που έχει πρόσοψη από την πλευρά του ποταμού. Η αυλή είναι στρωμένη με πέτρες σε κόκκινες και μπλε αποχρώσεις. Δίπλα από το κτήριο υπάρχουν λουτρά της Οθωμανικής περιόδου.

*Εικ 215. Το νέο σπίτι των Αργέντιδων
μετα τον σεισμό του 1881.
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 216. Εσωτερική όψη αυλόπρτας
(προσωπικό αρχείο)*

Ένα πιο μικρό κτήριο μέσα στο περιβόλι είναι εξωτερικά επενδυμένο με πυργούσικα ξηστά. Εκεί κοντά υπάρχει το χαρακτηριστικό καμπούσικο αρδευτικό σύστημα με το μαγγανοπήγαδο (εικ 217) μία στέρνα με το καθιστικό της. Το συγκεκριμένο καθιστικό (εικ 218) είναι ένα από τα πιο μεγάλα που υπάρχουν στην περιοχή. Από επάνω μια μεγάλη πέργκολα με κληματαριά προσφέρει ευεργετική σκιά. Το δάπεδο στην μεγαλύτερη του επιφάνεια διακοσμείται με βοτσαλωτά.

*Εικ 217 .Ένα μαρμάρινο πηγάδι και στο βάθος ο μάγγανος με την στέρνα .
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 218. Η στέρνα και δίπλα της το μεγάλο καυστικό. Στα νερά
της στέρνα καλλιεργούνται νούφαρα.ποικίλων αποχρώσεων. (προσωπικό αρχείο)*

Η πιο εντυπωσιακή εικόνα του Αργέντικου είναι αναμφίβολα ο χώρος της κεντρικής αυλής (εικ 219). Εκεί βρίσκεται και το πρώτο σπίτι της οικογένειας, γνωστό ως «Παλάτσο» (Palazzo). Στην αυλή υπάρχει μια μαρμάρινη στέρνα(εικ 221), με το μαγγανοπήγαδο της (εικ 220). Επίσης διακρίνονται προτομές των Αργέντηδων, και πολλά περίτεχνα παρτέρια.Το δάπεδο και οι διάδρομοι κίνησης φέρουν σχέδια από μαύρα και άσπρα βότσαλα. Ο χώρος της αυλής είναι ιδιαίτερα

σκιερός λόγω της μεγάλης πέργκολας με την κληματαριά και των δένδρων. Πορτοκαλιές και νεραντζιές είναι φυτεμένες στα βοτσαλωτά δάπεδα σε γραμμικές φυτεύσεις γύρω από την στέρνα.

Εικ 219. Η κεντρική αυλή. Τα δάπεδα της είναι στρωμένα με περίτεχνα βοτσαλωτά. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 220. Ο μάγγανος. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 221. Η στέρνα, επενδυμένη με πεντελικό μάρμαρο (προσωπικό αρχείο)

Στο νότιο τμήμα του κτήματος, έχουν διαμορφωθεί πολλά παρτέρια με αρωματικά φυτά και θάμνους. Εντυπωσιακό σημείο αποτελεί ένα περίτεχνο μαρμάρινο πηγάδι, με μία μικρή στέρνα πλάι του (εικ 222). Ένα μικρό θερμοκήπιο (εικ 223) υπάρχει στην δυτική πλευρά του κτήματος. Ο σκελετός του θερμοκηπίου είναι πέτρινος, έχει δύο μεγάλα παράθυρα ενώ όλη η οροφή είναι γυάλινη.

*Εικ 222. Αντανάκλαση πηγαδιού
στα νερά της στέρνα
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 223. Το θερμοκήπιο
(προσωπικό αρχείο)*

Η ιταλική αρχιτεκτονική έχει επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίον έχουν σχεδιαστεί οι κήποι και οι αυλές του Αργέντικου . Υπάρχουν πέργκολες, περιστύλια αγάλματα και προτομές . Τα παρτέρια είναι σε επίπεδα ενώ από τα μεγάλα μπαλκόνια των κτηρίων γίνεται ορατή η αυλή και το περιβόλι. Χρησιμοποιούνται τοπικά υλικά ώστε να ενσωματώνεται η κατασκευή στο τοπίο. Μέσα στο κτήμα υπάρχουν χώροι αυτοτελούς λειτουργίας που είναι όμως συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Το νερό λειτουργεί ως πόλος έλξης και υπάρχει σε αρκετά σημεία. Ο πλούτος της οικογένειας Αργέντη αναδεικνύεται και προβάλλεται με εντυπωσιασμό. Εμφαίνει και αρκετά στοιχεία των ισλαμικών κήπων όπως, οι βοτσαλωτές αυλές με τις μαύρες και άσπρες κροκάλες, η εναλλαγή της κόκκινης και μπέζ θυμιανούσικης πέτρας στα κτήρια και τις αυλόπορτες (εικ 215), το στοιχείο του νερού, (στέρνες ,πηγάδια) (εικ 217,εικ 221,εικ 222), και το συνολικό σκηνικού ενός έγκλειστου κήπου πίσω από τους μεγάλους πέτρινους μαντρότοιχους (εικ 213).

6.4.3 Το φυτικό υλικό του κτήματος

Μέσα από το βιβλίο της Λίνας Τομάζου- Τέττερη «Θυμάμαι στο Αργέντικο» αντλούμε πολλές πληροφορίες για το φυτικό υλικό που είχε το κτήμα στα τέλη του 20^ο αιώνα .

Τα σοκάκια γύρω από το Αργέντικο ήταν γεμάτα δέντρα και δροσιά από τη σκιά τους. Μέσα στο κτήμα ήταν μια απέραντη έκταση από νερατζιές, μανταρινιές, πορτοκαλιές και λεμονιές. Πάνω από κάθε στέρνα και μαγγανοπήγαδο υπήρχε πέργκολα με άμπελο. Πανύψηλες φλαμουριές μοσχοβολούσαν την άνοιξη ενώ οι τριανταφυλλιές ήταν τόσες πολλές και τα άνθη τους είχαν πολλά χρώματα. Χαρακτηριστικά ήταν φυτεμένο ένα είδος σπάνιας ροζ εύωσμη τριανταφυλλιά. Επίσης, πολλές ροδοδάφνες, αρωματικά φυτά και καρποφόρα δέντρα όπως καρυδιές ήταν στο περιβόλι. Στα νερά των στερνών ευδοκιμούσαν νούφαρα και γύρω από αυτές έτρεχαν άσπρες πάπιες. Χιώτικα γιασεμιά απλώνονταν πάνω στους πετρόκτιστους τοίχους και σε άλλα σημεία του κήπου

Η εικόνα του Αργέντικου, σήμερα, δεν διαφέρει πάρα πολύ από τότε. Τα βασικά φυτικά είδη που υπάρχουν εδώ καθ και σε άλλους κήπους αρχοντικών του Κάμπου παρουσιάζονται στις ακόλουθες φωτογραφίες.

- Στο περιβόλι είναι φυτεμένες εκατοντάδες πορτοκαλιές ,λεμονιές, οι μανταρινιές και νεραντζιές (εικ 225). Πολλά διακλαδιζόμενα μονοπάτια οδηγούν σε διάφορα σημεία του. Σε μερικά μονοπάτια υπάρχουν μπορντούρες από ψαλιδισμένες αγγελικές (εικ 224).

*Εικ 224. Διάδρομοι κίνησης
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 225. Πορτοκαλιές στο περιβόλι
του Αργέντικου
(προσωπικό αρχείο)*

• Ο κήπος στο νότιο τμήμα του κτήματος έχει δεκάδες παρτέρια με αρωματικά (εικ 226) φυτά, ροδόνες (εικ 227) και φοίνικες. Ανάμεσα στα παρτέρια έχουν σχεδιαστεί στενά μονοπάτια κάθετα μεταξύ τους. Μπροστά από τους τοίχους υπάρχουν γραμμικές φυτεύσεις από κυπαρίσσια.

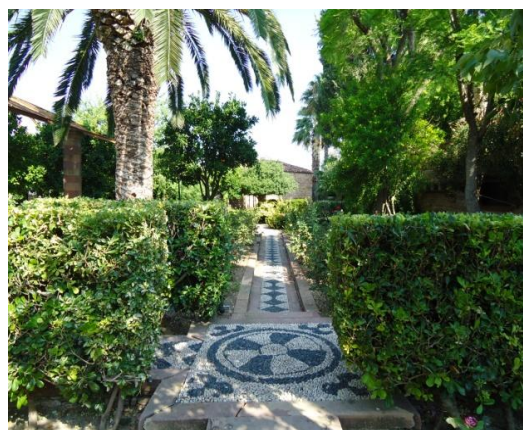
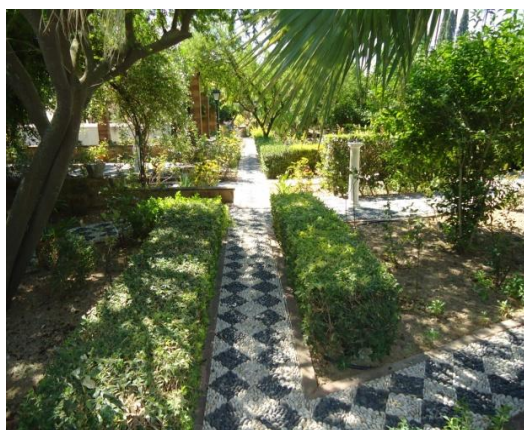

*Εικ 226. Παρτέρια με αρωματικά φυτά
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 227. Παρτέρια με τριανταφυλλίες
(προσωπικό αρχείο)*

• Στην κεντρική αυλή είναι σχεδιασμένα παρτέρια με τριανταφυλλίες. Κατά μήκος των βοτσαλωτών διαδρόμων υπάρχουν μπορντούρες με ψαλιδισμένες αγγελικές (εικ 228, εικ 229). Ψηλά δένδρα όπως φοίνικες προσφέρουν σκιά, ενώ εσπεριδοειδή είναι φυτεμένα γραμμικά στα βοτσαλωτά δάπεδα γύρω από την μαρμάρινη στέρνα.

*Εικ 228,229. Ψαλιδιζόμενες αγγελικές κατά μήκος των βοτσαλωτών διαδρόμων .
(προσωπικό αρχείο)*

• Στα νερά της στέρνας καλλιεργούνται υδροχαρή φυτά όπως νούφαρα (εικ 230). Οι πέργκολες καλύπτονται με αναρριχόμενα φυτά όπως κληματαριές, μπουκανβίλιες και χιώτικα γιασεμιά. Στην τάφρο που βρίσκεται πάνω στον δρόμο είναι φυτεμένες

γραμμικά δεκάδες πικροδάφνες. Πικροδάφνες υπάρχουν σε γραμμική φύτευση ή μεμονωμένες και στους κήπους του κτήματος (εικ 231).

*Εικ 230. Η στέρνα με τα νούφαρα και αναριχόμενα φυτά
(προσωπικό αρχείο)*

*Εικ 231. Πικροδάφνες
(προσωπικό αρχείο)*

- Δενδροστοιχίες από κυπαρίσσια προστατεύουν τα εσπεριδοειδή από τους δυνατούς ανέμους (εικ 232,εικ 234). Τα κυπαρίσσια είναι κυρίως περιμετρικά του περιβολιού μπροστά από τους ψηλούς μαντρότοιχους αλλά και μέσα στο κτήμα.

*Εικ 232,234. Ψηλά κυπαρίσσια προστατεύουν το περιβόλι από τους ανέμους.
(προσωπικό αρχείο)*

Κεφάλαιο 7:Το φυτικό υλικό του Κάμπου

7.1 Φυτά της αυλής

Τα στοιχεία για το φυτικό υλικό μιας καμπούσικης αυλής τους προηγούμενους αιώνες δεν είναι πολλά. Οι περισσότερες αναφορές των περιηγητών γίνονται για τις μεγάλες εκτάσεις που καλύπτονται από εσπεριδοειδή. Κάποια από τα φυτά που χρησιμοποιούνταν στο μακρινό παρελθόν ήταν τα εξής:

- Κουκουναριά

Σε παλιά φωτογραφία (εικ 235) που απεικονίζει τον Πύργο των Αργέντηδων πριν τον σεισμό του 1881 παρατηρούνται στο βάθος δύο μεγάλα δέντρα κουκουναριάς.

Εικ 235. Φωτογραφία που απεικονίζει την πρώτη κατοικία των Αργέντιδων ,στο βάθος υψώνονταν δύο κουκουναριές, (Συλλογικό Έργο, 2008)

- Πεύκα

Ο Άγγλος John Covel το 1677 αναφέρεται στις εξοχικές κατοικίες της περιοχής όπου έμεινε για δέκα ημέρες. « Εκ των πύργων των Ελλήνων ή Φράγκων ο κάλλιστος ανήκει εις τινά των Ιουστινιάν...είναι δε η οικογένεια αυτή η πρώτη της Χίου...η οποία οικία ήτο εκτισμένη με μεγαλοπρέπεια, με πλήθος πεύκων και άλλων δένδρων δια σκιά και τέρψη, ...» (Συλλογικό Έργο, 2008).

● Άμπελος ή Κληματαριά

Ο Richard Pococke (1739) -Άγγλος περιηγητής- γράφει ότι επάνω στους στύλους στηρίζονται κληματαριές σε πέργκολες και εκατέρωθεν τους εκτείνονται τα περιβόλια (Smith,1962).

Σύμφωνα με τον Julien Galland (1747) μέσα στο κτήμα υπάρχει στέρνα, που στις γωνίες της έχει τέσσερις στύλους από κόκκινες και λευκές πέτρες, οι οποίες στηρίζουν πέργκολα με άμπελο (Smith,1962).

Ο Γάλλος Francois Perilla που ήρθε στην Χίο το 1928 αναφέρει ότι τα κτήματα διαθέτουν αμπέλους (Francois Perilla ,2009).

● Κυπαρίσσι

Ο William Wittman (1800) αναφέρει ότι κήποι παρέχουν τους πιο εκλεκτούς καρπούς και στολίζονται με συστοιχίες από ψηλά κυπαρίσσια (Smith,1962).

● Φοίνικες

Ο Vicomte de Marcellus που φιλοξενήθηκε γύρω στον 19^ο αιώνα στην οικία του πλούσιου έμπορα Ροδοκανάκη περιγράφει ότι η πρώτη εικόνα που αντίκρισε ήταν μερικοί φοίνικες (Smith,1962).

● Τριανταφυλλιές

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο βοτανολόγος Guillaume Antoine Olivier περιγράφει τον πλούτο των καλλιεργειών «...τα βλέματα φέρονται με περισσότερον ευχαρίστησιν προς την πεδιάδα...εξαιρετικά γόνιμον, κεκαλυμμένην από ωραίας εξοχικάς κατοικίας κοσμημένην από κήπους...Η τριανταφυλλέα καλλιεργείται παντού.» (Smith,1962).]

Σήμερα παρατηρούνται στον Κάμπο ορισμένα φυτά που διαμορφώνουν μια εικόνα που χαρακτηρίζει την περιοχή. Παράλληλα ορισμένα από αυτά τα φυτικά είδη (Κουκουναριές, κυπαρίσσια, αρωκάριες, φοίνικες κ.α) είναι τόσο ογκώδη που χρονολογούνται γύρω στις αρχές του αιώνα . Τα πιο συχνά εμφανιζόμενα φυτά στις καμπούσικες αυλές είναι τα εξής:

7.1.1 Αειθαλή Δένδρα

Στο κέντρο της αυλής υπάρχει συχνά ένα μεγάλο δένδρο (Κουκουναριά, πεύκο, ψευδοπιπεριά κ.α) που προσφέρει σκιά. Κοντά στους μαντρότοιχους είναι φυτεμένα κυρίως κυπαρίσσια για προστασία των καλλιεργείων από τον άνεμο και για να αποτρέψουν τα αδιάκριτα βλέμματα περαστικών.

Κουκουναριά , *Pinus pinea* (οικ Pinaceae)

Η κουκουναριά (εικ 236), (εικ 237) είναι αιθαλές δένδρο με ύψος που φθάνει και έως τα 20 m Έχει πυκνή και ζωηρή βλάστηση σε σχήμα ομπρέλας. Τα φύλλα του είναι βελονοειδή και έχουν ανοιχτό πράσινο χρώμα. Το δένδρο ανθίζει την άνοιξη και παρουσιάζει κανονικό ρυθμό ανάπτυξης(Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου, Ευθυμιάδου ,Τσιγκριστάρης,2002), (Μπισμπίκης, 2007). Αναπτύσσεται σε όλα τα εδάφη αλλά προτιμά τα ελαφρά και πιο ηλιόλουστα. Η κουκουναριά παγώνει στους -20 C αντέχει στον δυνατό αέρα, την ξηρασία και τα υδροσταγονίδια της θάλασσας (Μπισμπίκης, 2007).

Δένδρα κουκουναριάς υπάρχουν μεμονωμένα, μπροστά από το κτήριο της οικίας στους προαύλιους χώρους των αρχοντικών όπως π.χ στο Μαυροκορδάτικο, Μαχαιράδικο, Γκίζικο, Αργέντικο, Μηταράκι, Μέρμηγκα (νην οικία Κολάκη),στα κτήματα Περλέα και Καράβα στον Πύργο των Μαυροκορδάτων, στο αρχοντικό της «Εγγλέζας» κ.α

Εικ236.Κουκουναριά στην αυλή του Γκίζικου
(προσωπικό αρχείο)

Εικ 237.Κουκουναριά μπροστά από τον
Πύργο των Μαυροκορδάτων.
(προσωπικό αρχείο)

Πεύκη η κοινή ,*Pinus halepensis* (οικ Pinaceae)

Πρόκειται για αειθαλές δένδρο , κωνοφόρο με ακανόνιστο σχήμα. Το φύλλωμα του είναι αρωματικό ανοιχτοπράσινο από μακριές εύκαμπτες βελόνες. Αναπτύσσεται σε όλα τα εδάφη ακόμα και στα πιο άγονα. Είναι ανθεκτικό στην ξηρασία και τον αέρα. Είναι το κατεξοχήν πεύκο της ελληνικής χλωρίδας (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου ,Ευθυμιάδου, Τσιγκριστάρης,2002), (Μπισμπίκης, 2007).

Πεύκα υπάρχουν στο κτήμα Καράβα , στα αρχοντικά Καράλη, (Citrus), Ζερβούδη, Στάγγαλα, Καλβοκορέση,

Κυπαρίσσι κοινό οριζοντιόκλαδο *Cupressus sempervirens 'horizontalis'* (οικ Cupressaceae)

Είναι αειθαλές κωνοφόρο δένδρο (εικ 238), με όρθια πυραμιδοειδή μορφή. Το φύλλωμα του είναι σκούρο πράσινο και αρωματικό. Αρχικά εμφανίζει γρήγορο ρυθμό ανάπτυξης αλλά αργότερα γίνεται αργός. Το δένδρο δεν έχει ιδιαίτερες απαιτήσεις σε έδαφος . Είναι αρκετά ανθεκτικό στις δύσκολες καιρικές συνθήκες όπως στην ξηρασία, στους δυνατούς ανέμους και τις υψηλές ή χαμηλές θερμοκρασίες (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου ,Ευθυμιάδου ,Τσιγκριστάρης,2002).

Στα αρκετά κτήματα του Κάμπου είναι φυτεμένα μεμονωμένα μέσα στην αυλή ή σε γραμμική φύτευση κοντά στο πέτρινο τοίχο του αυλόγυρου. Αυτού του είδους κυπαρίσσια υπάρχουν στο Σταγγάλικο, στο Μηταράκι, στο Ράλλικο, στα κτήμα Μέρμηγκα (νην οικία Κολάκη), και Καράβα, στα αρχοντικά Καράβα, Καράλη (σήμερα Citrus) κ.α

Εικ 238.. Κυπαρίσσι κοινό οριζοντιόκλαδο στο κτήμα Μέρμηγκα (νην οικία Κολάκη).
(προσωπικό αρχείο)

**Κυπαρίσσι κοινό ορθόκλαδο *Cupressus sempervirens pyramidalis*, (οικ
Cupressaceae)**

Είναι δένδρο αειθαλές (εικ 239) με ύψος που φθάνει τα 15 m. Τα φύλλα του είναι πολύ πυκνά και έχουν σκούρο πράσινο χρώμα. Ο ρυθμός ανάπτυξης του είναι γρήγορος αρχικά και αρχικά και αργός στην συνέχεια. Το συγκεκριμένο είδος αντέχει σε όλα τα εδάφη και δεν έχει ιδιαίτερες απαιτήσεις. Αντέχει στην ξηρασία, τους ισχυρούς ανέμους και τις υψηλές θερμοκρασίες. Η καλλωπιστική του αξία οφείλεται στο σχήμα του, στο ύψος του και τον χρωματισμό των φύλλων του που δημιουργεί χρωματικές αντιθέσεις στον περιβάλλοντα χώρο (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου ,Ευθυμιάδου ,Τσιγκριστάρης,2002)].

Το κοινό ορθόκλαδο κυπαρίσσι είναι το δένδρο με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στην περιοχή του Κάμου. Η θέσεις φύτευσης του είναι αφενός στον χώρο της αυλής και αφετέρου κατά μήκος των μαντρότοιχων του κτήματος για την προστασία του από τους δυνατούς ανέμους και τα υδροσταγωνίδια της θάλασσας. Κυπαρίσσια υπάρχουν στα κτήματα Καραβά, Μέρμηγκα (νην οικία Κολάκη) ,Καλβοκορέση, Αργέντη, στο Σταγγάλικο στο Ράλλικο, στον πύργο Μαυροκορδάτων, στο Αργέντικο Μέρμηγκα (νην οικία Κολάκη) κ.α

Εικ 239.Κυπαρίσσια ορθόκλαδα κατά μήκος του μαντρότοιχου στο Καλβοκορέσικο. (προσωπικό αρχείο)

Αρωκάρια υψικάρινος *Araucaria exelsa* (οικ *Araucariaceae*)

Η αρωκάρια (εικ 240) είναι αειθαλές κωνοφόρο δένδρο. Το ύψος της μπορεί να υπερβεί τα 50 m αλλά συνήθως πλησιάζει τα 10-20 m. Έχει πυραμοειδές σχήμα με σκούρα πράσινα φύλλα που έχουν βελονοειδή μορφή . Είναι φυτό ανθεκτικό στις ξηροθερμικές συνθήκες, και στους θαλάσσιους ανέμους αλλά ευαίσθητο στο ψύχος. Παρουσιάζει πολύ αργό ρυθμό ανάπτυξης[(Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου ,Ευθυμιάδου ,Τσιγκριστάρης,2002), (Μπισμπίκης , 2007).

Πολύ μεγάλα δένδρα αρωκάριας υπάρχουν σε πολλά σημεία της πόλης της Χίου και στην πεδιάδα του Κάμπου. Συγκεκριμένα στο αρχοντικό Στάγγαλα είναι φυτεμένη μία από τις πιο παλιές αρωκάριες της περιοχής όπως μαρτυρεί το ύψος και η διάμετρος του κορμού του δένδρου.

Το συγκεκριμένο είδος δένδρου υπάρχει και στους κήπους των κτήματων Ράλλη, Μέρμηγκα (νην οικία Γαλάτουλα),Καλβοκορέση , Καράβα , στο Γκίνικο, στο πρώην αρχοντικό Ανδρέα Πετροκόκκνου κ.α

Εικ 240. Η αρωκάρια στην βοτσαλωτή αυλή του Σταγγάλικου (προσωπικό αρχείο)

Εικ 241. Αρωκάρια που επέζησε από παγωνιά στο Γκίνικο. (προσωπικό αρχείο)

Ψευδοπιπεριά, *Pistacia lentiscus* (οικ Anacardiaceae)

Πρόκειται για αειθαλές δένδρο (εικ 242) με εντυπωσιακό, πράσινο σύνθετο φύλλωμα. Το δένδρο ανθίζει από τον Μάιο μέχρι τον Ιούνιο. Τα λευκό-κίτρινα άνθη του διαδέχονται κόκκινοι κρεμαστοί καρποί που παραμένουν στο δένδρο μέχρι το τέλος του φθινοπώρου. Παρουσιάζει σχετικά γρήγορο ρυθμό ανάπτυξης. Η ψευδοπιπεριά αναπτύσσεται σχεδόν σε όλα τα εδάφη και προτιμά τις ηλιαζόμενες θέσεις. Αντέχει την ξηρασία και τους δυνατούς ανέμους (Μπισμπίκης, 2007).

Το δένδρο είναι φυτεμένο σε αρκετούς αυλόγυρους προσφέροντας ευεργετική σκιά. Ψευδοπιπεριές υπάρχουν στις αυλές των αρχοντικών Μέρμηγκα (νην οικία Γαλάτουλα), Καράβα, στο Σταγγάλικο, στο Μηταράκι, στην οικία Αναστασάκη κ.α

Εικ 242. Ψευδοπιπεριές στην αυλή της οικίας Αναστασάκη, (προσωπικό αρχείο)

Φοίνικας Κανάριος, *Phoenix canariensis* (οικ Palmaceae)

Είναι αιθάλες, μεγάλο φοινικοειδές δένδρο (εικ 243). Διαθέτει μακριά, πράσινα φύλλα που το μήκος τους φθάνει ακόμα και τα 5m. Έχει αργό ρυθμό ανάπτυξης και ανθίζει στα τέλη της άνοιξης, μέχρι το καλοκαίρι. Είναι φυτό με καλή προσαρμοστικότητα και προτιμά τις ηλιαζόμενες θέσεις (Μπισμπίκης, 2007).

Μεγάλοι Κανάριοι φοίνικες παρατηρούνται στα κτήματα Αργέντη, Μέρμηγκα (νην οικία Γαλάτουλα), Καραβά, στο Βιτιάδικο κ.α

Εικ 243. Φοίνικες στην αυλή του Βιτιάδικου, (προσωπικό αρχείο)

7.1.2 Αειθαλή Θάμνοι

Οι πικροδάφνες και οι αγγελικές είναι οι θάμνοι με την μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στα παρτέρια των αυλών των αρχοντικών

Πικροδάφνη, *Nerium oleander* (οικ Αποcynaceae)

Η πικροδάφνη είναι αειθαλής θάμνος με πλούσια και μεγάλη ανθοφορία όλο το καλοκαίρι. Έχει σφαιρικό σχήμα και φύλλα απλά, μεγάλα, δερματώδη και επιμήκη. Δεν είναι απαιτητικό φυτό και προσαρμόζεται σε όλα τα εδάφη, ακόμα και στα ξερά και άγονα. Είναι ανθεκτική στον άνεμο, και ευδοκιμεί ακόμα και σε ημισκιερές ή σκιερές θέσεις.

Η χρήση του φυτού συνηθίζεται πολύ στον Κήμπο. Στο Αργέντικο υπάρχουν γραμμικές φυτεύσεις από πικροδάφνες τόσο στην εξωτερική τάφρο όσο και μέσα στο κτήμα (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου, Ευθυμιάδου, Τσιγκριστάρης, 2002).

Αγγελική ή Πιττόσπορο, *Pittosporum tobira* (οικ Pittosporaceae)

Είναι αειθαλής θάμνος με κανονικό ρυθμό ανάπτυξης. Διαθέτει σκουροπράσινα φύλλα που είναι γυαλιστερά στην επάνω τους επιφάνεια. Η ανθοφορία της ξεκινά τον Μάιο και ολοκληρώνεται περίπου τον Ιούνιο. Πρόκειται για φυτό με μεγάλη ανθεκτικότητα. Αντέχει την ξηρασία και την ημισκιά. Η καλλωπιστική του αξία οφείλεται στα γυαλιστερά φύλλα του, στο συμπαγές σχήμα και τα αρωματικά του άνθη (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου, Ευθυμιάδου, Τσιγκριστάρης, 2002).

Αγγελικές έχουν φυτευτεί σε πολλά παρτέρια όπως στο κτήμα Αναστασάκη, Καράβα, στο Βιτιάδικο, στο Αργέντικο, στο Μαχαιράδικο, στα αρχοντικά Φαφαλιού, Καράλη (σήμερα Citrus) κ.α

7.1.3 Φυλλοβόλοι θάμνοι

Τριανταφυλλιά, *Rosa spp.* (οικ Rosaceae)

Η τριανταφυλλιά είναι φυλλοβόλος θάμνος. Έχει πράσινα σύνθετα φύλλα και βλαστό που φέρει αγκάθια. Ανθίζει από τον Μάιο ως τον Νοέμβριο. Τα άνθη της είναι διαφόρων χρωμάτων (λευκά, ροζ, κόκκινα, κίτρινα κ.τ.λ). Η τριανταφυλλιά δεν

έχε ιδιαίτερες απαιτήσεις σε έδαφος . Προτιμά τις ηλαζόμενες θέσεις και προστατευμένες από τους δυνατούς ανέμους (Μπισμπίκης , 2007).

Τριανταφυλλιές σε διαφορά χρώματα στολίζουν τα παρτέρια σε αρκετούς κήπους αρχοντικών (πχ. Αργέντικο, Πύργο Μαυροκορδάτων , Γκίνικο, κ.α)

Εικ 244. Παρτέρια με τριανταφυλλιές στο Αργέντικο, (προσωπικό αρχείο)

7.1.4 Αναρριχώμενα Φυτά

Από τα πιο διαδεδομένα αναρριχώμενα φυτά είναι ο άμπελος που καλύπτει τις πέργκολες επάνω από τον μάγγανο, την στέρνα και τις αλέες, Ακόμα συχνά εμφανίζεται το χιώτικο γιασεμί ,η βοκανβίλλια και η γλυσίνια.

Άμπελος (Κληματαριά), *Vitis vinifera* (οικ Vitaceae)

Το αμπέλι (εικ 245),(εικ 246) ανήκει στην οικογένεια Vitaceae που συνήθως περιλαμβάνει φυτά θαμνώδη ,συνήθως αναρριχώμενα..Το σχήμα των φύλλων διαφέρει σε κάθε ποικιλία και κλήμα. Τα άνθη του είναι μικρά 3-5 χιλιοστών και πρασινωπά. Ο καρπός του αμπελιού είναι ράγα. Το σύνολο των ραγών αποτελούν το σταφύλι. Οι ευρωπαϊκές ποικιλίες δεν αποδίδουν ικανοποιητική παραγωγή σε πολύ υγρά, βαριά και αργιλώδη εδάφη. Η θερμοκρασία, η υγρασία και η ηλιοφάνεια είναι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη και την παραγωγή του φυτού. Η καλύτερη ανάπτυξη επιτυγχάνεται σε περιοχές με μεγάλο ζεστό, ξηρό καλοκαίρι και αρκετά δροσερό χειμώνα (Τέτουρας ,2009).

Εικ 245. Κληματαριά επάνω από τον μάγγανο στο αρχοντικό του Σ Φαφαλιού. (προσωπικό αρχείο)

Εικ 246. Κληματαριά στην αυλή του αρχοντικού του Αντουάνου Τέττερη. (προσωπικό αρχείο)

Γιασεμί το Χιώτικο *Jasminum grandiflorum* (οικ Oleaceae)

Είναι αειθαλές αναρριχώμενο φυτό μετρίου ρυθμού ανάπτυξης. Τα φύλλα του έχουν ανοιχτό πράσινο χρώμα ενώ τα άνθη του είναι λευκά και αρωματικά. Ανθίζει από το Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο. Είναι ευαίσθητο στο κρύο γι αυτό αναπτύσσεται καλύτερα σε προστατευμένες προσήλιες θέσεις (Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου ,Ευθυμιάδου ,Τσιγκριστάρης,2002).

Στα καμπούσικα κτήματα το γιασεμί αναρριχάται επάνω στους μαντρότοιχους, σε πέργκολες ή στα κάγκελα που περιφράσσουν τον αυλόγυρο. Χιώτικα γιασεμιά υπάρχουν στο Γκίνικο, στο Αργέντικο, στην οικία Μηταράκη, στο Γκίζικο, στο Σταγγάλικο, στον Πύργο Πασπάτη κ.α

Βουκανμβίλια *Bougainvillea sp.*(οικ Nyctaginaceae)

Η βουκανμβίλια είναι φυλλοβόλο αναρριχώμενο φυτό με γρήγορο ρυθμό ανάπτυξης. Έχει εντυπωσιακό γυαλιστερό πράσινο φύλλωμα και αγκαθωτούς βλαστούς. Η ανθοφορία της διαρκεί από τις αρχές της άνοιξης μέχρι το φθινόπωρο. Αντέχει την ξηρασία, τους ανέμους και τις υψηλές θερμοκρασίες. Γενικά προτιμά τις ηλιαζόμενες θέσεις φύτευσης (Μπισμπίκης, 2007). Στο Κάμπο υπάρχουν κυρίως οι ποικιλίες *Bougainvillea x Buttiana*, και *Bougainvillea glabra*, στο Γκίζικο, στο Αργέντικο, και σε άλλα αρχοντικά.

Γλωσίνια ,*Wisteria sinensis* (οικ Leguminosae)

Είναι φυλλοβόλο αναρριχόμενο φυτό (εικ 247) με μεγάλη και γρήγορη ανάπτυξη. Τα άνθη του είναι συνήθως μπλε-μωβ και φέρουν μεγάλες ταξιανθίες. Έχει εύοσμα άνθη που ανθίζουν πριν βγουν τα φύλλα του. Το φυτό προτιμά ελαφρά και βαθειά εδάφη που δεν έχουν ασβέστη. Είναι γενικά σκληρό και ανθεκτικό φυτό και αναπτύσσεται καλύτερα σε ηλιαζόμενες θέσεις (Μπισμπίκης, 2007).

Σε αρκετές οικίες της περιοχής το φυτό είναι απλωμένο επάνω στους μαντρότοιχους , σε σκάλες και πέργκολες (π.χ οικία Αντουάνου Τέττερη, Μέρμηγκα (νην οικία Γαλάτουλα) κ.α)

Εικ 247. Γλωσίνια στην σκάλα της οικίας Γαλάτουλα (πρώην Μέρμηγκα).
(προσωπικό αρχείο)

7.1.5 Υδροχαρή

Από υδροχαρή φυτά παρατηρείται πολύ συχνά η χρήση των νούφαρων στα νερά των στερνών

Νούφαρο ,*Nymphaea alba* (οικ Nymphaeaceae)

Το νούφαρο (εικ 248) είναι υδρόβιο φυτό . Τα φύλλα του είναι μεγάλα ,φωτεινά και επιπλέουν στο νερό. Τα άνθη του έχουν διάφορα χρώματα(κίτρινα, ρόζ,λευκά) ανάλογα με την ποικιλία. Προτιμά τις ηλιαζόμενες θέσεις και είναι ευαίσθητο στις χαμηλές θερμοκρασίες.Το φυτό ανθίζει από τον Μάιο έως τον Αύγουστο (Μπισμπίκης, 2007).

Νούφαρα υπάρχουν σε αρκετές στέρνες στον Κάμπο που βρίσκονται στο Αργέντικο, στον Πύργο των Μαυροκορδάτων, στα κτήματα Μέρμηγκα (νην οικία Γαλάτουλα), Περγλέα, κ.α

Εικ 248. Στέρνα με νούφαρα στο κτήμα Περγλέα, (προσωπικό αρχείο)

7.2 Τα δένδρα του περιβολιού

Στα περιβόλια του Κάμπου τα εσπεριδοειδή εδώ και πολλούς αιώνες είναι το πιο σημαντικό γεωργικό προϊόν. Οι πορτοκαλιές και οι μανταρινιές είναι οι περισσότερες σε αριθμό και ακολουθούν οι λεμονιές και οι νεραντζιές. Πιο σπάνια καλλιεργούνται το μπεργαμόττο, το γκρέιπ φρούτ και το κίτρο. Οι καλλιεργητές εφάρμοζαν πάντα την τακτική της πυκνή φύτευση. Σε κάθε στρέμμα καλλιεργούνται από 80 έως 100 δένδρα (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης, 2008).

Τα δένδρα φυτεύονταν κοντά και για την εξοικονόμηση χώρου αλλά και για να κρατούν θερμότητα μεταξύ τους και να ανταπεξέρχονται στο ψύχος. Στο κέντρο βρίσκονται οι λεμονιές ως πιο ευπαθές δένδρο και γύρο από αυτές απλώνονται τα άλλα εσπεριδοειδή. Εκτός από τα ψηλά τοιχογύρια σαν ανεμοφράκτες λειτουργούν και ψηλά δένδρα όπως κυπαρίσσια.

Οι περιηγητές που επισκέφτηκαν τον Κάμπο τους περασμένους αιώνες γράφουν στα κείμενα τους για τις καλλιέργειες των εσπεριδοειδών στα περιβόλια. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικές από τις αναφορές τους :

• Το 1610 ο William Lithgow επιβεβαιώνει την μαρτυρία του Henri de Beauvau(1605) και γράφει: «Στο νησί αφθονούν τα πορτοκάλια και τα λεμόνια . Γεμίζουν βαρέλια και δοχεία με χυμό και τα μεταφέρουν στην Κωνσταντινούπολη όπου οι Τούρκοι τα χρησιμοποιούν στα γεύματα τους» (Συλλογικό Έργο ,2008).

•Ο Ολλανδός ευπατρίδης J.Aegidius van Egmont που επιστεύτηκε την Χίο το 1720 .

Στο χειρόγραφο του που δημοσιεύτηκε το 1757 γράφει: «εις μικράν απόστασιν από της Χίου υπάρχει ωραία πεδιάς...ονομαζόμενη ο ‘Κάμπος’...Εις το τέρμα του δρομίσκου ευρίσκεται κήπος ενός περίπου στρέμματος φυτεμένος με πορτοκαλιές, λεμονιές, κιτριές,ως και άλλα δένδρα» (Συλλογικό Έργο ,2008).

• Ο Comte de Choiseul Gouffier επισκέφτηκε το νησί το 1776.Εντυπωσιασμένος γράφει: « Η νήσος διασχίζεται υπό πολλών οροσειρών αγονωτάτων ,αλλ’αι κοιλάδες ποτιζόμενων υπό πολύπληθων ρυακίων, είναι πλήρης πορτοκαλλεών ,λεμονέων, ροιών» (Συλλογικό Έργο ,2008).

•Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο εξειδικευμένος βοτανολόγος Guillaume Antoine Olivier

Περιγράφει τις καλλιέργειες της περιοχής : «...τα βλέμματα φέρονται με περισσότερον ευχαρίστησιν προς την πεδιάδα ...εξαιρετικά γόνιμον, κεκαλυμμένον από ωραίας εξοχικάς οικίας και κοσμημένην από κήπους... Η πορτοκαλλέα ,η λεμονέα ,η γλυκολεμονέα και η κιτρέα είναι αφθόνως.» (Συλλογικό Έργο ,2008).

• Ο Charley de Sainte Maure de Beaulieu (1790) επιστεύτηκε κτήμα στο Κάμπο και αναφέρει ότι εκατέρωθεν της αλέας ήταν φυτεμένες δεκάδες πορτοκαλιές και λεμονιές [(Συλλογικό Έργο ,2008).

Τα είδη και οι ποικιλίες των εσπεριδοειδών που παρατηρούνται ακόμα και σήμερα στην περιοχή είναι τα εξής:

Μανταρινιά, *Citrus reticulata* (οικ Rutaceae)

Η μανταρινιά από τα εμπορικής αξίας εσπεριδοειδή είναι πιο ανθεκτική στο ψύχος από την πορτοκαλιά και την λεμονιά. Όπως έχει είδη αναφερθεί στην περιοχή του Κάπου το μανταρινί το έφερε ο Γιάννης Χωρέμη μετά από τον μεγάλο παγετό «Καντριά» , που κατέστρεψε σχεδόν όλα τα εσπεριδοειδή τον χειμώνα του 1849-1850. Από τότε το μανταρινί άρχισε να καλλιεργείται εντατικά απέκτησε όνομα ως

το «το χιώτικο μανταρίνι» και κατέκτησε τις αγορές. Ακόμα και σήμερα ξεχωρίζει για την εκλεκτή ποιότητα και το άρωμα του. Στον Κάμπο καλλιεργούνται κυρίως οι ποικιλίες Σατσούμα, (Satsuma) και Κλημεντίνη (Clementine) (Ποντίκης ,2003).

Εικ 249. Μανταρινιές στο περιβόλι του κτήματος Φαφαλιού ,(προσωπικό αρχείο)

Μανταρίνια *Satsuma*

Πρόκειται για ένα πολύ γνωστό ιαπωνικό μανταρίνι (εικ 250). Σατσούμα είναι το παλιό όνομα της επαρχίας Kgosshima από όπου πήρε και το όνομα του. Ο καρπός έχει μικρό ως μεγάλο μεγάλο μέγεθος και σχήμα ημισφαιρικό. Η σάρκα έχει πορτοκαλί χρώμα είναι τρυφερή ,πολύ αρωματική ,και ελαφρός ξινή. Το δένδρο είναι μικρό σε μέγεθος , συνήθως πλαγιόκλαδο ή κρεμοκλαδές και βραδείας ανάπτυξης. Το φύλλωμα του είναι αραιό ενώ συνήθως δεν έχει αγκάθια. Τα φύλλα του είναι μεγάλα μακριά και βαθυπράσινα. Λόγω των χαμηλών αναγκών του σε θερμότητα το δένδρο ωριμάζει τους καρπούς του νωρίτερα από οποιαδήποτε άλλη μανταρινιά ή πορτοκαλιά (Ποντίκης ,2003).

Μανταρίνια Κλημεντίνη *Clementine*

Το μέγεθος των καρπών ποικίλει από μικρό έως μεγάλο ενώ το σχήμα τους είναι σφαιρικό, και επίμηκες (εικ 251). Το χρώμα τους είναι βαθύ πορτοκαλί έως κοκκινοπορτοκαλί .Η σάρκα έχει χρώμα βαθύ πορτοκαλι, είναι τρυφερή, χυμώδης γευστική (γλυκιά) και αρωματική. Το δένδρο δεν έχει αγκάθια , είναι μετρίου μεγέθους και ζωηρότητας ενώ τα φύλλα του είναι μικρά. Η Κλημεντίνη θεωρείται πολύ ανθεκτική στο ψύχος (Ποντίκης ,2003).

Εικ 250. Μανταρίνια Satsuma
(www.kritikoskipos.gr)

Εικ 251. Μανταρίνια Clementine
(www.sagrenpuglia.gr)

Πορτοκαλιά, *Citrus sinensis* (οικ *Rutaceae*)

Εικ 251. Πορτοκαλιά, (προσωπικό αρχείο)

Είναι αειθαλές δένδρο (εικ 251) και έχει καταγωγή από τη Ινδία και την Κίνα. Η πορτοκαλιά είναι μικρό δένδρο. Τα κλαδιά της έχουν ελαστικότητα και έτσι μπορούν να αντέχουν το βάρος των καρπών. Τα φύλλα της είναι μετρίου μεγέθους, λεία πράσινου χρώματος. Τα άνθη της είναι λευκά, ιδιαίτερα εύοσμα και ανθοφορία της γίνεται μία φορά τον χρόνο. Το δένδρο αναπτύσσεται σε μεγάλη ποικιλία εδαφών αλλά δεν αντέχει σε πολύ χαμηλές θερμοκρασίες και παγώνει όταν το θερμόμετρο πέσει κάτω από τους 4 C.

Οι ποικιλίες της πορτοκαλιάς κατατάσσονται σε τέσσερις ομάδες:

A: την ομάδα των κοινών πορτοκαλιών

B: την ομάδα των ομφαλοφόρων ποικιλιών

Γ: την ομάδα των αιματόχρωμων ποικιλιών και

Δ :την ομάδα των γλυκόχρωμων ποικιλιών, (Ποντίκης, 2003)

Στην Χίο η πορτοκαλιά κατέχει την πρώτη θέση ανάμεσα στις άλλες καλλιέργειες εσπεριδοειδών και ακολουθούν τα μανταρίνια. Πιο συχνά στα περιβόλια καλλιεργούνται οι ποικιλίες των χιώτικων πορτοκαλιών, τα μέρλιν, οι ποικιλίες Nanalina και τα γλυκοπορτόκαλα .

Πορτοκάλια Ναβελίνα (*Navelina*)

Με το ισπανικό όνομα Navelina κατά πάσα πιθανότητα αποδίδεται το μικρό μέγεθος του δένδρου και είναι ιδιαίτερα γνωστά σε αρκετές μεσογειακές χώρες. Ο καρπός της είναι μέσου έως μετρίου μεγάλου μεγέθους. Το σχήμα του είναι σφαιρικό έως ωοειδές και κατά την περίοδο της ωρίμανσης το χρώμα του είναι ερυθροπορτοκαλί. Η σάρκα του καρπού είναι βαθύχρωμη και μάλλον χυμώδης ενώ η γεύση του γλυκιά. Το δένδρο είναι μικρής ζωνρότητας και ημινάνος ενώ τα φύλλα του είναι μικρά σε μέγεθος και χρώματος σκούρου πράσινου (Ποντίκης ,2003).

Πορτοκάλια Σαγκουίνια

Στην Χίο τα συγκεκριμένα πορτοκάλια ονομάζονται «ματσίτικα» δηλαδή αιματικό επειδή το χρώμα του χυμού τους μοιάζει με το χρώμα του αίματος.

Sanguinelo Commune -Sanguinello Moscato

Η Sanguinelo Commune είναι πιο σημαντική ποικιλία της Σικελίας και πιθανόν να ήρθε στην Χίο από του Γενοβέζους. Ο καρπός της είναι μέσο μεγέθους και έχει σχήμα περίπου επίμηκες. Κατά την ωρίμανση το πορτοκάλι έχει κόκκινες αποχρώσεις ενώ σάρκα είναι βαθύχρωμη,χυμώδης και καλής γεύσης. Το δένδρο είναι μέτριας ζωνρότητας, μεγέθους και παραγωγής. Οι καρποί της ποικιλίας Sanguinello Moscato είναι πολύ χυμώδης και αρωματικοί ενώ το δένδρο είναι μεγάλου μεγέθους και πιο αποδοτικής παραγωγής (Ποντίκης ,2003).

Πορτοκάλια Βαλέντσια (*Valencia Late*)

Η ποικιλία αυτή προέρχεται από την περιοχή Valencia της Ισπανίας. Ο καρπός της είναι μετρίως μεγάλος σε μέγεθος, σχήματος επίμηκες έως σφαιρικό. Κατά την ωρίμανση ο καρπός έχει ωραίο χρώμα, αλλά κάτω από διαφορές συνθήκες μπορεί να ξαναπρασινίσει. Η συγκεκριμένη ποικιλία για να ωριμάσει έχει μεγάλη ανάγκη από θερμότητα . Η σάρκα της είναι συνήθως λίγο ξινή αλλά πολύ χυμώδης και καλής

γεύσης. Ο καρπός της συντηρείται καλά και αντέχει τις μεταφορές. Το δένδρο είναι μεγάλου μεγέθους και ορθόκλαδο (Ποντίκης ,2003).

Πορτοκάλια Μέρλιν (*Merlin*)

Η ποικιλία αυτή εισήχθη στην Ελλάδα από την Καλιφόρνια των Η.Π.Α το 1824. Στην Ελλάδα για πρώτη φορά καλλιεργήθηκαν για εμπορικούς λόγους στην Κέρκυρα στο κτήμα του M. Merlin από όπου προέρχεται και το όνομα τους. Ο καρπός του δένδρου είναι μεγάλος. Η σάρκα είναι τραγανή , τρυφερή γευστική με πλούσιο άρωμα και αρκετά χυμώδης. Τα Μέρλιν πορτοκάλια είναι ανθεκτικά στις μεταφορές(Ποντίκης ,2003).

Λεμονιά ,*Citrus limon* (οικ Rutaceae)

Εικ 252. Περιβόλι με λεμονιές ,(προσωπικό αρχείο)

Οι ποικιλίες της λεμονιάς (εικ 252) κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες. Από τις κατηγορίες αυτές η μια περιλαμβάνει τα κοινά λεμόνια ή τις οξύχμες ποικιλίες ενώ η άλλη τα γλυκολέμονα και τις ποικιλίες με χαμηλή οξύτητα (Ποντίκης ,2003).Η λεμονιά συνήθως έχει δύο ανθοφορίες,η μία την άνοιξη, που θα δώσει καρπούς το χειμώνα και η δεύτερη το φθινόπωρο η οποία θα δώσει καρπούς το καλοκαίρι. Αναπτύσσεται σε όλα τα εδάφη αλλά προτιμά τα βαθιά και αποστραγγιζόμενα. Είναι ευαίσθητη στις χαμηλές θερμοκρασίες (Μπισμπίκης , 2007).

Νεραντζιά *Citrus aurantium* (οικ Rutaceae)

Η νεραντζιά (εικ 253) καλλιεργείται σε μικρότερη κλίμακα στην περιοχή του Κάμπου και οι καρποί της κυρίως χρησιμοποιούνται για την παρασκευή γλυκών του κουταλιού και μαρμελάδας (Ποντίκης ,2003).

Τα φύλλα του δένδρου είναι πιο κωνοειδή στην κορυφή πιο σκουρόχρωμα σε σχέση με τα φύλλα της πορτοκαλιάς. Ο καρπός είναι πλακέ στο σχήμα και έντονα πορτοκαλί. Το αιθέριο έλαιο των φύλλων της είναι ιδιαίτερο και πολύ αρωματικό. Η νερατζιά είναι ορθόκλαδη , ακανθώδης και πολύ ανθεκτική στις αντίξοες συνθήκες του περιβάλλοντος όπως τον παγετό και την υπερβολική υγρασία . Ο καρπός της είναι πολύ ξινός και πικρός (Ποντίκης, 2003).

Εικ 253. Νερατζιά, (προσωπικό αρχείο)

Περγαμόττο ,*Citrus Bergamia risso* (οικ Rutaceae)

Το περγαμόττο είναι γνωστό στη Μεσόγειο εδώ και πολλούς αιώνες. Σχετικά με την καταγωγή του πιστεύεται ότι προέκυψε ως σπορόφυτο στην Νότια Ιταλία. Πολύ πιθανόν να πρόκειται για υβρίδιο της νερατζιάς. Το δένδρο έχει μέτρια ζωηρότητα, είναι ορθόκλαδο έως πλαγιόκλαδο και δεν φέρει αγκάθια. Τα φύλλα του είναι μεγάλα και μοιάζουν λίγο με τα φύλλα της λεμονιάς στο χρώμα και το σχήμα. Το χρώμα των καρπών είναι λεμονοκίτρινο, ενώ η σάρκα πολύ όξινη και λίγο πικρή. Από το 1750 κιάλας ήταν ιδιαίτερα γνωστό για το αιθέριο έλαιο που έχει μεγάλη εμπορική αξία και χρησιμοποιείται στην αρωματοποιία (Ποντίκης, 2003).

Γκρεΐπ Φρούτ *Citrus paradisi macfadyen* (οικ Rutaceae)

Το γκρεΐπ φρούτ (εικ 254) κατάγεται από τις Δυτικές Ινδίες .Το όνομα του το πήρε από την ιδιομορφία του είδους του να παράγει καρπούς σε ομάδες. Το δένδρο είναι ζωηρό, και πρόκειται από τα μεγαλύτερα σε μέγεθος εσπεριδοειδή όταν καλλιεργείται σε ευνοϊκές συνθήκες. Είναι ανθεκτικό στη θερμότητα και το ψύχος. Σε ξηρά κλίματα το χρώμα των καρπών είναι έντονο και λαμπερό , η γεύση τους καλή και το μέγεθος τους μεγάλο και πλούσιο σε χυμό (Ποντίκης ,2003).

Εικ 254. Γκρεϊπ Φρουτ ,(www.users.kymp.net)

Κιτριά *Citrus medica* (οικ Rutaceae)

Πρόκειται για δένδρο θαμνώδες με σχετικά μαλακό ξύλο και αγκάθια. Είναι πολύ ευαίσθητο στο ψύχος και στους δυνατούς ανέμους. Τα φύλλα του είναι μεγάλα σχήματος ωοειδές ή επίμηκες. Οι καρποί έχουν διάφορα σχήματα και είναι πολύ μεγάλοι. Η σάρκα είναι συνεκτική γλυκιά ή ξινή και έχει μικρή περιεκτικότητα σε χυμό. Τα κίττρια χρησιμοποιούνται στην Παρασκευή κιτρόνερου για αρωματισμό ποτών (λικέρ κ.α) και για θρησκευτικούς λόγους(Ποντίκης, 2003).

Στα πρώτα χρόνια της ιστορίας του Κάμπου από τις αναφορές των περιηγητών παρατηρούμε ότι εκτός από τα εσπεριδοειδή υπήρχαν καλλιέργειες με ροδιές , αμυγδαλιές συκιές,δαμασκηινίες και βερικοκιές ,σε πιο περιορισμένο όμως βαθμό σε σχέση με τα εσπεριδοειδή.

- Ο ξένος περιηγητής De Luar το 1639 εντυπωσιάστηκε από τις ροδιές της Χίου και αναφέρεται εκτενώς στα χιώτικα ρόδια. Τα ρόδια καλλιεργούνταν τότε στον Κάμπο σε μεγάλη έκταση και ήταν περιζήτητα στις διάφορες αγορές της Ανατολής και της Δύσης (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης ,2008).
- Ο βοτανολόγος Guillaume Antoine Olivier (τέλη του 18^{ου} αιώνα), γράφει στα κείμενα του ότι η καλλιέργεια ροδιών, συκιών,δαμασκηινιών βερικοκιών και αμυγδαλιών στο Κάμπο είναι πιο περιορισμένη σε σύγκριση με την καλλιέργεια των εσπεριδοειδών (Συλλογικό Έργο ,2008).

●Ο Julien Galland δραγουμάνος του γαλλικού προξενίου στην Σμύρνη ,πέρασε από την Χίο το 1747 και γράφει στα κείμενα του για τον Κάμπο «...ούτως ώστε δεν ευρίσκει κανείς ένα δρόμον ευθύν δια να περπατήσει · υπάρχουν κήποι , οι οποίοι περιλαμβάνουν έως χίλια δένδρα πορτοκαλλέων ή λεμονεών ,χωρίς να υπολογίσωμεν άλλα τινά οποροφόρα ,ευάριθμα ,έχουμε μεταξύ άλλων ειδός τι δαμασκήνων ,καλούμενον μπαρτασίν , το οποίο είναι πιο νόστιμον τρωγόμενον είτε νωπόν είται ξηρών» (Συλλογικό Έργο ,2008).

Ροδιά ,*Punica granatum* (οικ *Punicaceae*)

Εικ 255. Ροδιές πίσω από τους ψηλούς μαντρότοιχους κτήματος στον Κάμπο.
(προσωπικό αρχείο)

Η ροδιά (εικ 255) είναι μικρό φυλλοβόλο δένδρο και κατάγεται από την Περσία. Οι καρποί της είναι μεγάλοι σφαιρικού σχήματος και ο φλοιός τους έχει κοκκινοπράσινο ή βιολετί χρώμα κατα την περίοδο της ωρίμανσης. Ευδοκίμει σε περιοχές θερμές. Θεωρείται πιο ανθεκτική στο ψύχος από τα εσπεριδοειδή και αντέχει μακρές περιόδους ξηρασίας και την πτώση έως και -10 C.Η υψηλή θερμοκρασία του καλοκαιριού ευνοεί την ωρίμανση των καρπών (Ποντίκης,1996).

Αμυγδαλιά ,*Prunus amygdalis*, (οικ *Rosaceae*)

Η αμυγδαλιά ανήκει στην κατηγορία των ακρόδρυων. Είναι φυλλοβόλο δένδρο μικρού έως μεγάλου μεγέθους. Τα φύλλα της είναι απλά, γυαλιστερά, και οδοντωτά. Τα άνθη της είναι μεγάλα, λευκά ή λευκορόδινα και παράγονται πριν από την έκπτυξη των φύλλων. Είναι δένδρο των θερμών και ξηρών κλιμάτων. Προτιμά τα ελαφρά ,γόνιμα βαθιά και καλά αποστραγγιζόμενα εδάφη (Ποντίκης,1996).

Συκιά ,*Ficus* (οικ *Moraceae*)

Η συκιά (εικ 256) κατάγεται από την νότια Αραβία και ευδοκίμει σε τροπικές και υποτροπικές περιοχές ακόμα και σε ήπια κλιματικά περιοχές της εύκρατης ζώνης. Παράγει καρπούς καλής ποιότητας όταν η μέση θερμοκρασία καλοκαιριού είναι κοντά στους 30 C. Οι βροχοπτώσεις και η υψηλή ατμοσφαιρική υγρασία κατά την διάρκεια ωρίμανσης των καρπών μπορεί να προκαλέσουν σχίσσιμο του καρπού και ξίνισμα της σάρκας. Το δένδρο αναπτύσσεται σε μεγάλη ποικιλία εδαφών αλλά ευδοκίμει καλύτερα σε βαθιά αργιλλοπηλώδη ή πηλώδη εδάφη που αποστραγγίζονται καλά. Υπάρχουν διάφορες ποικιλίες όπως η βασιλική μαύρη, Κύμης ,Πολίτικη κ.α (Ποντίκης,1996).

Εικ 256. Συκιά , (προσωπικό αρχείο)

Δαμασκηλιά , (*Prunus*) (οικ *Rosaceae*)

Είναι δένδρο φυλλοβόλο μέσου έως μεγάλου μεγέθους. Τα φύλλα της είναι μεγάλα, απλά κατ'εναλλαγή οδοντωτά και τα άνθη της λευκά .Η δαμασκηλιά προσαρμόζεται εύκολα και ευδοκίμει ικανοποιητικά σε ποικιλία εύφορων κλιματικών και εδαφικών συνθηκών. Το δένδρο προτιμά τα ελαφρά, μέσης σύστασης εδάφη που αποστραγγίζονται καλά. Είναι όμως ευαίσθητη στους δυνατούς ανέμους και πρέπει να φυτεύεται σε προστατευμένες θέσεις. Υπάρχουν διάφορα είδη δαμασκηλιάς (*Prunus salicina*, *Prunus domestica* κ.α) που καλλιεργούνται για τους καρπούς που τρώγονται είτε νωπά είτε αποξηραμένα (Ποντίκης,1996).

Βερικοκιά ,(*Prunus*) (οικ *Rosaceae*)

Η βερικοκιά κατάγεται από την κεντρική Ασία και βόρεια Κίνα, είναι φυλλοβόλο δένδρο μέσου έως μεγάλου μεγέθους με βλάστηση πλαγιόκλαδη. Τα φύλλα της είναι

απλά κατ'εναλλαγή καρδιόσχημα και τα άνθη της λευκά ή λευκορόδινα . Ο καρπός της έχει σφαιρικό σχήμα ή ωοειδές. Η σάρκα της είναι πορτοκαλί ή κιτρινοπορτοκαλί, συνεκτική, μαλακή και χυμώδης. Η βερικοκιά κατά την ληθαργική περίοδο είναι ανθεκτική στο ψύχος. Προτιμάει εδάφη βαθιά, γόνιμα και με καλή αποστράγγιση (Ποντίκης, 1996).

Από τον 19^ο αιώνα και έπειτα στα περιβόλια της περιοχής οι κάτοικοι αρχίζουν να φυτεύουν και ελαιόδεντρα, πολλά από τα οποία υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Πάντα όμως οι καλλιέργειες των εσπεριδοειδών καταλαμβάνουν την μεγαλύτερη έκταση.

Ελιά ,*Olea europaea* (οικ *Oleaceae*)

Η ελιά είναι δένδρο αιωνόβιο ,αειθαλές , ύψους 5-20 m. Τα φύλλα της είναι απλά, αντίθετα, παχιά, δερματώδη. Ο καρπός της είναι δρύπη, σφαιρική ή ελλειψοειδής. Αναπτύσσεται ικανοποιητικά σε ευρεία ποικιλία εδαφικών τύπων από τα βαθιά και γόνιμα των πεδιάδων μέχρι τα άγονα εδάφη των λόφων. Θεωρείται ανθεκτικό δένδρο στην ξηρασία αλλά δίνει καλύτερης ποιότητας καρπούς όταν ποτίζεται. Οι ζεστοί και ξηροί άνεμοι ως και οι ψυχροί και υγροί κατά την περίοδο άνθησης της ελιάς επηρεάζουν αρνητικά την καρποφορία της (Τέτουρας ,2009).

7.3 Η καλλιέργεια , μεταφορά και εξαγωγή των εσπεριδοειδών

Οι εργασίες για την καλλιέργεια των εσπεριδοειδών άρχιζαν κυρίως από τον Φεβρουάριο με το καθάρισμα των χωραφιών από τα χόρτα και τα ζιζάνια. Στην συνέχεια ακλουθούσε η λίπανση με ζωικής προέλευσης λιπάσματα.

Από τον Μάρτιο έως τον Μάιο ήταν η περίοδος του κλαδέματος, μια εργασία απαραίτητη καθώς η υγεία του δένδρου και η καλή ποιότητα των καρπών έχουν άμεση σχέση με το κλάδεμα (Συλλογικό Έργο, 2008).

Τον Ιούνιο που σταματούσαν οι βροχοπτώσεις άρχιζαν να γίνονται τα πρώτα ποτίσματα στα ψηλότερα τμήματα του Κάμπου ενώ στα χαμηλότερα αργότερα. Η συχνότητα ποτίσματος ήταν κάθε 12-13 ημέρες στα πιο στεγνά εδάφη και μία φορά τον μήνα στα πιο υγρά αναλόγως πάντα και των εδαφοκλιματικών συνθηκών. Η περίοδος ποτίσματος διαρκούσε μέχρι τον Οκτώβριο και πολλές φορές ακόμα και μέχρι το Νοέμβριο. Παράλληλα με την αρδευση γίνονταν και η κυρίως λίπανση , το «σερπέτι» όπως συνήθιζαν να το ονομάζουν οι ντόπιοι καμπούσοι, .Η κοπριά έλιωνε καθώς κύλαγε στα αυλάκια του νερού και έτσι το έδαφος τροφοδοτούνταν με θρεπτικά στοιχεία (Συλλογικό Έργο ,2008). Τα γεωργικά εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν το φτυάρι, το αξινογύρι, το τσατάλι, το ξυστρί ή ταράκι, δύο μικρές τσάπες το σκαλιστίρι, την αξίνα κ.α (Smith,1962).

Κατά τα τέλη του Οκτώβριου ξεκινούσε η συλλογή των καρπών , το λεγόμενο «κόψιμο» ή «κόμμα» από τους «κοφτάδες» οι οποίοι τοποθετούσαν τους καρπούς στα κοφίνια,τις «φόρες», τις οποίες μετέφεραν οι «φορατζίδες» στις αποθήκες του παραγωγού. Οι κοφτάδες έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικοί ώστε να μην πληγώσουν τους καρπούς. Στις αποθήκες των παραγωγών γίνονταν η πρώτη διαλογή των καρπών από τους «διαλεχτάδες». Έπειτα οι καρποί μεταφέρονταν στις αποθήκες του εμπόρου ή εξαγωγέα όπου εκεί γίνονταν και η δεύτερη διαλογή. Παλαιότερα ή μεταφορά της σοδιάς γίνονταν με κάρα από τους αγογιάτες μέσα σε μεγαλύτερα τα λεγόμενα «κουβαλημάτου». Στην δεύτερη διαλογή χωρίζονταν οι ελαττωματικοί καρποί που πωλούνταν σε χαμηλότερη τιμή , από τους γερούς. Ο γερού καρποί τυλίγονταν ο καθένας χωριτά με ψιλόχαρτο , ώστε να προστατευτούν κατά την μεταφορά. Ιδικές για το «χάρτωμα» ήταν κάποιες γυναίκες εργάτριες που ονομάζονταν «χαρτώτριες». Τα ψιλόχαρτα συχνά έφεραν την επωνυμία του εξαγωγέα και ορισμένα από αυτά ήταν χρυσοτυπίες (Συλλογικό Έργο, 2008).

Εικ 257. Ένα από τα κάρα που μετέφερε τα κοφίνια με τα εσπεριδοειδή βρίσκεται στο μουσείο Citrus στον Κάμπο, (μουσείο Citrus)

Τα χαρτωμένα εσπεριδοειδή παραλάμβαναν οι εργάτες (εικ 258), οι «πασαδόροι», και τα μετέφεραν στους πάγκους όπου δούλευαν οι «στιβαδῶρες». Οι γυναίκες αυτές ήταν πραγματικές τεχνίτριες αφού τακτοποιούσαν τους καρπούς σε σειρές, ανάλογα με το μέγεθος τους και τους τοποθετούσαν σε ξύλινα κιβώτια (εικ 263), τα «κασάκια». Μόλις γέμιζε το κασάκι έβαζαν επάνω του ένα μεγάλο χαρτί, το «καπάκι» που έγραφε την φίρμα του εξαγωγέα και έπειτα έκλιναν το κιβώτιο. Το κάθε κασάκι χωρούσε 60,80ή 100 τεμάχια. Στην συνέχεια μάρκαραν τα κιβώτια: αριθμός καρπών (π.χ 60 τεμάχια), ποιότητα (π.χ Α ή ΑΑ), είδος προϊόντος (μανταρίνι, πορτοκάλι κ.τ.λ) (εικ 260) και πάντα όλα τα παραπάνω γραμμένα στην γλώσσα της χώρας όπου προορίζονταν να φύγει η παραγωγή. Απαραίτητο ήταν να γράψουν και την πόλη προορισμού (π.χ Οδυσσός) (εικ 259). Τα στοιχεία αυτά αναγράφονταν στο πλάγιο μέρος ενώ στο επάνω τμήμα του κιβωτίου αναγράφονταν η φίρμα του εξαγωγέα. Τα κιβώτια δένονταν ανά τρία σε ένα δέμα (Συλλογικό Έργο ,2008).

Εικ 258. Το συσκευαστήριο της εταιρίας ΑΥΡΑ στην παλιά αποθήκη Ι Χωρέμη (από το αρχείο του Β Ρουφάκη), (Συλλογικό Έργο, 2008)

Εικ 259. «Αντρέσες» στα κιβώτια συσκευασίας τα των εσπεριδοειδών με το όνομα της πόλης-παραλήπτη (μουσείο Citrus)

Εικ260.Ετικέτα είδους εσπεριδοειδούς (μουσείο Citrus)

Εικ261. Χρωμολιθόγραφο «καπάκι» (εσωτερικό κάλυμμα) της εταιρίας Καρδασιλάρη (μουσείο Citrus)

Εικ 262. «καπάκια» κιβωτίου της ποικιλίας Ασπασία των Υιών Π. Καρδασιλάρη (μουσείο Citrus)

Εικ 263. Ξύλινο «κασάκι» μεταφοράς εσπεριδοειδών για εξαγωγή επάνω σε ζυγαριά ακριβείας, στο μουσείο Citrus. (μουσείο Citrus)

Στις μέρες μας οι καλλιεργητικές εργασίες των περιβολιών (καθάρισμα και κάψιμο χόρτων, κλάδεμα, άρδευση , λίπανση) γίνονται με την ίδια χρονική ακολουθία όπως στο παρελθόν. Η εξέλιξη της τεχνολογίας τα τελευταία χρόνια έχει κάνει πιο εύκολες κάποιες εργασίες όπως για παράδειγμα την άρδευση των κτημάτων .Τα εσπεριδοειδή όμως δεν έχουν την ίδια ζήτηση όπως τους προηγούμενες αιώνες που ήταν πολύ ακριβά αγαθά. Έτσι σε μερικά περιβόλια οι καρποί δεν συλλέγονται και δυστυχώς αφήνονται να πέσουν και να σαπίσουν στο έδαφος.

Κεφάλαιο 8 :Οι επιρροές που διαμόρφωσαν την αρχιτεκτονική του Κάμπου

Η αρχιτεκτονική του Κάμπου είναι επηρεασμένη από τα ιταλικά και μαυριτανικά (ισλαμικά) πρότυπα.

Ο τρόπος που έχουν σχεδιαστεί τα κτήματα στον Κάμπο με τα επιμέρους στοιχεία τους ,είναι έργο των Γενοβέζων κατακτητών. Στα πρώτα γενοβέζικα κτήματα παρατηρούμε τρία βασικά στοιχεία: το πέτρινο πυργόσπιτο, τον χώρο της αυλής και το περιβόλι. Η γενοβέζικα κτήματα , περιβάλλονται από ψηλούς πέτρινους τοίχους, και διαθέτουν μεγάλη εντυπωσιακή αυλόπορτα.

Η αρχιτεκτονική των εγκλειστών κήπων με την εντυπωσιακή πύλη ,αν και εισήχθη στην Χίο από του Ιταλούς , αποτελούν βασικά στοιχεία των μαυριτανικών κήπων . Οι Ιταλοί κατακτητές είναι πιθανόν να μετέφεραν στο νησί την αρχιτεκτονική των εγκλειστων κήπων επηρεασμένοι από τα ισλαμικά πρότυπα .Πολλά παραδείγματα της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής παρατηρούνται σε παλάτια του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα στην Ισπανία . Μέσα στους εγκλειστους αυτούς κήπους εκείνης της εποχής κυριαρχεί η εσωστρέφεια, ο μυστικισμός η αφοσίωση και η γαλήνη καθώς ο άνθρωπος αποκόπτεται από το εξωτερικό περιβάλλον . Παρόμοια συναισθήματα επικρατούν και μέσα στις εγκλειστες αυλές του Κάμπου καθώς οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήθελαν να είναι απομονωμένοι στο δικό τους περιβάλλον και να αποφεύγουν τα αδιάκριτα βλέμματα των περιηγητών.

Το παλάτι ,El Alcatraz (εικ 264) του 12^{ου} αιώνα, στην Σεβίλλη είναι ένα χαρακτηριστικό δείγμα της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής .Οι κήποι του Αλακτράζ περιβάλλονται από πέτρινους τοίχους , ενώ εσωτερικά η είσοδος από τον ένα χώρο στον άλλο γίνεται μέσω εντυπωσιακών πυλών (www.panoramino.com).

Εικ 264 Το παλάτι, El Alcatraz, (www.panoramino.com)

Επίσης το θερινό ανάκτορο των εμίρηδων της Γρανάδα, Χενεραλίφε (Generalíffe)(εικ 265) που κυβερνούσαν την Ισπανία κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα είναι ένα πιστό δείγμα της μαυριτανικής αρχιτεκτονικής. Το παλάτι εξωτερικά είναι οχυρωμένο από ψηλούς πέτρινους τοίχους με πύργους , ενώ στο εσωτερικό του υπάρχουν εντυποσιακές πύλες που διαχωρίζουν τα διάφορα τμήματα των έγκλειστων κήπων του. (www.unesco.org).

Εικ 265. Πύλη που ενώνει διαφορετικούς χώρους της αυλής του ανακτόρου Χενεραλίφε στην Γρανάδα. Η πύλη θυμίζει αρκετά την «πύλη προς το περιβόλι» που ενώνει τον χώρο της αυλής με το περιβόλι σε ένα καμπόσικο κτήριο, (www.estudiodefotogarfia.com).

Οι Μαυριτανοί της Ευρώπης μετέδωσαν την αρχιτεκτονική των έγκλειστων κήπων στους Ιταλούς. Σε πόλης της Βόρειας Ιταλίας όπως στην Γένοβα και την Βερόνα , παρατηρούνται κτήρια του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα ,που περιβάλλονται από ψηλούς πέτρινους τοίχους , ενώ παράλληλα η είσοδος της αυλής γίνεται απο μια μεγάλη και εντυποσιακή πύλη.

- Η αυλόπορτα της Villa Francescatti (εικ 266) στην πόλη Βερόνα είναι παρόμοια με μία από τις αυλόπορτες του Αργέντικου στον Κάμπο της Χίου .Ακόμα διαθέτει ψηλά πέτρινα τοιχία τα οποία περικλείουν το κτήριο. Το συγκεκριμένο κτήριο χρονολογείται τον 15^ο αιώνα, βρίσκεται κοντά στο κέντρο της πόλης και σήμερα λειτουργεί ως παραδοσιακή πασνσιόν (www.verona.com).

Εικ 266. Η εξωτερική όψη της Villa Francescatti στην πόλη Βερόνα .Η εξωτερική πύλη του συγκεκριμένου κτήματος θυμίζει έντονα μια καμπουσική αυλόπρτα, τόσο στην δομή τηςόσο και στον τρόπο τοιχοποιίας με την εναλλαγή της μπέζ και κόκκινης πέτρας ,(www.verona.com).

• Σε ακόμα ένα κτήριο που λειτουργεί σημερα ως πανσιόν με την επωνυμία Ca Vendramin (εικ 267) στην Βερόνα υπάρχει εξωτερικά μεγάλη θύρα παρόμοια με τις καμπόουσικες αυλόπορτες. Στην κορυφή της αυλόπορτας υπάρχει μαρμάρινη πλάκα που πιθανόν να φέρει κάποιο οικόσημο.Το κτήριο κτίστηκε τον 14^ο αιώνα (www.emeti.it.com).

Εικ 267. Ca Vendramin , Verona ,(www.flickrhivemind.net)

Το σχέδιο των πρώτων σπιτιών

Από τις αναφορές των περιηγητών που επισκέυτηκαν την Χίο τους προηγούμενους αιώνες είναι αναμφίβολο ότι την αρχιτεκτονική με την οποία κτήστικαν οι πρώτες κατοικίες του Κάμπου την εισήγαγαν οι Γενουάτες και οι Βενετοί. Οι μαρτυρίες των περιηγητών Maihows και Choiseul-Gouffier επιβεβαιώνουν το παραπάνω σύμπερασμα.

Ο **Maihows** σημειώνει για την επίσκεψή του στη Χίο το 1750 : « Οι Γενουάται και οι Βενετοί εισήγαγον κατά διάφορους χρόνους την ιταλικήν οικοδομικήν είς Χίον», (Smith,1962).

Ο **Choiseul-Gouffier** το 1776 υποστηρίζει ότι η Χίος είναι η πιο άριστα κτισμένη πόλη της Ανατολής και ότι κατοικίες της έχουν κτιστεί από τους Γενουάτες και τους Βενετούς,(Smith,1962),

Σε περιοχές της Βόρειας Ιταλίας υπάρχουν κτήρια που θυμίζουν αρκετά τα πρώτα σπίτια του Κάμπου . Τα κτήρια είναι κατασκευασμένα εξολοκλήρου με πέτρα. Είναι σχεδιασμένα σε δύο ή περισσότερα επίπεδα και διαθέτουν εξωτερική πέτρινη σκάλα και τσαρδί. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το κάστρο του Δούκα του Santo Stefano και το Castell Arcuato.

●Το κάστρο του Δούκα του Santo Stefano (εικ 268)οικοδομήθηκε στα τέλη του 14^{ου} αιώνα βρίσκεται στην Λιγουρία της Βορειοδυτικής Ιταλίας. Εξωτερικά στην όψη του διακρίνετα να έχει μεγάλο τσαρδι και πέτρινη σκάλα που καταλήγει στον χώρο της αυλής. Στις εικόνες 257 και 258 παρατηρείται εναλαγή κόκκινων και μπέζ δοξόπετρων στην στέψη της πόρτας και των παραθύρων αντίστοιχα. . Η συγκεκριμένη τεχνική είναι πολύ συνηθησμένη στις πόρτες και τα παράθυρα των σπιτιών του Κάμπου.

Εικ 268. Ο πύργος (www.globorix.net)

Εικ 269. Το τσαρδί και η σκάλα του πύργου (www.accomodationtaormina.com)

Η στέψη της ξύλινης πόρτας στην εικόνα 268 με την εναλλαγή κόκκινης και μπέζ πέτρας, είναι ακριβώς η ίδια με την τεχνική που έχουν σχεδιαστεί οι πόρτες στα καμπόσικα σπίτια.

• Το Castell Arcuato (εικ 270) βρίσκεται στην επαρχία Piacenza της Βόρειας Ιταλίας. Είναι κατασκευασμένο από πέτρα και διαθέτει εξωτερικές σκάλες που καταλήγουν στην πέτρινη αυλή και εξώστες σε διάφορα επίπεδα. Οι πρώτες αναφορές για το Castell Arcuato εμφανίζονται τον 8^ο αιώνα (www.wikipedia.com).

Εικ 270. Το Castell Arcuato (www.flickr.com)

Σε πόλης της Βόρειας Ιταλίας η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική επαναλαμβάνεται συχνά σε πολλά οικομήματα.

Η τεχνική της τοιχοποιίας

Σε πολλές οικίες στον Κάμπο παρατηρείται η οριζόντια εναλλαγή κόκκινης και μπλε δοξόπετρας στους εξωτερικούς τοίχους της οικίας ή στην όψη της αυλόπορτας . Στον Πύργο Καστέλη , στο Αργέντικο, στο Μηταράκικο ,στο κτήμα Πατελίδα κ.α η όψη της αυλόπορτας είναι της ίδιας τεχνικής. Σε πολλά γενοβέζικα πυργόσπιτα η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική εφαρμόζεται και στους τοίχους της οικίας.

Στην Ευρώπη αρχικά ο συγκεκριμένος τρόπος τοιχοποιίας κάνει την εμφάνιση του στο τζαμί Mosquita στην Κόρδοβα της Ισπανίας. Εκεί υπάρχουν περίπου 856 κολώνες από μάρμαρο που στηρίζουν καμάρες στις οποίες εναλλάσσονται κόκκινα τούβλα με πέτρα σε μπλε αποχρώσεις (εικ 271)(www.unizar.esartigrama)

*Εικ 271.Οι στήλες του τζαμιού και οι καμάρες με την εναλλαγή των χρωμάτων.
(www.sacred-destination.com)*

Η συγκεκριμένη τεχνική τοιχοποιίας συναντάται έντονα σε κτήρια του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα σε πόλεις της Βόρειας Ιταλίας όπως στην Γένοβα και την Βερόνα. Οι Ιταλοί είναι πιθανόν να αντέγραψαν αυτόν τον τρόπο τοιχοποιίας από τους Μαυριτανούς και με την σειρά τους να το μετέφεραν και στην Χίο και συγκεκριμένα στην περιοχή του Κάμπου.

- Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καθεδρική εκκλησία του San Lorenzo στην Γένοβα (εικ 272). Η εκκλησία χρονολογείται ότι κατασκευάστηκε μεταξύ του 1100 και του τέλους του 13^{ου} αιώνα. (www.Feem-project.net).

- Ακριβώς της ίδια τοιχοποιία έχει και το Palazzo Lazzaro Doria (εικ 273)(1289) που βρίσκεται στην Piazza San Matteo της Γένοβας (www.flickr.com).

*Εικ 272. San Lorenzo
(www.Feem-project.net)*

*Εικ 273. Palazzo Lazzaro Doria
(www.flickr.com)*

- Στο Palazzo del Comune (εικ 274) στην πόλη Βερόνα της Βόρειας Ιταλίας υπάρχει πάλι ο ίδιος τρόπος τοιχοποιίας. Κόκκινες και κίτρινες πέτρες σε οριζόντια εναλλάξ διάταξη. Το παλάτι βρίσκεται στην Piazza Erbe και σήμερα εκεί στεγάζεται το Δηκαστήριο και Ειρηνοδικίο της πόλης. Όσον αναφορά την εποχή κατασκευής του , στους τοίχους του υπάρχουν δύο πλάκες που γράφουν τις ημερομηνίες 1138 και 1139, (www.verona.com).

Εικ 274. Palazzo del Comune , Verona, (www.eupedia.com)

8.2 Η Ισλαμική επίδραση στην αρχιτεκτονική του Κάμπου

Η τούρκικη επίδραση στην αρχιτεκτονική του Κάμπου παρατηρείται κυρίως στις διακοσμητικές λεπτομέρειες. Το τούρκικο τόξο χρησιμοποιήθηκε αρκετά στις κατοικίες, στις γούρνες κ.α. Η τούρκικη τεχνοτροπία συχνά φαίνεται στην ανάγλυφη διακόσμηση των σπιτιών , των στερνών κ.α. Ακόμα το Μπρόκ στα χρόνια της Τουρκοκρατίας επηρέασε πολύ το ύφος του Κάμπου. Πολλά ανάγλυφα που βρέθηκαν σε πόρτες, τόξα, σκαλοπάτια, κατώφλια, κτλ μαρτυρούν αυτήν την επίδραση. Οι βοτσαλωτές αυλές επίσης , ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Ισλαμικών κήπων , άρχισαν να εμφανίζονται στην Χίο κυρίως μετά το 1566 (Smith,1962).

Ο τρόπος άντλησης του νερού

Παρότι την τεχνική της άρδευσης των περιβολιών με το μαγγανοπήγαδο και την στέρνα ήρθε από τους Γενοβέζους στην Χίο , είναι πιθανόν ο συγκεκριμένος τρόπος άντλησης και διοχέτευσης νερού στις καλλιέργειες να αποτελεί ισλαμική καινοτομία .

Η επαρχία Nijar στην Αλμερία (Ανδαλουσία) που βρίσκεται στην νοτιοανατολική Ισπανία είναι μια αγροτική περιοχή που η ζωή της περιστρέφεται γύρο από το νερό ,όπως ακριβώς η πεδιάδα του Κάμπου. Στην συγκεκριμένη περιοχή το αρδευτικό σύστημα πλησιάζει πολύ αυτό που χρησιμοποιείται στην Χίο. Η ιστορία της επαρχίας αρχίζει από την Μαυριτανική εποχή. Ο πληθυσμός των Μαυριτανών ήταν κατά 90% αγρότες που καλλιεργούσαν κήπους. Για την άντληση νερού άνοιξαν πολλά πηγάδια (εικ 275) που σε βάθος 12μ και πλάτος περίπου 1μ. Τα πηγάδια αυτά διέθεταν δύο

τροχούς που γύριζαν από την περιστροφική κίνηση του ζώου (αγελάδα), έφερναν το νερό στην επιφάνεια του εδάφους και διοχετεύονταν σε δεξαμενή. Τα σικλιά που είχαν χωρητικότητα περίπου 4 λίτρα διέθεταν τρύπα στο κάτω μέρος για να στραγγίζει. Σχετικά με την προέλευση αυτής της τεχνικής πιθανών να προήλθε από την Αίγυπτο, την Μεσοποταμία ή την Ινδία. Η επέκταση του Ισλαμισμού είχε σαν αποτέλεσμα να μεταδώσει αυτόν τον τρόπο άντλησης του νερού και σε άλλα μέρη της Μεσογείου που είχαν λίγες βροχές και έπρεπε να ψάξουν για νερό. Οι πρώτοι κάτοικοι της Ανδαλουσίας ήταν Ασιάτες και τα πιο παλιά πηγάδια που κατασκευάστηκαν ήταν από Άραβες. Στα πρώτα πηγάδια οι τροχοί ήταν ξύλινοι αλλά από τον 18^ο αιώνα και μετά αρχίζουν να αντικαθίσταται με σιδερένιους τροχούς ανεβάζοντας όμως το κόστος κατασκευής τους. Από την δεκαετία του 80 και λόγω της υπεράντλησης τα πηγάδια σταμάτησαν να λειτουργούν και αντικαταστάθηκαν από μηχανές άντλησης νερού (www.ual.es/Universidad.com).

Εικ 275. Πηγάδι του 14^{ου} αιώνα στο χωριό Pozo de los Frailes της Αλμερίας στην Ισπανία, (www.casaturismorural.com)

Εικ 276. Πηγάδι κοντά στον ποταμό Segura της Ισπανίας, (www.ual.es/Universidad.com)

Μέσα στα περιβόλια του Κάμπου όπως έχει ήδη αναφερθεί το νερό ρέει μέσα σε πέτρινα κανάλια παράλληλα με φύτευση των δένδρων . Από τα κανάλια το νερό καταλήγει σε χωμάτινα αυλάκια τα οποία είναι επίσης παράλληλα με την γραμμική φύτευση των εσπεριδοειδών. Στο τέμενος της Κόρδοβας στην Ισπανία και συγκεκριμένα στον υπαίθριο χώρο Potio de los Naranjos (εικ 277) είναι φυτεμένα εκατό δένδρα πορτοκαλιών που ποτίζονται με το αυθεντικό σύστημα των τούβλινων καναλιών. Στην «αυλή των πορτοκαλιών» τα δένδρα σχηματίζουν ένα πλέγμα και συνδέονται μεταξύ τους μέσω των αρδευτικών καναλιών(www.alia.org). Σε μια δεξαμενή που υπάρχει υπόγεια συλλέγεται το βρόχινο νερό το οποίο στην συνέχεια διοχετεύεται στα κανάλια.

Εικ 277. Potio de los Naranjos (Κόρδοβα) (www.alia.org).

Οι δεξαμενές νερού

Στα Μαυριτανικά πρότυπα της αρχιτεκτονικής κήπων σημαντικό ρόλο έχει το νερό. Η χρήση του νερού γίνεται με οικονομικό τρόπο για άρδευση, ψύξη, δροσιά και αισθητικό αποτέλεσμα. Σχεδόν σε όλα τα ισλαμικά παλάτια που κτίστηκαν τον 14^ο, 15^ο και 16^ο αιώνα παρατηρείται η χρήση του νερού σε μεγάλη έκταση. Μερικές δεξαμενές νερού υπάρχουν στα εξής σημεία:

- στον τάφο του Sher Shah Suri (1537) που βρίσκεται στο κέντρο μίας τεράστιας τεχνίτης δεξαμενής . Η τοποθέτηση του τάφου μέσα στο νερό είναι μια αναφορά στον παράδεισο με τα άφθονα νερά του όπως περιγράφει το Κοράνι.
- στο οροπέδιο Αλάμπρα της Ισπανίας που άρχισε να κτίζεται ως βασιλική κατοικία από το 1240 ,υπάρχει έντονα το στοιχείο του νερού (εικ 278).
- στο παλάτι Χενεραλίφε που αποτελούσε το θερινό ανάκτορο των βασιλέων της Γρανάδα υπάρχουν κανάλια και δεξαμενές νερού (εικ 279).

Εικ 278. Αλάμπρα (www.metrogreece.gr) Εικ 279. Χενεραλίφε ,(www.frontlineonnet.com)

Τα βοτσαλωτά δάπεδα

Τα βοτσαλωτά δάπεδα έκαναν την εμφάνιση τους στον Κάμπο την περίοδο της Τουρκοκρατίας δηλαδή μετά από το 1556. Οι Χιώτες είχαν και ιδιαίτερους δεσμούς με το Βυζάντιο και την Οθωμανική αυτοκρατορία η οποία επηρέασε κι εκείνη με την σειρά της την ντόπια κηποτεχνία. .

Οι πλακόστρωτες επιφάνειες με άσπρα και μαύρα βότσαλα είναι χαρακτηριστικό της Μαυριτανικής Αρχιτεκτονικής Τοπίου.

- Στο Palacio de Generalife (Χενεραλίφε) στην Κόρδοβα της Ισπανίας υπάρχουν βοτσαλωτές επιφάνειες (εικ 280, εικ 281).

Εικ 280, 281 Βοτσαλωτά δάπεδα στο Palacio de Generalife .

(www.flirk.com)

(www.lightstalrkers.org)

- Βοτσαλωτά υπάρχουν και στο Palacio del Portico του 13^{ου} αιώνα στην Αλάμπρα της Ισπανίας .

- Στο Viana Palace (17^{ου} αιώνα) που βρίσκεται στην Κόρδοβα έχουν σχεδιαστεί εξαιρετικές βοτσαλωτές αυλές .Τα σχέδια των βοτσαλωτών είναι παρόμοια με τα βοτσαλωτά των αυλών στα κτήματα του Αντουάνου Τέτερη και το Αργέντικο που βρίσκονται στον Κάμπο της Χίου.

Εικ 282. Viana Palace,(www.flickr.com

Εικ 283. Palacio del Portico(www.flickr.com)

Η τέχνη των βοτσαλωτών είναι πολύ συνηθισμένη και σε περιοχές της Τουρκίας με τις οποίες η Χίος είχε ισχυρούς εμπορικούς δεσμούς. Στα παράλια της Μ.Ασίας υπήρχαν εξαιρετικοί τεχνίτες και η πρώτη ύλη ήταν άφθονη. Επίσης η Χίος είχε πολύ στενές σχέσεις τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα με τα πολιτιστικά κέντρα όπως την Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη (Ξύδα ,2009).

• Ένα από τα πιο γνωστά αξιοθέατα της Τουρκίας είναι το Top Kapı στην Κωνσταντινούπολη. Κατασκευάστηκε από τον Σουλτάνο Μωαμέθ Β' μεταξύ του 1460 και 1478(www.visitistanbul.com). Στο παλάτι υπάρχουν εξαιρετικά δείγματα βοτσαλωτών σε διαδρόμους και αυλές (εικ 283, εικ 284).

Εικ 283.,284 Βοτσαλωτά δάπεδα στο στο παλάτι Top Kapı.
(www.flickr.com)

(www.omniplan.com)

• Το χωριό Αλάτσατα είναι κοντά στην Σμύρνη.Σημαντικό κτήριο του χωριού αποτελεί το τζαμί ,Pazaryeri Camii (πρώην ορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου). Στον προαύλιο χώρο υπάρχει μεγάλη βοτσαλωτή αυλή (εικ 285)στην οποία διακρίνονται σχέδια όποια με εκείνα που υπάρχουν στα κτήματα Αργέντη, Μηταράκη, Αντουάνου Τέττερη, στον πύργο Πασπάτη κ.α

*Εικ 285. Η βοτσαλωτή αυλή του Pazaryeri Camii στα Αλάτσατα στην Τουρκία.
(www.flickr.com)*

Μαρμάρινες γούρνες και κρήνες

Οι μαρμάρινες κρήνες και γούρνες που υπάρχουν σε όλα τα αρχοντικά του Κάμπου είναι μια παρέμβαση που έγινε την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Μαρμάρινες γούρνες υπάρχουν σε πολλά παλάτια στην Τουρκία που οικοδομήθηκαν κατά την περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

- Στο παλάτι Top Kari της Κωνσταντινούπολης υπάρχουν σε αρκετά σημεία του μαρμάρινες κατασκευές νερού και περίτεχνες γούρνες (εικ 287) .
- Ακόμα το Μπλέ Τσαμί στην Κωνσταντινούπολη έχει μαρμάρινες βρύσες και γούρνες. Το παλάτι κτίστηκε στα χρόνια 1609-1616 για τον Τούρκο Sultan Ahmet.

*Εικ 286. Μαρμαρινή βρύση με γούρνες στο Top Kari.
(www.planetware.com)*

Κίονες

Οι μαμάρinhoι κίονες χρησιμοποιούνταν πολύ συχνά στα Ισλαμικά παλάτια. Η θέση τους ήταν κάτω από στοές. Σε πολλές κατασκευές υπάρχουν σειρές από κίονες που σχηματίζουν την ισλαμική ασίδα. Οι μαμάρinhoι κίονες με τα διακοσμητικά κιανόκρανα άρχιζαν να εμανίζονται στα αρχοντικά της Χίου κυριως μετά το 1566 δηλαδή μετά από την κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους.

Κίονες παρόμοιοι με αυτούς που υπάρχουν στις καμπούσικες αυλές , παρατηρούνται στο Μπλέ Τσαμί (Κωσταντινούπολη) (εικ 287), Τορ Καρί , (Κωσταντινούπολη),στην Αλάμπρα (Ισπανία),στο παλάτι Χενεραλίφε (Ισπανία) (εικ 288) κ.α

Εικ 287.Μπλέ Τσαμί
(www.planetware.comwww)

Εικ 288. Παλάτι Χενεραλίφε
(www.Tryanythingonceblo.blogspot.com)

Χαραγμένα σχέδια

Στο Τορ Καρί υπάρχουν σχέδια με κυπαρίσσια σε πολλά σημεία (εικ 288,εικ 289). Τα κυπαρίσσια είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της Οθωανικής τέχνης και παρατηρείται πολύ συχνά στον στον Κάμπο στις βοτσαλωτές αυλές, στις γούρνες, και σε μαμάρinhoιες πλάκες.

Εικ 288.,289 Κυπαρίσσια σε πορσελάνες που διακοσμούν τείχους στο παλάτι Τορ Καρί.
(www.posters.co.uk.com)

(www.routledge.com)

8.3 Νεότερες διακοσμητικές παρεμβάσεις

Στα αρχοντικά που κτίστηκαν μετά το σεισμό του 1881 παράτηρείται έντονα η χρήση μαρμαρινών ή πήλινων διακοσμητικών αγγείων στις σκάλες, επάνω από τις αυλόπορτες και σε άλλα σημεία. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν στην σκάλα του Γκίνικου, στο αρχοντικό του Καράβα κ.α. Η διακοσμητική αυτή παρέμβαση πιθανόν είναι ιταλική και εμφανίζεται και σε άλλα μέρη της Ελλάδας εκείνη την περίοδο.

- Το Αχιλλείο (εικ 290) βρίσκεται στο χωριό Γαστούρι της Κέρκυρας. Το ανάκτορο κτίστηκε κατά την περίοδο 1890-1892 στην θέση της βίλας Βράιλα σε σχέδια των Ιταλών αρχιτεκτόνων Ραφαήλ Καρίτο και Αντόνιο Λάντι. Σε αρκετά σημεία των κήπων που περιβάλλουν το Ανάκτορο της προγκίτησας Σίσση υπάρχουν μαρμάρια και πύλινα διακοσμητικά δοχεία (Σειμένη).

Εικ 290,291 Διακοσμητικά δοχεία στις σκάλες και την κεντρική είσοδο του Ανακτόρου.
(www.flickr.com) (www.Cheapfordtraider.com)

- Στους κήπους της πρώην κατοικία της Βασιλικής οικογένειας της Ελλάδος στο Τατόι (εικ 292), υπάρχουν αντίστοιχα μαρμάρια δοχεία. Η αγορά του παλατιού έγινε από τον βασιλιά Γεώργιο Α' το 1871 (www.parnitha-np.gr).

Εικ 292. Μαρμάρινες γλάστρες στους κήπους του Ανακτόρου στο Τατόι, (www.parnitha-np.gr).

Συμπεράσματα

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας , έγινε μια εποικοδομητική προσέγγιση και παρουσίαση της περιοχής του Κάμπου της Χίου και αντλήθηκαν τα εξής συμπεράσματα:

- Τα αρχοντικά και τα περιβόλια του Κάμπου με τα επιμέρους μορφολογικά και αρχιτεκτονικά τους στοιχεία, αποτελούν ζωντανή πηγή πληροφόρησης από τον 14^ο αιώνα έως και σήμερα για το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό σκηνικό που επικρατούσε στην Χίο.
- Μέσα από την παρουσίαση ορισμένων αρχοντικών έγινε αντιληπτή η αρχιτεκτονική της περιοχής. Σε κάθε αρχοντικό δύο είναι τα βασικά στοιχεία που έχουν άμεση σύνδεση με την αυλή και το περιβόλι, και αυτά είναι η σκάλα και ο εξώστης (τσαρδί) του.
- Τα βασικά αρχιτεκτονικά στοιχεία της αυλής είναι η αυλόπορτα, η πύλη προς το περιβόλι, το καθιστικό δίπλα στην στέρνα , τα καθιστικά-πεζούλες σε ορισμένα σημεία του χώρου .Ο τρόπος δαπεδόστρωσης της αυλής με πέτρινες πλάκες ή βοτσαλωτά , είναι επίσης ένα ακόμα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του χώρου. Για όλα τα παραπάνω χρησιμοποιούνται τοπικά υλικά, ώστε να ενσωματώνεται η κατασκευή στο τοπίο.
- Στην αυλή επίσης βρίσκεται και το εξαιρετικό αρδευτικό σύστημα του κτήματος που αποτελείται από το μαγγανοπήγαδο και τη στέρνα με τις περίτεχνες γούρνες. Το κανάλια του νερού που υπάρχουν στο περιβόλι ολοκληρώνουν το αρδευτικό σύστημα .

- Τα βασικά φυτικά είδη της αυλής που επαναλαμβάνονται συχνά είναι μεγάλα κωνοφόρα δένδρα (π.χ κουκουναριές, κυπαρίσσια κ.α) ,αναρριχόμενα (π.χ άμπελος) , αειθαλή θάμνοι κ.α. Στο περιβόλι ως κύρια καλλιέργεια είναι τα εσπεριδοειδή.
- Η αρχιτεκτονική του Κάμπου είναι συνδυασμός τη επίδρασης των ιταλικών και ισλαμικών προτύπων του 14^{ου} αιώνα και έπιτα.
- Η ιταλική επίδραση φαίνεται στο τρόπο που σχεδιάστηκαν τα πρώτα πέτρινα σπίτια του Κάμπου που είχαν την μορφή πύργων. Ο τεχνική της τοιχοποιία υπάρχει σε πολλές πόλεις της Βόρειας Ιταλίας. Το σχέδιο της αυλόπορτας είναι πιθανόν να είναι και αυτό ιταλικής καταγωγής καθώς παρόμοια δείγματα υπάρχουν στην Ιταλική πόλη Βερόνα .
- Οι έγκλειστοι κήποι που περιφράσσονται από ψηλούς πέτρινους μαντρότοιχους είναι στοιχείο των Μαυριτανικών κήπων με έντονο το συναίσθημα της απομόνωσης και της ηρεμίας .
- Σε ένα καμπόσικο κτήμα το νερό έχει σημαντικό ρόλο ως μέσω συστηματικής άρδευσης αλλά και αισθητικής απόλαυσης. Αντίστοιχη αξία έχει το νερό και στου Μαυριτανικούς κήπους. Χρήση του μαγγανοπήγαδου για την άντληση νερού γίνονταν και σε Μαυριτανική επαρχία της Ισπανίας, στην Ανδαναλούσα. Επίσης δεξαμενές νερού παρατηρούνται και σε πολλά ισλαμικά παλάτια ή κατασκευές του 12^{ου} και 13^{ου} αιώνα.
- Στον Κάμπου παρατηρείται κυρίως τα χρόνια της Τουρκοκρατίας μια τάση για χρήση διακοσμητικών στοιχείων στον χώρο της αυλής. Τα βοτσαλωτά δάπεδα, οι μαρμάρινες γούρνες, κρήνες και οι κίονες είναι χαρακτηριστικά των Μαυριτανικών προτύπων σχεδίασης κήπων.

- Τέλος σε κάθε κτήμα στο Κάμπο η οικονομική και η κοινωνική δύναμη αναδεικνύεται και προβάλλεται με εντυπωσιασμό. Όλες οι κατασκευές αλλά και ο τρόπος σχεδιασμού των περιβολιών προκαλούν δέος και έκπληξη.

Βιβλιογραφία

1. Ακουμιανάκη – Ιωαννίδου Α., Ευθυμιάδου Ε., Τσιγκριστάρης Κ., 2002 *Φυτά κηποτεχνίας*.
2. Αναιρούση Φ-Μυλωνάδης ,2009, *Λ Ο Κάμπος της Χίου: Κατοικία και παραβάλλον*, Εκδόσεις Αιγέας , Χίος
3. Αργέντικον , Φυλλάδιο Luxurius Suites, *Ιστορία σαν παραμύθι*
4. Αρχαιολογική Υπηρεσία Χίου, Θεοπόμπου 7, Χίος
5. Βίος Σ. –Καλβοκορέση Λ. ,*Η κοινωνική ζωή στον Κάμπο της Χίου*
6. Γενικό Λύκειο Κάμπου.,1994, *Περιήγηση στα μνημεία του Κάμπου: Γούρνες*, Χίος.
7. Γιαλούρης Ν.,1995, *Χίος το Νησί Των Ανέμων*, Έκδοση Β
8. Smith A. και Βλυσίδου Ε.Μ. 1995. Κάμπος – Κάστρο, Επιλογή κειμένων σε μετάφραση Ε.Μ. Βλυσίδου από το βιβλίο «A. Smith, The Architecture of Chios, 1962». Γυμνάσιο Κάμπου, Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο Χίου.
9. Γυμνάσιο Κάμπου ,1997-1998, *Κάμπος -Χίος: Μια πολιτιστική επίσκεψη στην Σαρδηνία* ,
10. Δαμαλάς Α.,1998,*Ο οικονομικός βίος της νήσου Χίου από το έτος 992μ.χ μέχρι του 1566*. Τόμος 1^{ος}. Εκδόσεις Όμιλος Επιχειρήσεων Δαμαλάς Α.Ε, Αθήνα
11. Δήμος Χίου,2001, *Χίος Γένοβα Πόλεις Λιμάνια*
12. Δημόσια Ανάπτυξη Επιχειρήσεων Χίου , 2006, *Πολιτιστικές Διαδρομές Στον Κάμπο Της Χίου*. Χίος
13. Ελληνικό Πανόραμα, Περιοδικό ,Τεύχος 21 ,2001
14. Francois Perilla ,2009, *Χίος Το Ευτυχισμένο Νησί*, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Χίου ‘‘Κοραής’’, Χίος.
15. Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Δήμου Ομηρούπολης .,2008, *Κάμπος Χίου: Περιδιαβαίνοντας στο μυροβόλο δάσος των εσπεριδοειδών*, Βροντάδος Χίου
16. Μουτσάτσος Γ., 2000,*Αυλόπορτες Κάμπου Χίου*, Έκδοση Βιβλιοπωλείο Πυξίδα, Χίος.
17. Μουτσάτσος Γ., 1986,*Αυλόπορτες Κάμπου Χίου*, Έκδοση Φιλοπρόοδου Ομίλου Κάμπου, Χίος

18. Μουτσάτσος Γ.,2007, *Ο Κάμπος της Χίου: Ένας φωτογραφικός περίπατος*, Εκδόσεις Χαβάρα
19. Μουτσάτσος Γ.,2002, *Χίος 1898-1920: Ένα ταξίδι στο παρελθόν δια μέσω των καρτ ποσταλ της εποχής*, Εκδόσεις Ιππόκαμπος, Χίος
20. Μπισμπίκης Β., 2007, *Φυτολόγιο :Καλλωπιστικά φυτά για Ελληνικούς κήπους*, Εκδόσεις Ψύχαλου , Αθήνα
21. Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Χίου,2000, *Μελέτη κατασκευής επαρχιακού δρόμου Χίου – Μεστών*,.
22. Ξύδα Μ.,2009, *Οι βοτσαλωτές αυλές της Χίου*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείο Πυξίδα, Χίος.
23. Πικιώνης Δ.,2000, *Η Αρχιτεκτονική της Χίου*, Εκδόσεις Ινδικτος, Αθήνα
24. Ποντίκης Κ.,1996, *Ειδική Δενδροκομεία Ακρόδρα Πυρινόκαρπα Λοιπά Καρποφόρα*, ,Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
25. Ποντίκης Κ.,2000, *Ειδική Δενδροκομεία Ελαιοκομεία* ,Τόμος 3^{ος} ,Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
26. Ποντίκης Κ.,2003, *Ειδική Δενδροκομεία Εσπεριδοειδή*, Τόμος 4^{ος} ,Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
27. Πρόγραμμα Columbus.,1992, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Χίο: Πρακτικά ΄Γ Διεθνούς Συνεδρίου Χίου Για την Ιστορία και τον Πολιτισμό του Νησιού*, Εκδόσεις Ακρίτα
28. Σειμένη Μ., *Αχίλλειον : Τα ανάκτορα και οι κήποι*, Εκδόσεις Οστρακο
29. Συλλογικό Έργο ,2008,*Το όνομα του περιβολιού: Κάμπος*, Εκδόσεις Μίλιτος , Αθήνα
30. Τέτουρας Λ.Π.,2009, *Η τέχνη της Αμπελουργίας: Αμπέλι Οινοποιίας*, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
31. Τομάζου –Τέττερη Λ., *Θυμάμαι στο Αργέντικο* ,Εκδόσεις Αλφα-Πι, Χίος.

Διαδικτυακές πηγές

- 33 <http://www.accomodationtaormina.com>
34. <http://www.casaturismorural.com>
35. <http://www.Cheapfordtraider.com>
36. <http://www.dodecanisa.web>

37. <http://www.emeti.it.com>
38. <http://www.eupedia.com>
39. <http://www.Feem-poject.net>
40. <http://www.flickr.com>
41. <http://www.flickhivemind.net>
42. <http://www.frontlineonnet.com>
43. <http://www.globopix.net>
44. <http://www.googleerth.com>
45. <http://www.kritikoskipos.gr>
46. <http://www.metrogreece.gr>
47. <http://www.omniplan.com>
48. <http://www.parnitha-np.gr>
49. <http://www.planetware.com>
50. <http://www.posters.co.uk.com>
51. <http://www.routledge.com>
52. <http://www.sagrenpuglia.gr>
53. <http://www.staff.it.com>
54. <http://www.Tryanythingonceblo.blogspot.com>
55. <http://www.ual.es/Universidad.com>
56. <http://www.users.kymp.net>
57. <http://www.verona.com>
58. <http://www.alia.org>
59. <http://www.visitistanbul.com>
60. <http://www.wikipedia.com>

